

ІХ ХАРКІВСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ ЮРИДИЧНИЙ ФОРУМ IX KHARKIV INTERNATIONAL LEGAL FORUM

Збірник матеріалів панельної дискусії

СУЧАСНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА
У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ
УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННИХ ЗАГРОЗ

MODERN PRACTICE OF THE USE OF THE POLYGRAPH
IN THE SPHERE OF NATIONAL SECURITY AND DEFENCE
OF UKRAINE UNDER CONDITIONS OF MILITARY THREATS

м. Харків, 26 вересня 2025 року.

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Кафедра криміналістики

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ ПОЛІГРАФОЛОГІВ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ
ЗЛОЧИННОСТІ ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. В. СТАШИСА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

СУЧАСНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННИХ ЗАГРОЗ

Збірник матеріалів панельної дискусії

IX Харківський міжнародний юридичний форум

м. Харків, 26 вересня 2025 року

Харків
«Право»
2025

*Рекомендовано до опублікування та поширення через мережу Інтернет
вченою радою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені В. В. Сташиса Національної академії правових наук України
(протокол № 9 від 29 жовтня 2025 р.)*

Редакційна колегія:

Анатолій Гетьман – доктор юридичних наук, професор, ректор Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, академік Національної академії правових наук України, м. Харків, Україна; **Володимир Журавель** – доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, професор кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, президент Національної академії правових наук України, м. Харків, Україна; **Віктор Шевчук** – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, головний науковий співробітник Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, заслужений юрист України, м. Харків, Україна; **Тетяна Морозова** – доктор психологічних наук, професор кафедри професійної психології Національної академії Служби безпеки України, президент Всеукраїнської асоціації поліграфологів, м. Київ, Україна; **Jan Widacki** – Head of the Department of Criminalistics, Criminology and Police Science, professor at Andrzej Frycz Modrzewski Krakow University, member of the Polish Academy of Arts and Sciences, editor-in-chief of the journal «European Polygraph», Kraków, Poland; **Snieguolė Matulienė** – President of the Criminalists' Association of Lithuania, Doctor of Law, professor of the Public Security Academy of Mykolas Romeris University, Vilnius, Lithuania; **Владислава Батиргарєєва** – доктор юридичних наук, професор, директор Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, м. Харків, Україна

Організаційний комітет:

Віктор Шевчук – завідувач кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, головний науковий співробітник Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, заслужений юрист України, доктор юридичних наук, професор; **Василь Баранчук** – асистент кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент; **Дмитро Затеняцький** – доцент кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент; **Інна Колеснікова** – асистент кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент; **Геннадій Чорний** – асистент кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент

*Матеріали викладено в авторській редакції з незначною коректурою.
Відповідальність за їхню якість, достовірність, а також відсутність
у них відомостей, що становлять державну таємницю та інформацію
для службового користування, несуть автори.*

ЗМІСТ

1. ВІТАЛЬНІ СЛОВА УЧАСНИКАМ ПАНЕЛЬНОЇ ДИСКУСІЇ

Анатолій Гетьман

Ректор Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого7

Володимир Журавель

Президент Національної академії правових наук України.....10

Jan Widacki

Head of the Department of Criminalistics, Criminology
and Police Science, Professor at Andrzej Frycz Modrzewski
Krakow University12

Тетяна Морозова

Президент Всеукраїнської асоціації поліграфологів14

Snieguolė Matulienė

President of the Criminalists' Association of Lithuania, Professor
of the Public Security Academy of Mykolas Romeris University16

Владислава Батиргарєєва

Директор Науково-дослідного інституту вивчення
проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України.....17

2. СУЧАСНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННИХ ЗАГРОЗ

Лариса Аркуша, Олександр Чернов

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ
РЕАКЦІЙ СТРЕСУ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ
ДАНИХ ПОЛІГРАФА19

Ксенія Бабич

ПОЛІГРАФ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВНУТРІШНЬОЇ
БЕЗПЕКИ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО
СТАНУ23

Олеся Ващук

ПОЛІГРАФ ЯК ІНСТРУМЕНТ У СПРАВАХ ПРО ДЕРЖАВНУ
ЗРАДУ, ШПИГУНСТВО ТА ТЕРОРИЗМ: ПРОБЛЕМИ
ЗАСТОСУВАННЯ ТА ОЦІНКИ РЕЗУЛЬТАТІВ27

Віктор Вдовин

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ, ЯКІ МОЖУТЬ ВПЛИВАТИ
НА РЕЗУЛЬТАТИ ТЕСТУВАННЯ ПІД ЧАС ДОСЛІДЖЕННЯ
З ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФА30

Анатолій Волобуєв

РОЛЬ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ
З ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФА У ДОКАЗУВАННІ.....34

Юрій Дмитренко

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА
У МІНІСТЕРСТВІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС
ВОЄННОГО СТАНУ38

Олександр Євсюков

ЗАСТОСУВАННЯ КОМП'ЮТЕРНОГО ПОЛІГРАФА В ОКРЕМИХ
ВИДАХ СУДОВИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ ПРИ
РОЗСЛІДУВАННІ ФАКТІВ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ,
КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ40

Дмитро Затенацький

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА У РОБОТІ
З ІДЕАЛЬНИМИ СЛІДАМИ44

Марієтта Капустіна

ПРОБЛЕМИ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ
ЕКСПЕРТИЗИ З ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФА: АНАЛІЗ
СУДОВОЇ ПРАКТИКИ47

Роман Клименко

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ПОЛІГРАФА В КАДРОВІЙ
ТА ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....50

Іван Когутич

ДИСКУРС ПРО ГЕНЕЗУ ЗАСТОСУВАННЯ
ПОЛІГРАФА В УКРАЇНІ55

Інна Колеснікова

ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕДТЕСТОВОЇ БЕСІДИ
ПОЛІГРАФОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ61

Олександр Колесніченко

ЕТИЧНИЙ КОДЕКС ПОЛІГРАФОЛОГА УКРАЇНИ65

Анна Колодіна, Вікторія Гриневич

ВИКЛИКИ ТА ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ
ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПОЛІГРАФІЧНИХ
ОБСТЕЖЕННЯХ.....68

Марина Костенко	
ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПОЛІГРАФОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В СУЧАСНИХ УМОВАХ В УКРАЇНІ	71
Олександр Курман	
ПРАВОВІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ.....	76
Тетяна Морозова, Олександр Морозов	
ЩОДО СТАНДАРТУ ПРОФЕСІЇ «ПОЛІГРАФОЛОГ».....	80
Олександр Морозов, Тетяна Морозова	
ПИТАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОРАЛІ У ПОЛІГРАФОЛОГІЇ.....	85
Олександр Мотлях	
СПЕЦИФІКА ПРОВЕДЕННЯ ПОЛІГРАФОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСІБ, ЯКІ ПОВЕРТАЮТЬСЯ ДО МИРНОГО ЖИТТЯ З ГОРНИЛА ВІЙНИ	90
Владислав Негребецький	
ПОЛІГРАФ ЯК СУЧАСНА ТЕХНОЛОГІЯ ВИЯВЛЕННЯ ОБМАНУ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ.....	93
Олексій Одерій	
ІНСТРУМЕНТАЛЬНІ СПОСОБИ ВИЯВЛЕННЯ ПРИХОВАНОЇ ІНФОРМАЦІЇ (ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД).....	96
Микола Погорецький	
ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ДОКАЗУВАННІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ.....	99
Валерія Рядінська	
НАЛЕЖНА КВАЛІФІКАЦІЯ ПОЛІГРАФОЛОГІВ – ЗАПОРУКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАДІЙНОСТІ, ЕТИЧНОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОЦЕДУРИ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ПОЛІГРАФА	106
Діана Сергєєва	
ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА ПІД ЧАС ДОПИТІВ СВІДКА, ПІДОЗРЮВАНОГО ТА ПОТЕРПІЛОГО: ПРОЦЕСУАЛЬНІ І ТАКТИЧНІ ПИТАННЯ	110
Віталій Соколкін	
ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФА ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КАТУВАНЬ ТА ІНШОГО НЕНАЛЕЖНОГО ПОВОДЖЕННЯ АБО ПОКАРАННЯ, ВЧИНЕНИХ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ	117

Василь Стратонов

ШТУНИЙ ІНТЕЛЕКТ, ДЕТЕКТОР БРЕХНІ ТА ОКРЕМІ УЧАСНИКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ: НАУКОВІ, ПРАВОВІ ТА ЕТИЧНІ МЕЖІ	126
--	-----

Дмитро Цехан

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВOPOPУШЕНЬ	131
---	-----

Геннадій Чорний

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФА НА ДОСУДОВОМУ СЛІДСТВІ ТА У СУДОВОМУ РОЗГЛЯДІ	134
--	-----

Віктор Шевчук

РОЛЬ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ПОЛІГРАФОЛОГІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ТА СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ	138
--	-----

3. ТРИБУНА МОЛОДОГО НАУКОВЦЯ

Данило Борухов

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПРОПАГАНДИ ВІЙНИ	148
--	-----

Сергій Котляр

ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КІБЕРЗЛОЧИНІВ	153
---	-----

Даниїл Лазаренко

ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ ПРО ДЕРЖАВНУ ЗРАДУ ТА КОЛАБОРАЦІОНІЗМ: МОЖЛИВОСТІ ТА ОБМЕЖЕННЯ	157
--	-----

Віктор Лазорчик

ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРАВОВІ, ОРГАНІЗАЦІЙНО- МЕТОДИЧНІ ТА ЕТИЧНІ АСПЕКТИ	160
---	-----

Віталій Шевчук

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ СУДОМ ДОСТОВІРНОСТІ ВИСНОВКУ СУДОВОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ З ВИКОРИСТАННЯМ КОМП'ЮТЕРНОГО ПОЛІГРАФА	163
---	-----

1. ВІТАЛЬНІ СЛОВА УЧАСНИКАМ ПАНЕЛЬНОЇ ДИСКУСІЇ

Анатолій Гетьман

*ректор Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, академік
Національної академії правових наук України,
м. Харків, Україна*

Шановні колеги, дорогі друзі!

Від імені Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого щиро вітаю вас на Харківському міжнародному юридичному форумі на панельній дискусії «Сучасний досвід використання поліграфа у сфері національної безпеки і оборони України в умовах воєнних загроз». Для нас велика честь сьогодні об'єднати науковців, практиків, представників державних органів та професійних асоціацій у такій надзвичайно актуальній тематиці.

Сьогодні наша мета науково-практичного заходу – окреслити тенденції та перспективи використання поліграфа, зважаючи на воєнні реалії. Напрацювання науковців та практиків за цим напрямом стануть важливими і для якісної підготовки фахівців безпекової та оборонної сфер. Дякую за довіру до нашого закладу вищої освіти у проведенні такої масштабної дискусії. Приємно бачити таке широке коло однодумців, які прагнуть наукових новацій та рішень для якомога ефективнішої роботи усіх підрозділів, що відповідають за захист суверенітету і територіальної цілісності України.

Приємно відзначити, що сьогодні у нашому заході приймають участь наші міжнародні партнери і представники із Литви, Польщі, Німеччини, Ізраїлю та інших держав світу. Висловлюю слова глибокої вдячності за участь в нашому заході, за плідну співпрацю, і особливу вдячність Вам і всім, хто сьогодні підтримує Україну у важкий час війни проти російського агресора задля нашої Перемоги. Слава Україні!

Шановні друзі! Ми живемо у час, коли безпека держави і кожного її громадянина стала визначальним чинником нашого сьогодення. Війна, що триває проти України, ставить перед наукою та практикою нові виклики. Одним із них є пошук і впровадження сучасних інструментів захисту національної безпеки та правопорядку. Поліграф – один із таких інструментів, який викликає значний науковий та практичний інтерес.

За 25 річний досвід активного застосування поліграфа вітчизняними спеціалістами, цей раніше маловідомий та овіяний міфами метод встановлення істини перетворився на загальноновизнаний та позитивно сприйнятий суспільством інструментом. На сьогодні правоохоронні органи та спецслужби України широко застосовують поліграф з метою розкриття та розслідування кримінальних правопорушень; супроводження оперативного-розшукової діяльності; забезпечення розвідувальної та контррозвідувальної діяльності; у сфері кадрової безпеки при відборі, супроводженні, проведенні службових розслідувань і антикорупційних заходів. Використовується також поліграф і при проведенні судових психологічних експертиз.

Більш того, з перших днів повномасштабного вторгнення російських військ в Україну українські поліграфологи активно долучилися до проведення перевірок осіб, котрі підозрюються у наведенні та корегуванні ворожих ударів, зборі інформації щодо розміщення українських військових, зосередження техніки, розташування об'єктів критичної інфраструктури. Проведення періодичних скринінгових поліграфологічних досліджень військових, співробітників правоохоронних органів та спецслужб України, працівників об'єктів критичної інфраструктури дають змогу вчасно попередити витік значущою інформації та запобігти вчиненню кримінальних правопорушень.

Дискусія, що сьогодні відбувається, охоплює цілий спектр важливих питань: від міжнародного досвіду використання поліграфа – до його ролі у кримінальному провадженні, від методологічних і правових основ застосування – до перспектив підготовки фахівців. Особливої ваги ця тематика набуває в умовах воєнного стану, коли питання довіри, перевірки, безпеки та швидкого реагування на загрози є життєво необхідними.

Час та практика засвідчили, що поліграф, як науково-технічний засіб, є важливим компонентом у забезпеченні національної безпеки і оборони України, є дуже дієвим під час розслідування кримінальних правопорушень та проведенні судово-психологічних експертиз із використанням поліграфа, і нам слід переглянути перспективи його застосування. Розвиток української поліграфології залежить саме від нас – активної та обізнаної спільноти фахівців, для яких є важливими перспективи розвитку України на усіх рівнях.

Переконаний, що сьогоднішня панельна дискусія стане майданчиком для відкритого обговорення складних проблем, розроблення практичних

рекомендацій і започаткування нових форм співпраці. Маємо надію, що пропозиції та нові ідеї, які будуть сформовані на цьому заході, стануть вагомим внеском у розвиток вітчизняної поліграфології, а наукові розробки та практичні рекомендації будуть корисними органам правопорядку, досудового розслідування, експертним підрозділам, суддям у вирішенні завдань по забезпеченню правосуддя в нашій державі.

Ми маємо разом працювати над тим, щоб поліграфологія в Україні розвивалася не лише як інструмент криміналістики, а й як важливий компонент системи національної безпеки і оборони. Переконані, що результати сьогоднішньої дискусії будуть цінними для практикуючих експертів-поліграфологів, правоохоронців, судів для підвищення ролі та значення використання поліграфа у сфері національної безпеки і оборони України в сучасних умовах воєнних загроз.

Бажаю всім учасникам плідної роботи, глибоких дискусій і рішень, які принесуть користь нашій державі та суспільству.

Слава Україні!!!

Володимир Журавель

*президент Національної академії правових наук України, доктор
юридичних наук, професор, академік Національної академії правових
наук України,
м. Харків, Україна*

Шановні колеги і колежанки!

Я щиро вітаю вас від імені президії Національної академії правових наук України на IX Харківському міжнародному юридичному форумі, який зібрав провідних фіхівців із різних регіонів України для обговорення важливих правничих проблем сьогодення.

Ми всі є учасниками панельної дискусії «Сучасний досвід використання поліграфа у сфері національної безпеки і оборони України в умовах воєнних загроз». Дійсно сучасна система національної безпеки вимагає оперативних, науково обґрунтованих і технологічно підтриманих рішень. Виклики, що стоять перед оборонним і безпековим сектором – це не лише зовнішня агресія, але й внутрішні загрози: витоки інформації, проникнення ворожих агентів, вади кадрової політики, корупційні ризики. У цьому контексті поліграф стає критично важливим інструментом превенції, діагностики ризиків і підвищення ефективності системи оборони.

Сьогодні поліграф активно застосовується у низці ключових сфер: у роботі СБУ, ЗСУ, МВС, розвідки й контррозвідки, під час службових розслідувань, у відборі кадрів для оборонної промисловості, у боротьбі з корупцією, а також як певний криміналістичний засіб, зокрема, для перевірки показань, формування поведінкових профілів, оптимізації провадження слідчих (розшукових) дій. Його роль стає дедалі помітнішою – як інструмента, що допомагає формувати додаткову доказову базу, виявляти неправдиві свідчення та оптимізувати оперативно-розшукову діяльність.

Разом із тим, використання поліграфа вимагає надзвичайної професійності, етичного підходу та правової обережності. Важливо пам'ятати, що поліграф не є заміником досудового розслідування чи суду, а є лише інструментальним засобом діагностики психоемоційного стану певної особи, який має застосовуватись у межах законодавчо визначених процедур та з дотриманням прав людини.

Новітні підходи у сфері поліграфології – зокрема використання алгоритмів штучного інтелекту для обробки біосигналів, інтеграція з кри-

міналістичними базами даних та мультидатчикові технології – відкривають нові горизонти ефективності. Але водночас, практика стикається із низкою перешкод, які уповільнюють повноцінне впровадження поліграфа. Серед них – відсутність єдиного методологічного стандарту, нерівномірна підготовка фахівців, фрагментарне нормативно-правове забезпечення, обмеженість судової практики щодо врахування результатів поліграфа, а також неоднозначне сприйняття доцільності його використання.

З огляду на зазначене, саме синергія між військовими, правоохоронними органами, науковими установами та поліграфологічною спільнотою – ключ до визначення оптимальних шляхів використання поліграфа у сфері національної безпеки і оборони, діяльності правоохоронних органів, експертних установ.

Цей форум є можливістю поділитися практичними кейсами та запропонувати нові науково обґрунтовані підходи до розвитку поліграфології як важливої складової криміналістичної науки і державної безпеки.

Щиро бажаю вам плідної дискусії, професійного зростання і головне – єдності у справі зміцнення обороноздатності нашої держави.

Слава Україні!

Jan Widacki

*Professor at Andrzej Frycz Modrzewski Krakow University,
Head of the Department of Criminalistics, Criminology and Police Science;
member of the Polish Academy of Arts and Sciences; Editor-in-Chief of the
journal European Polygraph; member of the American Polygraph
Association; a world-renowned scholar, criminalist, and polygraph examiner,
Kraków, Poland*

Dear Ukrainian Colleagues!

I am very pleased to be able to take part in your conference.

I hope that when peace finally comes, I will be able to travel to Kharkiv and meet you in person. I believe this will happen very soon.

We admire your struggle and your heroism.

We observe with respect the determination with which you defend your land and your borders.

By defending them, you are safeguarding something much greater: your pride, dignity, and honor, your history and culture, your language, your identity.

You are also defending us, defending the civilization of the Western world, which respects international law and human rights.

Modern war is not only aircraft, drones, missiles, or tanks. It is also the contest of intelligence services on their clandestine front. And on that front, the polygraph is an extremely useful tool.

Fortunately, in Poland we do not have experience using the polygraph under wartime conditions. The use of polygraph examinations during military missions in Iraq or Afghanistan amounts only to a small, selective experience. There, a methodology was developed for conducting examinations with an interpreter. I believe that in this respect we could learn a great deal from you.

This is precisely why the theme of your conference is so interesting and important.

I wish you a successful conference and, above all, a just peace.

Warm greetings to all of you from glorious Kraków.

Glory to Ukraine!

Prof. dr hab. Jan Widacki

Członek korespondent PAU

☎ +48 604 289 670
✉ jan.widacki@gmail.com

Дорогі українські колеги!

Мені дуже приємно, що я можу взяти участь у Вашій конференції.

Маю надію, що коли нарешті настане мир, я зможу приїхати до Харкова і зустрітись з Вами особисто. Вірю, що це станеться вже незабаром.

Ми захоплюємося Вашою боротьбою, Вашим героїзмом.

З повагою спостерігаємо, з якою рішучістю Ви захищаєте свою землю і свої кордони.

Захищаючи їх, Ви бороните щось значно більше: свою гордість, гідність і честь. Свою історію і культуру, свою мову, свою ідентичність.

Ви також захищаєте нас, захищаєте цивілізацію західного світу, яка поважає міжнародне право і права людини.

Сучасна війна — це не лише літаки, дрони, ракети чи танки. Це також боротьба спецслужб на їхньому таємному фронті. І на цьому фронті надзвичайно корисним інструментом є поліграф.

На щастя — ми в Польщі не маємо досвіду використання поліграфа в умовах війни. Застосування поліграфічних досліджень під час військових місій в Іраку чи Афганістані — це лише невеличкий, вибірковий досвід. Там була розроблена методика проведення досліджень із використанням перекладача. Думаю, що в цьому аспекті ми могли б багато чого навчитися від Вас.

Саме тому тема Вашої конференції є такою цікавою і важливою.

Бажаю Вам успішної конференції, а передусім — справедливого миру.

Щиро вітаю всіх Вас з преславного Кракова.

Слава Україні!

Тетяна Морозова

президент Всеукраїнської асоціації поліграфологів, доктор психологічних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри професійної психології Національної академії Служби безпеки України, поліграфолог із 2003 р., атестована судова експертка за експертною спеціальністю 14.1 «Психологічні дослідження» із правом проведення судових психологічних експертиз із використанням комп'ютерного поліграфа, м. Київ, Україна

Вельмашиновне товариство, вельмашиновне керівництво Національно-юрдичного університету імені Ярослава Мудрого!

Сьогодні українська поліграфологія, яку я представляю, як Президент Всеукраїнської асоціації поліграфологів, що є найбільшою організацією громадської поліграфологів України, є світовим майданчиком для відпрацювання поліграфічних технологій.

Ми активно розвиваємось, ми щодня бачимо, що наша робота та принципи підходи дають реальний результат на практиці, що наші висновки часто знаходять своє підтвердження, на жаль, в умовах війни, тут і зараз у матеріальних доказах. Українська поліграфологія є реальною складовою сектору безпеки і частиною арсеналу, що дозволяє нам успішно протидіяти ворогу.

Ми щиро вдячні науковцям, які прихильно ставляться та підтримують доцільність використання поліграфа з метою забезпечення державної безпеки, підвищення боєздатності наших підрозділів, забезпечення невідворотності справедливого покарання для воєнних злочинців і колаборантів.

Сьогоднішній захід – Харківський міжнародний юридичний форум і панельна дискусія «Сучасний досвід використання поліграфа у сфері національної безпеки і оборони України в умовах воєнних загроз» – це знакова подія в розвитку та формуванні вітчизняної поліграфології в сучасних реаліях воєнного стану в Україні.

В реаліях сьогодення ми маємо вагомі досягнення і значні здобутки українських поліграфологів у цій сфері практичної діяльності. Звичайно, є і певні проблеми, які потрібно вирішувати. Тому і є потреба у таких заходах, які є своєрідними майданчиками для обговорення актуальних питань застосування поліграфу та вироблення рекомендації щодо напрямків удосконалення цієї діяльності.

Важливо зауважити, що співорганізаторами цього важливого міжнародного науково-практичного заходу є Всеукраїнська асоціація полі-

графологів, професійне об'єднання висококваліфікованих фахівців у сфері застосування поліграфа.

Сьогодні можна уже говорити про певну свою історію виникнення, розвитку та становлення ВАП, свідками та активними учасниками якої є і ми з Вами. ВАП в реаліях сьогодення – це об'єднання поліграфологів, особистостей, професіоналів, які плідно працюють та мають вагомий досягнення та здобутки у цій сфері практичної діяльності, роблячи значний внесок задля забезпечення правосуддя в Україні, у тому числі й удосконалення судово-експертної діяльності у сфері застосування поліграфа, проведення наукових досліджень та вирішення нагальних проблем, які постають в сучасних умовах.

Сьогоднішній захід відбувається в складних умовах, в умовах воєнного стану, в умовах війни, яку розпочала країна агресор РФ, та її військово-політичне керівництво, які ми надіємося найближчим часом будуть притягнуті до кримінальної відповідальності як воєнні злочинці і понесуть справедливі покарання за вчинення страшних злочинних діянь на території України.

Поліграфологи ВАП сьогодні в умовах війни активно та відповідально виконують свої професійні обов'язки для забезпечення ефективного правосуддя та у сфері застосування поліграфа та здійснення судово-експертної діяльності, надають допомогу у зборі доказів воєнних злочинів для подальшого їх розгляду в судах. Багато поліграфологів, судових експертів доєдналися до лав Збройних сил України та героїчно захищають незалежність нашої держави. Слава захисникам! Слава Україні! Ми переможемо!

Слова глибокої вдячності керівництву Національного юридичного університету імені Ярослава Мутрого, Ректору Анатолію Павловичу Гетьману за запрошення взяти участь у цьому важливому заході і виступити співорганізаторами панельної дискусії. Слова вдячності поліграфологам, усім учасникам цього заходу, представникам правоохоронних органів, силових структур за важливу роботу, яка проводиться сьогодні у сфері застосування поліграфа, проведення судових експертиз, науково дослідної діяльності все на благо найскорішої Перемоги.

Щиро дякуємо кузні провідних юридичних кадрів України, меці юридичної науки, Національному юридичному університету імені Ярослава Мутрого за сьогоднішній форум. І сподіваємося на плідну співпрацю у майбутньому.

Слава Україні!

Snieguolė Matulienė

*President of the Criminalists' Association of Lithuania, Doctor of Law,
Professor of the Public Security Academy of Mykolas Romeris University
(Vilnius, Lithuania)*

Dear Rector, dear colleagues, and participants of this forum.

It is a great privilege to welcome you to this international forum dedicated to the discussion of the modern experience of using the polygraph in the field of national security and defense of Ukraine under conditions of military threats.

The challenges facing Ukraine today extend far beyond traditional military confrontation. The hybrid nature of modern warfare requires not only advanced weaponry but also reliable instruments of psychological, informational, and human resource security.

In this context, the polygraph emerges as a unique and multifaceted tool. Its application extends to personnel screening, counterintelligence, and the timely identification of risks that may undermine national defense.

Recent years have demonstrated that the integration of polygraph examinations into security practices supports the development of a more resilient state defense system.

While the polygraph cannot and should not be perceived as an absolute measure of truth, its value lies in complementing other analytical and investigative methods.

The current experience of Ukraine provides the international community with a remarkable case study of how polygraph technologies may be adapted, refined, and implemented under conditions of acute military threats.

However, this forum should also be an opportunity to critically evaluate the limitations of polygraph use.

Ethical considerations, methodological standardization, and international collaboration remain central to ensuring that polygraph examinations serve both security needs and the principles of democratic governance.

I sincerely hope that today's exchange of knowledge and expertise will inspire innovative approaches and strengthen our collective understanding of the polygraph's role in safeguarding national security.

I wish all participants fruitful discussions, constructive dialogue, and new professional partnerships that will contribute to both the defense of Ukraine and the advancement of global security.

Thank you.

Слава Україні!

Владислава Батиргарєєва

*директор Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України,
доктор юридичних наук, професор, м. Харків, Україна*

Шановні учасники панельної дискусії IX Харківського міжнародного юридичного форуму «Сучасний досвід використання поліграфа у сфері національної безпеки і оборони України в умовах воєнних загроз»!

Наукова спільнота НДІ вивчення проблем злочинності щиро вітає вас із початком роботи науково-практичного заходу, присвяченого надзвичайно актуальній темі сьогодення – застосуванню поліграфа у сфері національної безпеки та оборони України. У часи, коли наша держава протистоїть масштабним воєнним загрозам, ні для кого не секрет, що національна безпека постала перед безпрецедентними викликами й ризиками. Адже відчувається тиск не лише зовнішньої загрози на буття українців, а й ризики внутрішньої дестабілізації, інфільтрації агентури, вчинення диверсій та витоку інформації.

У таких умовах швидкість, точність та об'єктивність кадрових перевірок, а також збір оперативної інформації стають життєво необхідними для стабілізації ситуації у зазначеній сфері. Тому використання поліграфа, як одного із сучасних інструментів психологічної діагностики, дозволяє значно підвищити ефективність кадрової роботи при відборі персоналу до критичних структур, сприяє проведенню службових розслідувань щодо несанкціонованого доступу до державної таємниці, попереджає й своєчасно нейтралізує будь-які внутрішні ризики у процесі функціонування важливих для суспільства середовищ, а також допомагає у розслідуванні злочинів, пов'язаних із посяганням на обороноздатність держави, у тому числі з боку ворожих спецслужб.

Отже, поліграф, або як його ще називають, «детектор брехні», перестав бути лише атрибутом кінострічок й детективних оповідань. Він перетворився на потужний технологічний інструмент, який, поєднуючи у собі досягнення психології, нейрофізіології та інформаційних технологій, сприяє зміцненню внутрішньої стійкості держави, мінімізує людський фактор ризику в оборонних та безпекових відомствах, що є важливим для нашої Перемоги.

Сьогодні застосування поліграфу має базуватися на чітких наукових засадах, стандартизованих методиках і міжнародному досвіді, що забез-

печуватиме високу достовірність результатів. Саме тому надзвичайно важливо не лише розвивати практику поліграфологічних досліджень у військовій, правоохоронній та розвідувальній сферах, а й формувати наукове підґрунтя для їх правового регулювання, етичного використання та подальшого вдосконалення.

З огляду на це, відкритий науковий діалог, обмін досвідом між фахівцями різних відомств і наукових шкіл є запорукою формування єдиних підходів до використання поліграфа як одного із визначальних елементів системи національної безпеки. Отже, у цьому контексті надзвичайно важливо об'єднати зусилля науковців, представників силових структур, психологів, юристів і фахівців-практиків для вироблення єдиних правил, етичних стандартів та правового забезпечення застосування поліграфа.

Переконана, що результати нашої спільної роботи сприятимуть зміцненню обороноздатності України, підвищенню рівня довіри до державних інституцій і розвитку сучасних технологій безпеки на благо нашої країни. Всім учасникам наукового форуму бажаю плідної роботи, конструктивних дискусій, нових наукових ідей і практичних рішень, що стануть вагомим внеском у розвиток національної поліграфології та удосконалення механізмів захисту України в цей складний час!

Слава Україні! Героям Слава!!!

2. СУЧАСНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННИХ ЗАГРОЗ

Лариса Аркуша

*доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри криміналістики,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»,
м. Одеса Україна*

Олександр Чернов

*доктор філософії, доцент кафедри криміналістики,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»,
м. Одеса, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ РЕАКЦІЙ СТРЕСУ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ДАНИХ ПОЛІГРАФА

Стрес є однією з ключових категорій сучасної психології та психофізіології, яка має виняткове значення для розуміння поведінкових і тілесних реакцій людини в умовах підвищеної напруги. Його вплив на організм вивчався з різних наукових позицій – від біології та медицини до психології та криміналістики. Для поліграфології, яка ґрунтується на аналізі психофізіологічних реакцій людини під час відповідей на специфічні запитання, стрес відіграє фундаментальну роль. Реакції організму на стресові стимули є базою для інтерпретації отриманих даних, адже саме вони дозволяють відрізнити щирі відповіді від тих, що приховують правдиву інформацію. Однак механізми формування стресу є багатокомпонентними, включають як фізіологічні, так і психологічні чинники, тому розуміння їхньої сутності є необхідною умовою для коректної роботи поліграфолога.

У класичному розумінні стрес розглядається як реакція організму на будь-які вимоги чи подразники, які порушують його рівновагу. Ганс Сельє, творець концепції стресу, наголошував, що йдеться не лише про

негативні подразники, а про будь-які фактори, які вимагають мобілізації ресурсів організму [1]. Для поліграфології особливе значення має психологічний стрес, зумовлений переживанням загрози, почуттям провини, очікуванням викриття або страхом покарання. У процесі дослідження на поліграфі людина потрапляє в ситуацію, де будь-яка її реакція може мати правові наслідки, що автоматично запускає механізми психологічної напруги. Навіть невинний досліджуваний може відчувати сильний стрес через усвідомлення важливості ситуації, а винний – через намагання приховати інформацію.

Формування стресових реакцій має кілька рівнів: когнітивний, емоційний та фізіологічний. На когнітивному рівні стрес виникає тоді, коли людина оцінює ситуацію як небезпечну або таку, що перевищує її адаптаційні можливості [2]. Наприклад, під час поліграфного дослідження індивід може сприймати питання, пов'язані з його поведінкою, як загрозу власному статусу чи свободі. На емоційному рівні така оцінка супроводжується тривогою, страхом, іноді агресією чи соромом. Ці емоції є енергетичним підґрунтям для активації фізіологічних процесів: прискорення серцебиття, підвищення артеріального тиску, зміни електропровідності шкіри. Поліграф реєструє саме фізіологічні прояви, однак без урахування психологічних механізмів їхня інтерпретація може бути хибною.

Одним із головних психологічних механізмів формування стресової реакції є когнітивна оцінка події. Людина постійно інтерпретує ситуації, в яких перебуває, і залежно від цієї інтерпретації організм реагує відповідним чином. Якщо досліджуваний сприймає запитання поліграфолога як звичайне або нейтральне, його реакції будуть мінімальними. Якщо ж запитання торкається важливої чи прихованої інформації, воно викликає підвищену тривогу і запускає каскад стресових реакцій. Саме тому для ефективності поліграфних досліджень критично важливим є правильне формулювання запитань, яке дозволяє активізувати ті когнітивні й емоційні процеси, що пов'язані з темою розслідування.

Другим механізмом є роль підсвідомих установок і внутрішніх конфліктів. Людина може свідомо прагнути приховати правду, однак підсвідомо переживати провину чи страх викриття. Ці глибинні психологічні процеси виходять за межі раціонального контролю й проявляються у фізіологічних змінах, які реєструє поліграф. Навіть якщо індивід намагається залишатися спокійним, підсвідомі механізми запускають ре-

акції, що видають його справжній стан. Знання цих особливостей дозволяє поліграфологу відрізнити навмисні спроби приховати інформацію від щирих відповідей.

Важливим чинником є також попередній досвід і особистісні риси людини. Особи з підвищеним рівнем тривожності можуть реагувати стресом навіть на нейтральні питання, тоді як емоційно стійкі люди здатні тривалий час приховувати свої реакції. Поліграфолог має враховувати ці індивідуальні відмінності, адже однакові фізіологічні показники у різних людей можуть мати різне психологічне підґрунтя. Наприклад, прискорене серцебиття може свідчити як про приховування інформації, так і про загальну схильність до тривожності.

Значення для інтерпретації даних поліграфа має й механізм психологічного захисту. Коли людина стикається із загрозливою ситуацією, вона може несвідомо використовувати такі захисні стратегії, як заперечення, раціоналізація чи витіснення. Ці процеси змінюють її когнітивне й емоційне сприйняття запитань, а отже впливають на фізіологічні реакції. Наприклад, індивід, який раціоналізував свої вчинки, може не відчувати провини у момент дослідження, що ускладнює фіксацію стресу на поліграфі. Однак поліграфолог, розуміючи ці механізми, може використовувати спеціальні запитання для подолання психологічного захисту.

Не менш важливим є розуміння того, що стрес не завжди є індикатором брехні. Людина може переживати стрес через сам факт тестування, недовіру до процедури чи страх бути неправильно зрозумілою. Це створює ризик хибнопозитивних результатів. Тому поліграфолог повинен чітко відділяти стрес, зумовлений самою процедурою, від стресу, пов'язаного з приховуванням істини. Для цього застосовуються різні методики порівняння реакцій, контрольні запитання, а також аналіз загальної динаміки психофізіологічних змін.

Механізми формування стресу тісно пов'язані з роботою вегетативної нервової системи. Симпатичний її відділ активується під час переживання загрози й готує організм до реакції «бий або тікай». Це проявляється у підвищенні потовиділення, прискоренні серцевого ритму, збільшенні артеріального тиску. Парасимпатичний відділ, навпаки, спрямований на відновлення рівноваги. Взаємодія цих систем формує динаміку фізіологічних показників, яку аналізує поліграфолог. Проте важливо усвідомлювати, що ці реакції завжди опосередковуються психологічними

механізмами, зокрема сприйняттям ситуації, рівнем тривожності та особистісними установками.

Ще одним аспектом є індивідуальні відмінності у стресостійкості. У деяких людей сформовані навички саморегуляції, що дозволяють свідомо впливати на власні фізіологічні показники. Такі індивіди можуть знижувати рівень збудження, використовуючи техніки дихання чи уявної релаксації. Це створює додаткові труднощі для інтерпретації даних поліграфа. Однак навіть у таких випадках повністю контролювати всі фізіологічні системи неможливо, і поліграфолог, володіючи знаннями про механізми стресу, здатен виявити неузгодженості у реакціях.

Важливу роль у формуванні стресових реакцій відіграють емоційні тригери. Це слова, образи чи ситуації, які мають особистісно значуще значення для людини. У контексті поліграфічних досліджень такими тригерами є запитання, що торкаються інкримінованих дій, прихованих фактів чи компрометуючих обставин. Вони викликають емоційне збудження, яке автоматично трансформується у фізіологічні зміни. Тому точність підбору тригерних запитань є ключем до успішної інтерпретації даних.

Застосування психологічних знань у роботі поліграфолога також передбачає врахування впливу мотивації. Якщо людина вмотивована довести свою невинуватість, вона може переживати сильний стрес навіть тоді, коли говорить правду. У такій ситуації завдання поліграфолога полягає у створенні умов, які мінімізують додаткову тривогу, зберігаючи при цьому діагностичну цінність дослідження. Це досягається шляхом психологічної підготовки досліджуваного, пояснення сутності процедури та встановлення довірливого контакту.

Інтерпретація даних поліграфа неможлива без урахування часової динаміки стресових реакцій. На початку дослідження організм може реагувати сильніше через новизну ситуації, проте поступово рівень збудження знижується. Тому найбільш показові реакції фіксуються саме у відповідь на ключові питання, а не на початковому етапі. Знання закономірностей адаптації дозволяє поліграфологу правильно відокремлювати фоновий стрес від специфічних реакцій.

Загалом психологічні механізми формування стресу визначають як природу реакцій, що реєструються поліграфом, так і можливість їх адекватної інтерпретації. Без урахування цих механізмів дані апарата можуть бути сприйняті спрощено, що підвищує ризик помилкових ви-

снотків. Поліграфолог, який володіє знаннями з психології стресу, здатний не лише фіксувати зміни фізіологічних показників, але й розуміти, чим вони зумовлені, які когнітивні та емоційні процеси лежать у їх основі. Це перетворює поліграфне дослідження з технічної процедури на комплексний психологічний аналіз поведінки людини.

Література:

1. Сабо Ш., Сабо К., Заячківська О. Стрес: від Ганса Сельє до сьогодні. *Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, Наукове Товариство Шевченка*, Львів, 2019. 120 с.
2. Beasley M., Thompson T., Davidson J. Resilience in response to life stress: the effects of coping style and cognitive hardiness. *Personality and Individual Differences*. 2003. Vol. 34. № 1. P. 77–95.

Ксенія Бабич

*начальник відділу психолого-поліграфологічного вивчення
працівників органів прокуратури Генеральної інспекції
Офісу генерального прокурора
м. Київ, Україна*

ПОЛІГРАФ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВНУТРІШНЬОЇ БЕЗПЕКИ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

1. Вступ. Історія становлення поліграфа в органах прокуратури.

Поліграф уперше почав застосовуватись у системі прокуратури ще у 2015 році – у межах спеціальних розслідувань, де важливо було перевірити вплив зовнішніх чинників, зокрема спецслужб держави-агресора, на діяльність правоохоронних органів.

У 2017 році було затверджено першу Інструкцію Генеральної прокуратури, затверджену Міністерством юстиції України, що унормувала застосування поліграфа для внутрішніх потреб. Це стало першим офіційним кроком до інституціоналізації поліграфа у прокурорській системі. Поліграф у військовій прокуратурі має вже свою історію. Перший серйозний поштовх цьому напряму було дано за керівництва Головної військової прокуратури Анатолієм Васильовичем Матіосом. Саме тоді

поліграф активно застосовувався для розкриття військових злочинів, документування злочинів РФ у зоні проведення АТО, а також у розслідуванні резонансних злочинів – зокрема, теракту проти генерала Шаповала та вбивства активістки Катерини Гандзюк.

У 2021 році наказом №293 було ухвалено чинну Інструкцію «Про порядок проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа». Документ закріпив принцип добровільності, визначив порядок організації досліджень, захисту даних і використання результатів.

У 2025 році створено новий спеціалізований підрозділ зі спеціалістів-поліграфологів та психологів у структурі Генеральної інспекції. Паралельно розроблено проєкт оновленої Інструкції та методології, що враховують положення Закону України №4560-IX і посилюють механізми внутрішнього контролю.

2. Нормативне підґрунтя застосування поліграфа

Застосування поліграфа регламентується:

- Законом України «Про прокуратуру»;
- Законом України «Про інформацію»;
- Законом України «Про державну таємницю»;
- Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів

України щодо посилення повноважень Національного антикорупційного бюро України та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури» №4560-IX від 31.07.2025

- наказом Генерального прокурора №293 (2021 рік);
- проєктом нової Інструкції (2025 рік);
- методологією поліграфологічних досліджень для перевірки осіб з допуском до державної таємниці та кандидатів на адміністративні посади.

Ці документи створюють цілісну правову рамку, де поліграф виступає допоміжним, але незамінним інструментом внутрішньої безпеки.

3. Основні напрями роботи поліграфолога в умовах війни

1. Кадровий відбір. Виявлення ризиків при призначенні на керівні посади (недобросесність, приховані контакти, небажані впливи).

2. Службові розслідування. З'ясування ролі працівників у критичних подіях (втрата матеріалів, порушення присяги, службові зловживання).

3. Перевірка нацбезпеки. Виявлення подвійного громадянства, зв'язків із ТОТ, контактів із представниками держави-агресора.

3. Масові превентивні перевірки. Дослідження працівників органів прокуратури, які були в окупації, на причетність до дій на користь РФ чи в умовах підвищеного ризику.

3.1. Методики МВПІ

У практиці Офісу Генерального прокурора застосовуються три основні види тестів за методикою виявлення прихованої інформації (МВПІ):

- Тести перевірки версій – дозволяють підтвердити або спростувати конкретну фактуру службового розслідування.

- Тести на знання відомого рішення – перевіряють обізнаність респондента з уже встановленими обставинами.

- Тести на знання невідомого рішення – пошукові, дають можливість виявити нові факти чи обставини, приховані від слідства.

4. Приклади практики застосування поліграфа

4.1. Кадрове рішення

Під час розгляду кандидатури на адміністративну посаду було проведено поліграфологічне дослідження за методикою перевірки версій (тести відомого та невідомого рішення). У передтестовій бесіді респондент демонстрував ознаки психологічної протидії: агресивність, ажитацію, соматичні скарги (підвищений тиск, головокружіння, відчуття «мурашок по тілу»). Попри це він наполегливо наголошував на продовженні дослідження.

У ході тестування зафіксовано можливі ознаки фармакологічної протидії: подвійні дикротичні зубці, хаотичні коливання вегетативних показників, візуально – неконтрольовану агресію й розірване мислення.

Поліграфолог ухвалив рішення про зупинку тестування, а керівництво – про відтермінування призначення кандидата й розгляд інших кандидатур.

Приклад доводить, що поліграф запобігає ризиковим управлінським рішенням.

4.2. Службове розслідування

У межах службового розслідування щодо зникнення матеріалів кримінального провадження було проведено поліграфологічне дослідження із застосуванням тестів перевірки версій.

На дослідження винесено питання про:

- обставини вилучення й транспортування документів;
- можливу підміну матеріалів, призначених для експертизи;
- надання незаконних вказівок підлеглим;
- контакти з представниками приватних структур.

Результати дозволили:

- чітко розмежувати ролі учасників;
- підтвердити причетність окремих осіб;
- спростувати безпідставні підозри щодо інших;
- допомогти слідчим відпрацювати нові версії, знайти матеріали й сформуванню доказової бази для вручення підозр.

Це приклад того, як поліграф допомагає у встановленні істини в службових розслідуваннях.

4.3. Перевірка на доброчесність та нацбезпеку

У процесі перевірки працівника прокуратури поліграф виявив приховування відомостей про:

- факт отримання членом сім'ї паспорта іншої держави;
- наявність нерухомості на тимчасово окупованій території;
- власний паспорт іноземної держави, отриманий без подачі документів.

Реакцій, які вказували б на агентурну співпрацю, не зафіксовано. Однак саме підтвердження факту прихованого громадянства стало підставою для ухвалення управлінського рішення про звільнення працівника. Приклад демонструє роль поліграфа у запобіганні загрозам національній безпеці.

4.4. Масові перевірки після окупації

У 2022–2023 роках проведено перевірки працівників прокуратури, які перебували на тимчасово окупованих територіях.

Теми дослідження охоплювали:

- факти співпраці з окупаційними адміністраціями;
- передачу документів або службової інформації;
- отримання паспортів чи дозволів від окупаційної влади;
- контакти з колаборантами;
- умови виїзду та повернення на підконтрольну територію.

Результати не виявили співпраці з окупаційними структурами, що дозволило зняти сумніви щодо лояльності й зберегти довіру до персоналу. Це приклад використання поліграфа як масового превентивного інструмента.

5. Виклики та перспективи.

Правовий статус результатів. Потребує уточнення: вони є допоміжним інструментом, але на практиці впливають на управлінські рішення.

Захист даних. Результати мають зберігатися виключно під грифом «ДСК».

Добровільність у воєнних умовах. Потребує балансування між правами працівника й вимогами безпеки.

Методичний розвиток. Подальша стандартизація на основі ДСТУ та розширення методології забезпечать ще більшу надійність результатів.

6. Висновки

Поліграф у системі прокуратури пройшов шлях від експериментальних застосувань у 2015 році до створення у 2025 році спеціалізованого підрозділу. Він виконує комплексні функції кадрового, дисциплінарного та безпекового інструмента. Практичні приклади підтверджують ефективність методики перевірки версій у різних форматах досліджень. Це комплексний інструмент державної політики у сфері внутрішньої безпеки прокуратури. Він допомагає приймати виважені кадрові рішення, забезпечує об'єктивність службових розслідувань і, найголовніше, підвищує рівень довіри суспільства до інституції. Окремо хочу відзначити, що сьогодні поліграфологічні дослідження в органах прокуратури відбуваються за підтримки Генерального прокурора України Руслана Андрійовича Кравченка. Він не лише тримає цю сферу в полі своєї уваги, а й демонструє довіру до результатів поліграфа, що є особливо важливим сигналом для всієї системи – довіра до методу означає довіру до об'єктивності та чесності отриманих результатів. В умовах війни поліграф стає ключовим елементом внутрішньої безпеки прокуратури.

Олеся Ващук

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національний університет «Одеська юридична академія»,
м. Одеса, Україна*

ПОЛІГРАФ ЯК ІНСТРУМЕНТ У СПРАВАХ ПРО ДЕРЖАВНУ ЗРАДУ, ШПИГУНСТВО ТА ТЕРОРИЗМ: ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ТА ОЦІНКИ РЕЗУЛЬТАТІВ

В умовах зростання загроз національній безпеці, пов'язаних із державними злочинами, такими як зрада, шпигунство чи тероризм, осо-

бливої актуальності набуває питання достовірності отриманої інформації під час досудового розслідування. Класичний поліграф тривалий час застосовується як технічний засіб психологічної експертизи, однак накопичений практичний досвід засвідчує його обмежену ефективність в судовій практиці і необхідність модернізації. Сучасна криміналістика потребує нової концепції, яка дозволяє поєднувати поліграфічні методи з когнітивними та цифровими технологіями для підвищення об'єктивності висновків.

1. Проблематика класичного поліграфа. Поліграф не фіксує сам факт неправдивості, а лише фізіологічні реакції організму на подразники: зміни частоти серцебиття, дихання, електрошкірної активності та артеріального тиску. Такі реакції можуть бути зумовлені не лише спробою обману, а й емоційною напругою, страхом, втомою чи особистісними особливостями респондента. Унаслідок цього виникає ризик хибнопозитивних і хибнонегативних результатів, що знижує доказову цінність поліграфа у кримінальному процесі. Крім того, особи, які володіють спеціальними навичками (контроль дихання, больові подразники, навмисне відволікання уваги), здатні свідомо впливати на результати тестування. Важливою залишається також проблема суб'єктивності інтерпретації даних поліграфологом, що може зумовлювати похибки оцінювання.

2. Невизначеність правового статусу поліграфа. Незважаючи на широке використання поліграфа у практиці багатьох держав, його правовий статус залишається неоднозначним. В Україні результати поліграфічного дослідження в більшості випадків судової практики розглядаються як додаткове джерело інформації. У більшості країн світу також відсутня єдина нормативна база, яка б визначала стандарти застосування поліграфа. Така неврегульованість формує ситуацію, коли інструмент широко використовується, але юридично не є легітимним доказовим засобом.

3. Необхідність зміни парадигми. Сучасність вимагає відмови від вузького уявлення про поліграф як про «детектор брехні». Натомість доцільно розглядати його як елемент інтегрованої когнітивно-аналітичної системи оцінки правдивості. Такий підхід передбачає об'єднання трьох взаємодоповнюючих рівнів дослідження:

3.1. Фізіологічний рівень базується на класичних показниках (дихання, пульс, електрошкірна активність), які слугують фундаментом аналізу.

3.2. Когнітивний рівень використовує спеціальні тести, що виявляють підвищене когнітивне навантаження, затримку реакцій та складність переключення уваги у респондентів, які приховують інформацію або користуються легендою.

3.3. Поведінковий рівень передбачає автоматизоване вивчення мовлення, інтонацій, пауз, мікровиразів обличчя та цифрових патернів поведінки з подальшим зіставленням їх із даними з відкритих джерел або електронних баз.

3.4. Інтеграція цих рівнів, що забезпечує формування **індексу достовірності**, такого узагальненого показника, який відображає ступінь правдивості або ризик нещирості у відсотковому чи шкальному форматі. На відміну від класичного поліграфа, що пропонує бінарну (так/ні) відповідь, такий підхід базується на ймовірнісній моделі оцінки.

4. Використання штучного інтелекту та цифрової аналітики. Запровадження алгоритмів машинного навчання дозволяє мінімізувати вплив людського чинника, автоматизуючи обробку великих обсягів фізіологічних і поведінкових даних, що відкриває перспективу формування нового напрямку у криміналістичній науці – **когнітивно-аналітичної криміналістики**, метою якої є створення науково обґрунтованих, стандартизованих методів перевірки достовірності інформації у кримінальному провадженні.

5. Практичне значення запропонованого підходу. Для спецслужб інтегрована система може стати засобом швидкого виявлення ризиків у наданих свідченнях і прогнозування поведінкових відхилень. Для органів досудового розслідування, орієнтиром для визначення пріоритетних напрямів слідчих дій. Для судів, додатковим аналітичним індикатором, який підсилює оцінку показань, не замінюючи доказів, але сприяючи комплексній інтерпретації поведінки учасників процесу. Для наукової спільноти, підґрунтям міждисциплінарних досліджень, що поєднують криміналістику, психологію, нейрофізіологію, інформаційні технології та цифрову аналітику.

Отже, поліграф у класичному вигляді продовжує мати обмежене практичне значення у судовій практиці. Однак у межах когнітивно-аналітичної системи він може відігравати роль ефективного компонента комплексної оцінки правдивості. Перехід до ймовірнісних моделей, використання штучного інтелекту та розроблення національних стандартів застосування поліграфа сприятимуть підвищенню точності перевірок,

зміцненню доказової бази та формуванню нових підходів до криміналістичного аналізу в Україні.

Віктор Вдовин

*помічник Голови відділу організації досліджень із використанням поліграфа Департаменту забезпечення діяльності Голови Національної поліції України, психолог, поліграфолог, член Американської асоціації поліграфологів, член координаційної ради ГО «Колегія поліграфологів України»,
м. Київ, Україна*

**ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ, ЯКІ МОЖУТЬ
ВПЛИВАТИ НА РЕЗУЛЬТАТИ ТЕСТУВАННЯ
ПІД ЧАС ДОСЛІДЖЕННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ
ПОЛІГРАФА**

Сучасні методики проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа (далі – ПФДзВП) є потужним інструментом у руках правоохоронних органів. Проте для досягнення максимальної ефективності та достовірності результатів, вкрай важливо розуміти та враховувати психофізіологічні аспекти, які можуть спотворювати інтерпретацію отриманих даних, серед яких ситуації, коли зареєстровані реакції можуть бути витлумачені неоднозначно. Це вимагає від поліграфолога глибокого розуміння природи фізіологічних відгуків та їх психофізіологічних коренів («хибно негативна помилка або причетність»).

За результатами психофізіологічного дослідження з використанням поліграфу, поліграфолог може отримати наступні кінцеві результати по тестуванню:

1. Брехня не виявлена (англ. No Deception Indicated (NDI)) – означає, що зареєстровані на поліграмах фізіологічні реакції досліджуваного вказують на те, що в твердженнях тестованого щодо перевіряємої теми ознак брехні не виявлено або (свідчить про прийняття виправдувальної версії).

2. Брехня виявлена (англ. Deception Indicated (DI)) – означає що зареєстровані на поліграмах фізіологічні реакції досліджуваного вказують на те, що його твердження щодо перевіряємої теми містять неправду або

ж свідчать про «прийняття обвинувальної версії». Це, по суті, фіксація підвищеного фізіологічного збудження у відповідь на стимульні питання, яке інтерпретується як ознака когнітивного навантаження, пов'язаного з приховуванням інформації [1].

За отриманим результатом «Брехня не виявлена» кінцевим результатом є свідчить про відсутність свідомо-прихованої інформації по питанням розглянутих під час опитування.

При отриманні результату «DI», важливо звернути увагу на такі чинники, які впливають на кінцевий результат:

1. Комплекс вини (почуття відповідальності за скоєні кимось дії) – цей аспект є одним з найскладніших для інтерпретації, оскільки фізіологічні реакції, викликані почуттям вини або відповідальності, можуть бути схожими на реакції брехні. Важливо розуміти, що почуття вини може бути безпідставним і виникати як реакція під час тестування, не завжди вказуючи на пряму причетність до злочину, а є продуктом «тривожного розладу». Комплекс провини та тривожний розлад часто пов'язані між собою, оскільки відчуття провини може бути одним з тригерів для розвитку або посилення тривожності [1].

В практиці, особливо в умовах військового стану, спостерігається значне поширення так званого «комплексу вини» (далі – КВ). Цей феномен проявляється як підвищена тривожність та почуття відповідальності за подію, на яку особа не мала безпосереднього впливу, але може давати когнітивну кваліфікацію, що ця подія саме сталась через неї. Це може бути пов'язано з травматичними подіями, почуттям контролю та його втрати, що спостерігається у дуже відповідальних людей, у яких високий рівень відповідальності розвинений паралельно з тривожністю. Цей стан може бути симптомом ширших психологічних проблем, що включають:

а) великий депресивний розлад (можливі симптоми надмірне почуття вини);

б) посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) – можливі симптоми почуття вини за події, що відбулися;

в) біполярний розлад – можливі симптоми вини та сорому;

г) висока тривожність – можливі симптоми постійне відчуття провини та відповідальності;

д) інші психологічні стани: неврози, obsесивно-компульсивні розлади тощо.

Для поліграфолога вкрай важливо розуміти, чи був отриманий результат фізіологічних реакцій спричинений брехнею, від тих, що виникли внаслідок емоційних станів, таких як почуття вини. Це вимагає глибоких знань психології, фізіології та вміння будувати діалог, який допоможе виявити справжні мотиви реакцій.

2. Асоціативний ланцюг (система мнемонічних зв'язків) – це метод мнемоніки (з грец. *μνημονικόν* – мистецтво запам'ятовування), який дозволяє запам'ятовувати списки слів шляхом створення міцних зв'язків між його елементами. У контексті поліграфологічного дослідження, асоціативний ланцюг може стати джерелом хибно позитивних реакцій, тобто фізіологічних відгуків, що не пов'язані безпосередньо з приховуванням інформації. Наприклад, під час питання про вживання наркотичних речовин, у досліджуваного може виникнути фізіологічна реакція не через власне вживання, а через згадування про те, як вживала наркотики близька особа, або як він перебував поруч з людьми, що вживали наркотичні речовини. Інший приклад – якщо людина приймає антидепресанти, то питання про лікарські засоби може викликати реакцію, пов'язану з прийомом цих препаратів, а не з нелегальним вживанням заборонених речовин. Ці реакції є наслідком активації пам'яті та емоцій, що асоціюються з певним словом, чи концептом, навіть якщо пряма причетність до злочину відсутня [3].

Вміння розпізнавати та враховувати вплив асоціативних ланцюгів є критично важливим для уникнення помилкових висновків. Це вимагає від поліграфолога високої кваліфікації, здатності до детальної передтестової бесіди та гнучкості у формуванні питань.

Для мінімізації ризику хибно негативних помилок та підвищення точності поліграфологічних досліджень, вирішальне значення має професіоналізм спеціаліста та володіння доказовими методиками тестування.

Особливу увагу слід звернути на «Методику питань порівняння» (англ. Comparison Question Test, (CQT)) та доказові тести, що використовуються в Сполучених Штатах Америки у кримінальних справах[3]. Ця методика має міцну наукову базу та була піддана численним дослідженням, включаючи мета-аналіз⁵, проведений Радою директорів Американської асоціації поліграфологів (далі – АПА), в якому підкреслюється сильні сторони «Методики питань порівняння». Зазначений аналіз допомагає полегшити труднощі з якими стикаються поліграфологи під час психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфу допо-

могти ухвалити обґрунтовані рішення при виборі методик під час тестування. Крім цього, він також є корисною для адміністраторів програм, політиків і судів при ухваленні рішень, заснованих на отриманих доказах, ґрунтується на застосування поліграфу.

Зазначена вище методика в Мета-аналізі АПА (відповідно до точності та необхідної кількості публікацій) демонструють високі показники достовірності, що підтверджує їхню ефективність у практичній діяльності (див. таблиця № 1)

Таблиця 1

Рекомендовані методики в Мета-аналізі АПА (відповідно до точності та необхідної кількості публікацій):

Evidentiary Techniques «Доказові» методи	Коефіцієнт дискримінації (CD) – це стандартизований показник, що відображає здатність методики розрізнити істину від брехні; чим вище значення CD, тим вища точність методики.
Federal You-Phase / ESS	CD = 0.904 {0.841 to 0.966}
Event-Specific ZCT / ESS	CD = 0.921 {0.866 to 0.977}
Utah ZCT PLT / Utah	CD = 0.931 {0.879 to 0.983}

Крім цього, успіх поліграфологічного дослідження значною мірою залежить від здатності спеціаліста не лише реєструвати фізіологічні реакції, а й глибоко розуміти їх психофізіологічні причини. Врахування таких аспектів, як «комплекс вини» та «асоціативний ланцюг» є ключовим для уникнення хибно негативних помилок та підвищення достовірності висновків. Застосування доказових методик, таких як «Методика питань порівняння» є запорукою професіоналізму та сприяє формуванню надійного доказового фундаменту у розслідуванні злочинів. Постійне підвищення кваліфікації та обмін досвідом є імперативом для поліграфологів, що прагнуть досягти найвищих стандартів у своїй діяльності.

Література:

1. Поліграфологія: основні терміни та поняття: словн. / за заг. ред. д.ю.н., професора Удалової Л. Д., д.ю.н., професора Чернявського С. С., к.і.н., с.н.с. Алексеевої-Процюк Д. О. (колектив авторів). – К.: ТОВ «Альянт», 2022. – 46 с.
2. [uk.wikipedia.org/wiki/Асоціативний_ланцюг_\(мнемоніка\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Асоціативний_ланцюг_(мнемоніка))
3. https://polygraph.org/docs/Meta-Analytic_Survey_translation_UA

Анатолій Волобуєв
*доктор юридичних наук,
професор, професор кафедри кримінально-правових дисциплін,
Дніпровський державний університет внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

РОЛЬ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ З ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФА У ДОКАЗУВАННІ

Судово-психологічна експертиза у кримінальному провадженні відіграє досить значну роль в ситуаціях, коли потрібно встановити здатність певної особи адекватно сприймати і відтворювати певні події та їх учасників. Особливо актуальними ці питання стали у зв'язку з розпізнаванням помилкових чи неправдивих показань під час досудового розслідування (потерпілих, свідків, підозрюваних). На що істотно вплинула поява такого науково-технічного засобу як поліграф. Досить значний час поліграф був оточений ореолом «детектора брехні», яким він, як уже доведено, бути не може оскільки реєструє не брехню, а фізіологічні реакції людини на певні подразники (наприклад, запитання), які можуть бути інтерпретовані для визначення психологічних особливостей цієї людини. Тому він може бути технічним інструментом проведення експертного психологічного дослідження. Потрібно звернути увагу, що наразі формується нова наукова галузь – психофізіологія, яка вивчає зв'язок психологічних і фізіологічних процесів у людей.

З огляду на існування жорстких процесуальних приписів щодо збирання та оцінки доказів психологічного походження, проблема застосування поліграфа потребує продовження дискусії у контексті питання: «Поліграф – це технічний засіб виявлення і фіксації доказів чи інструмент експертного дослідження?» [1]. Видається, що комерційні відносини у сфері підготовки «спеціалістів-поліграфологів» істотно впливають на створення перебільшеного уявлення щодо можливостей цього технічного пристрою.

Судово-психологічна експертиза є однією з форм застосування спеціальних психологічних знань у судочинстві, яка допомагає суду у вирішенні питань, що мають юридичне значення. Дана експертиза має своїм завданням встановлення особливостей психічної діяльності певної особи, які могли вплинути на її поведінку під час кримінального право-

порушення і формування відповідних образів та їх відтворення під час досудового розслідування і судового розгляду. Зазвичай, питання психологічного характеру, які мають юридичне значення, повинні бути вирішені під час досудового розслідування, що накладає відповідний обов'язок на сторону обвинувачення. Але і сторона захисту може бути ініціатором проведення судово-психологічної експертизи, коли вона вважає, що таким шляхом можуть бути отримані відомості для захисту прав і законних інтересів підозрюваного.

Об'єктом дослідження судово-психологічної експертизи є психічно здорові особи і здійснюється вона шляхом безпосереднього психологічного обстеження та/або певних матеріалів (документів, аудіо-відеозаписів, особистого листування тощо). Психологічне дослідження може бути й часткою комплексної експертизи, якщо виникли питання, вирішення яких потребує синтезування спеціальних знань з різних наукових галузей (психолого-психіатрична, медико-психологічна тощо). Це свідчить, що судово-психологічна експертиза має надзвичайно широкий діапазон вирішуваних питань, оскільки будь-який вид людської діяльності супроводжується специфічними психологічними процесами [2].

Варто звернути увагу, що одним із завдань експертів-психологів є встановлення принципової здатності досліджуваної особи з урахуванням її індивідуально-психологічних особливостей правильно сприймати обставини, що мають значення для кримінального провадження, та здатності надавати щодо них відповідні свідчення. Для цього психологами використовується низка різноманітних методів [3; 4]. Але до компетенції експертів ні в якому разі не може бути віднесена оцінка правдивості чи неправдивості показань досліджуваних осіб, наданих ними під час досудового розслідування – це виключна компетенція суду.

Згідно чинного законодавства методики проведення судових експертиз підлягають атестації та державній реєстрації Міністерством юстиції України (крім судово-медичних та судово-психіатричних) [5]. При проведенні судово-психологічних експертиз завжди використовуються методики, які включають комплекс методів, оскільки досліджується досить складний механізм поведінки певної людини, пов'язаної з вчиненням кримінального правопорушення. У кожному конкретному випадку експерт самостійно обирає ту чи іншу методику психологічного дослідження в залежності від тих питань, які поставлені для вирішення судовому експерту. Відповідно пункту 1.4 Інструкції про призначення та прове-

дення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5, визначення способу проведення експертизи (вибір певних методик, методів дослідження) належить до компетенції експерта [6]. У зв'язку з цим потрібно усвідомлювати, що сторона кримінального провадження не має права примушувати експерта вибирати ті чи інші методики дослідження або керуватися певною спеціальною літературою. В протилежному випадку це буде грубим порушенням заборони втручатися будь-кому в проведення судової експертизи (ст. 4 Закону України «Про судову експертизу»). Сторони кримінального провадження можуть лише ініціювати допит експерта у суді, де після приведення його до присяги, можуть бути поставлені запитання щодо обраної ним методики експертного дослідження, її обґрунтування та роз'яснення наданого висновку (ч. 7 ст. 101, ч. 3 ст. 356 КПКУ).

На тлі викладеного не завжди є обґрунтованою популяризація психологічної експертизи з використанням поліграфа. Американський психолог Вільям Яконо (William Iacono, 2001), відомий своїми науковими дослідженнями нейрокогнітивного та психічного здоров'я підлітків, відзначив, що не існує характерної фізіологічної реакції, пов'язаної з брехнею [7, с. 77]. Подібної позиції дотримуються й в адвокатському середовищі багатьох країн.

Видається, що при вирішенні питання щодо доцільності проведення психологічної експертизи з використанням поліграфа варто брати до уваги наступне.

1. Виділення окремого різновиду психологічної експертизи за ознакою «використання поліграфа» є некоректним, адже акцент робиться тільки на психофізіологічних методах діагностики в той час, коли експерти-психологи застосовують комплекс методів для дослідження психічних проявів людини.

2. Постанова слідчого (прокурора) або доручення сторони захисту щодо проведення психологічної експертизи з використанням поліграфа містить у собі не тільки питання, але й вимогу засобу їх вирішення, що є порушенням нормативно-правових актів, що регулюють судову експертну діяльність.

3. Використання експертом психологом поліграфа дозволяє лише виявити фізіологічні реакції досліджуваної особи на запитання, пов'язані з певними обставинами. Вони тільки певною мірою можуть вказувати на поінформованість чи непоінформованість особи щодо них.

4. Поліграми фіксують лише фізіологічну активність у досліджуваній особи та зміну її параметрів, як реакцію на питання експерта. Тобто поліграф реєструє не брехню, а лише збудження, яке з певною мірою вірогідності може свідчити про неправду, що повідомляється (але за фізіологічними реакціями не можна точно встановити причину цього збудження).

5. Важливим є й рівень підготовки експерта, що пов'язується з його профільною освітою та оволодінням методикою використання поліграфічного обладнання (наявність вищої психологічної освіти за рівнем не нижче спеціаліста, атестація судового експерта за спеціальністю «Психологія» і внесення в держаний Реєстр атестованих судових експертів, проходження підготовки з оволодіння поліграфом не менше 400 годин аудиторних занять).

5. Потрібно враховувати, що експерт самостійно обирає методику експертного дослідження для відповіді на поставлені питання. Тому слідчому (прокурору) потрібно попередньо проконсультуватися з експертом-психологом щодо змісту запитань і можливості їх вирішення шляхом використання поліграфа. При цьому потрібно усвідомлювати, що експерт при проведенні опитування з використанням поліграфа може отримати тільки орієнтувальну інформацію, яка не є доказом і може бути використана тільки для конструювання версій.

Література:

1. Волобуєв А. Ф. Поліграф: техніко-криміналістичний засіб виявлення і фіксації доказів чи інструмент експертного дослідження? *Криміналістичний вісник*. 2018. №2 (30). С. 55–63. URL: <https://visnyk.dndekc.mvs.gov.ua/index.php/visnyk/issue/view/34/75>

2. Види судово-психологічних експертиз. Інститут судової психіатрії Міністерства охорони здоров'я України. URL: <https://cmhmnda.org.ua/sudovo-ekspertnadiyalnist-institutu-sudovoyi-psyhiatriyi/sudovo-psyhologichna-ekspertyza/vydy-sudovo-psyhologichnyh-ekspertyz>

3. Туриніна О. Л. Методологія та методи психологічного дослідження: навч. метод. посіб. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2018. 206 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Turynina_Olena/Metodolohiia_ta_metody_psykholohichnoho_doslidzhennia.pdf

4. Методики психодіагностики. *Простір психологів*. URL: <https://psychology.space/psypedia-post/metodyky-psyhodiagnostyky/>

5. Про затвердження Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз: Наказ Кабінету міністрів України від 2 липня 2008 р. №595. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2008-%D0%BF#Text>

6. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України 26.12.2012 № 1950/5). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>

7. Iacono, W. G. (2001). Forensic «lie detection»: Procedures without scientific basis. *Journal of Forensic Psychology Practice*, Vol. 1 (2001), No. 1, pp. 75–86. URL: <https://antipolygraph.org/articles/article-018.shtml>.

Юрій Дмитренко

*кандидат наук з державного управління,
заступник начальника науково-дослідного відділу (психофізіологічних,
психологічних досліджень та кадрової безпеки), Науково-методичний
центр кадрової політики Міністерства оборони України,
м. Київ, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА У МІНІСТЕРСТВІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна війна вимагає швидких і зважених кадрових рішень, де помилка може коштувати дуже дорого. У роботі показано, як поліграф допомагає зменшити невизначеність і підсилити безпеку рішень під час воєнного стану. Новизна – проста й зрозуміла схема: єдині правила, подвійна перевірка висновків, чіткі показники якості та увага до стану людини [1].

Поліграф у Міністерстві оборони України – це допоміжний засіб, який застосовують разом з іншими перевірками, а не окремо. Основи: добровільна згода, відповідність меті, недопущення нерівного ставлення, захист особистих даних [2]. Головні напрями – допуск до відповідальних завдань і ресурсів, службові перевірки, планові та позапланові перевірки підрозділів у періоди підвищених загроз. Під час війни можливі коротші перевірки, виїзні місця тестування і чіткі вимоги до якості записів. Перед тестом обов'язково оцінюють, чи людина готова до нього (сон, ліки, рівень стресу) [4]. Комп'ютерні програми можуть допомагати аналізувати записи, але рішення ухвалює підготовлений фахівець; дотримання етичних вимог є обов'язковим. Наша думка: вирішальне значення мають дотримання правил і контроль якості, а не «швидкість за будь-яку ціну».

Єдині правила зменшують різнобій у підходах і кількість помилок, роблять результати більш надійними. Подвійна перевірка матеріалів іншими фахівцями допомагає вчасно виявляти похибки та навчати персонал на реальних прикладах. Показники якості – узгодженість висновків між фахівцями, частка правильно проведених перевірок, кількість повернень на доопрацювання – дають змогу керувати процесом, а не лише констатувати помилки постфактум [4]. Висновок поліграфолога – це допоміжний матеріал, який сам по собі не є доказом; рішення приймають з урахуванням усіх матеріалів та вимог законодавства про національну безпеку [3]. Закони про воєнний стан, про захист персональних даних і про інформацію вимагають добровільної згоди та обережного поводження з даними [5].

Приклад: перед допуском військовослужбовця до засобів зв'язку проводять коротку перевірку у виїзному пункті. Перший запис виявився неякісним через втому та пігулки від болю – це зафіксували і повторили перевірку після відпочинку. Матеріали переглянули інші фахівці й помітили, що під час першої сесії порушився температурний режим. Після виправлення умов отримали придатний запис і зважений висновок. Уроки з цього випадку внесли до внутрішнього переліку типових помилок і використали для навчання [4].

Запропонований підхід пришвидшує та покращує кадрові рішення у важливих для безпеки випадках, зменшує кількість інцидентів і підсилює порядок у веденні документів. Теоретична користь – у чіткому описі правил застосування поліграфа під час війни; практична – у впровадженні подвійної перевірки, простих показників якості та уваги до стану людини. Це робить систему добору й контролю більш надійною та зрозумілою для всіх учасників.

Література:

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII [Електронний ресурс]. – База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19> (дата звернення: 24.09.2025).
2. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI [Електронний ресурс]. – База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2297-17> (дата звернення: 24.09.2025).
3. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII [Електронний ресурс]. – База даних «Законодавство України» /

Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2469-19> (дата звернення: 24.09.2025).

4. Психологічне забезпечення Збройних Сил України : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. В. Ключкова. – Київ : Центр учбової літератури, 2024. – 282 с. – ISBN 978-611-01-3103-2.

5. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 №2657-ХІІ [Електронний ресурс]. – База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2657-12> (дата звернення: 24.09.2025).

Олександр Євсюков

*кандидат педагогічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник сектору психологічних досліджень,
Національний науковий центр «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України,
м. Харків, Україна*

ЗАСТОСУВАННЯ КОМП'ЮТЕРНОГО ПОЛІГРАФА В ОКРЕМИХ ВИДАХ СУДОВИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ФАКТІВ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ, КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Для забезпечення потреб судової, слідчої, адвокатської діяльності з початком повномасштабного вторгнення значна частина досліджень із застосуванням комп'ютерного поліграфа проводиться за напрямками розслідування фактів державної зради, колабораційної діяльності, воєнних злочинів. Ефективність застосування комп'ютерного поліграфа при проведенні окремих видів судових психологічних експертиз підтверджена багаточисленними науковими дослідженнями та практикою.

У контексті судової психологічної експертизи застосування комп'ютерного поліграфа за напрямками розслідування фактів державної зради, колабораційної діяльності, воєнних злочинів зумовлено тим, що зазвичай обставини злочину зберігаються у пам'яті, а при застосуванні спеціально підготовлених поліграфологом стимулів, відбувається відтворення слідових ознак у пам'яті людини з результатом значущих фізіологічних реакцій організму. Водночас активізація достовірних спогадів або моделювання вигаданих подій відрізняється за фізіологічними реак-

ціями людини. Саме тому, неочевидність таких фізіологічних реакцій, особливо незначних емоційних відгуків, пов'язаних з активізацією слідів пам'яті, вимагає застосування в окремих видах судово психологічних експертиз складного інструментарію, яким є комп'ютерний поліграф.

Із застосуванням комп'ютерного поліграфа з'явилася можливість судовими психологічними дослідженнями виявляти в пам'яті людини інформацію, яку несуть ідеальні сліди щодо обставин і подій злочину. Також є можливість визначити наявність або відсутність її викривлень під час відтворення основних, принципово важливих обставин за фактом злочину.

Серед головних завдань, які виконують судові експерти, за характером основних цілей експертного психологічного дослідження можна виокремити такі:

- діагностичні завдання, що полягають у виявленні часу, способу й послідовності дій, подій, явищ;
- ситуаційні завдання, які розкривають механізми події, або її елементи.

Таким чином, завданнями судової психологічної експертизи із застосуванням поліграфа є виявлення за допомогою стимулів в пам'яті людини наявності інформації, яка передбачає ідеальний слід події минулого, зокрема про:

- встановлення ступеня значущості для підекспертної особи певної інформації, викликаной її викривленням, приховуванням або підтвердженням;
- з'ясування відповідності чи невідповідності інформації, заявленої підекспертною особою стосовно фактів, обставин і подій, які підлягають дослідженню;
- будь-які інші обставини події злочину.

Кількісні та якісні характеристики фізіологічних реакцій реєструються за допомогою поліграфа під час здійснення судової психологічної експертизи і свідчать про наявність або відсутність у пам'яті людини криміналістично значущої інформації [1].

Інформація про обставини, що підлягають доказуванню, відображається в пам'яті людини у вигляді образів – енграм. З точки зору психології це такий слід пам'яті, який внаслідок стимула-запитання експерта-поліграфолога, викликає певні фізичні зміни в нервовій системі, які відображаються у фізіологічних реакціях. Термін енграма був введений

німецьким вченим Річардом Сємоном на початку XX століття для опису «внутрішньої записі» пам'яті.

Оскільки енграма є носієм інформації про події минулого, то експерт-поліграфолог, спостерігаючи динаміку реакцій підекспертної особи, може встановити, чи наявна в її пам'яті інформація про обставини злочину.

Злочинам, щодо державної зради, колабораційної діяльності, воєнним злочинам, притаманні такі ознаки у вигляді ідеальних слідів:

- інформація про злочин, відображена як значуща реакція конкретної людини;
- інформація про певну подію злочину, тобто криміналістично значуща інформація;
- дані у вигляді образів пам'яті щодо наявної інформації, сприйнятої людиною за допомогою органів відчуття, зокрема зору та слуху;
- інформація може бути отримана у вигляді фізіологічних реакцій людини із застосуванням комп'ютерного поліграфа.

При проведенні судових психологічних експертиз із застосуванням комп'ютерного поліграфа існує суттєвий ризик допущення експертом помилки процесуального характеру – виходу за межі компетенції, намагання дати відповідь на питання права (наприклад «Чи мав умисел?» та ін.). Вирішення питань права не входить до компетенції експерта з декількох причин, одна з яких полягає в тому, що подібні питання передбачають виявлення обставин, які, згідно зі ст. 91 КПК України, підлягають доказуванню під час кримінального провадження (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення; винуватість особи, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення та ін.) [2].

Відповідно до ст. 84 КПК України висновок експерта є процесуальним джерелом доказів, на підставі якого слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню [2].

Інша вагома причина полягає в тому, що сучасний рівень розвитку науки не дозволяє шляхом реєстрації та аналізу фізіологічних реакцій людини у відповідь на пропоновані стимули глибоко конкретизувати інформацію, якою вона володіє. Актуалізуючи образи, що зберігаються у пам'яті обстежуваного, експерт-поліграфолог лише вивчає виразність, стійкість, співвідношення реакцій на питання тестів. Використовуючи

різні системи оцінки зареєстрованих даних, поліграфолог може виділити сукупність стимулів, значимих для людини. Залежно від того, які саме ці стимули і яка методика використовувалася в ході тестування на поліграфі, експерт може позитивно або негативно відповісти на запитання: чи виявляються в ході дослідження значущі реакції, які свідчать про те, що під експертна особа володіє інформацією про певну подію (її деталі).

На основі аналізу виявлених реакцій поліграфолог формулює експертну версію щодо поінформованості обстежуваної особи про те, що сталося. Будучи носієм спеціальних знань, експерт також має право висловити судження про можливі джерела та обставини отримання інформації, що встановлюється.

Висновки щодо результатів дослідження із застосуванням поліграфа про подію злочину передаються замовникові експертного дослідження. Слідчий, прокурор або суд можуть використовувати отримані висновки експерта для встановлення обставин, що підлягають доказуванню.

В Україні останніми роками звертається багато уваги на проблему застосування комп'ютерного поліграфа під час розслідування злочинів. Пропонуємо окреслити загальні вимоги до проведення судової психологічної експертизи із застосуванням комп'ютерного поліграфа у кримінальному провадженні. При цьому важливим є те, що відмова від проходження перевірки не є підставою для визнання винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення. На наш погляд, тільки в сукупності з досліджуваними матеріалами досудового (судового) провадження можна використовувати результати судового психологічного дослідження із використанням спеціального технічного засобу – поліграфа.

Ми впевнені, що у багатьох вчених та практиків не виникає сумнівів щодо ефективності використання поліграфа в боротьбі зі злочинністю. Водночас, питання правової регламентації процедури його застосування потребує зважених підходів, які ґрунтуються не тільки на світовому досвіді застосування поліграфа, а й враховують традиції та сучасні особливості вітчизняного кримінального судочинства.

Література:

1. Морозова Т. Р. Методика виявлення прихованої інформації у поліграфічних дослідженнях: монографія / за наук. ред. О. М. Морозова. Київ: Алерта, 2023. 472 с.

Дмитро Затенацький

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістики
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА У РОБОТІ З ІДЕАЛЬНИМИ СЛІДАМИ

1. Боротьба зі злочинністю в умовах сучасних викликів неможлива без ефективного застосування сучасних техніко-криміналістичних засобів, які спрямовані на виявлення, дослідження та фіксування доказової інформації та можуть бути використані в якості доказів у кримінальному провадженні (в контексті вимог ст. 84–86 КПК України). Окрім цього, підвищення ролі використання науково-технічних засобів для актуалізації ідеальних слідів на досудовому слідстві є одним із важливих завдань кримінального судочинства на сьогодні.

2. Варто зауважити на тому, що питання застосування техніко-криміналістичних засобів у роботі з ідеальними слідами залишаються дискусійними. Зокрема, мова йде про використання сучасних техніко-криміналістичних засобів в галузі поліграфології. Варто наголосити на тому, що особливої актуальності застосування поліграфа під час досудового розслідування набуває після лютого 2022 року. В цьому розумінні, питання ефективності розслідування воєнних злочинів в Україні, які вчиняються в умовах озброєного конфлікту потребує сучасних підходів щодо протидії таким кримінальним правопорушенням. Виходячи із зазначеного, формування та розвиток в Україні галузі поліграфології є актуальним питанням.

3. В криміналістиці дослідженню питання застосування поліграфа під час досудового розслідування приділено певну увагу окремими дослідниками, зокрема А. Волобуєв, В. Коновалова, В. Журавель, Т. Морозова, О. Морозов, О. Одерій, В. Шевчук та ін. Разом з тим відсутні фундаментальні дослідження із зазначеної проблематики. Більш того, в юридичній літературі, процесуальних документах, електронних джерелах

інформації зустрічається неузгодженість у назві судової експертизи (зокрема, судово-психологічна експертиза з використанням поліграфа, судова психофізіологічна експертиза, судова психолого-фізіологічна експертиза тощо), що викликає певні складнощі на практиці.

4. Використання в слідчій та експертній практиці можливостей поліграфа викликає масу дискусій, що стосуються допустимості та правомірності їх використання, визначення обмежень такого використання та ін. Наголосимо на тому, що поліграф фіксує емоційну реакцію на подразник, а не інформацію, яку повідомляє допитувана особа (в аспекті правдива чи неправдива інформація). А тому, *комп'ютерний поліграф не встановлює та не розкриває сутність та зміст ідеального сліду, а лише опеседковано дозволяє судити про його наявність та/або відсутність у людини.*

Стосовно ж доказового значення, слід зазначити, що ст. 84 КПК України доказами в кримінальному провадженні визнає саме єдність фактичних даних та їх процесуальних джерел, а не показання приладів (науко-технічних засобів). Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів. В цьому розумінні, застосування поліграфа може мати *юридичну доказову силу лише в рамках проведення судово-психологічної експертизи, в якості однієї з методик опитування в межах експертизи*, а саме «Методики проведення судових психологічних експертиз із використання комп'ютерного поліграфа», реєстраційний код 14.1.84, зареєстрована в Міністерстві юстиції України 18.02.2025 року [1].

В Україні судово-психологічна експертиза із застосуванням поліграфа, регулюється: ЗУ «Про судову експертизу» [2]; Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз і експертних досліджень та Науково-методичними рекомендаціями (наказ Мін'юсту України від 08.10.1998 № 53/5) [3], Методикою проведення судових психологічних експертиз із застосуванням комп'ютерного поліграфа (реєстраційний код Методики 14.1.84); Методичними рекомендаціями щодо використання комп'ютерного поліграфа; ДСТУ 8692:2016 «Поліграфи. Технічні умови»; ДСТУ 9266:2023 «Судова психологічна експертиза. Використання поліграфа. Загальні вимоги». Окрім цього, були затверджені Інструкції щодо застосування комп'ютерних поліграфів у різних правоохоронних структурах: МВС України [4], Міністерстві оборони України та Збройних Силах України [5], Службі безпеки України [6], Національній гвардії України [7], органах прокуратури України [8] та ін.

Проте, Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичними рекомендаціями з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженими Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.98 № 53/5 визначає, що: з метою отримання *орієнтувальної інформації* можуть проводитися опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа (п. 6.8.). Предметом опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа є *отримання орієнтувальної інформації* щодо: 1) ступеня ймовірності повідомленої опитуваною особою інформації; 2) повноти наданої опитуваною особою інформації; 3) джерела отриманої опитуваною особою інформації; 4) уявлень опитуваної особи про певну подію; 5) іншої орієнтувальної інформації, необхідної для конструювання версій розслідування певних подій (п. 6.8.1.) [3].

5. Отже, проблема використання комп'ютерного поліграфа у роботі з ідеальними слідами є вкрай актуальною та сприятиме ефективній роботі органів кримінальної юстиції у розслідуванні та розкритті кримінальних правопорушень.

Висновки судово-психологічної експертизи повинні оцінюватися у сукупності з іншими доказами у кримінальному провадженні. У той же час, відсутність урегульованості на законодавчому рівні створює проблеми практичного застосування комп'ютерного поліграфа. В якості окремих аспектів вирішення цієї проблеми необхідно внести відповідні зміни до чинного законодавства та запровадити єдині стандартизовані методики підготовки спеціалістів-поліграфологів (судових експертів).

Література:

1. Реєстр методик проведення судових експертиз. Міністерство юстиції України URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/page/28>

2. ЗУ «Про судову експертизу» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

3. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» затверджена Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.98 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

4. Інструкція про порядок використання поліграфів у Національної поліції України» затверджена наказом МВС України від 13.11.2017 № 920. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1472-17#Text>

5. Інструкція з організації та проведення психофізіологічного дослідження персоналу із застосуванням поліграфа у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України» затверджена наказом МОУ від 14.04.2015 р. № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0477-15/sp:max25#Text>

6. Інструкція про порядок проведення службових розслідувань та службових перевірок стосовно військовослужбовців Служби безпеки України» затверджена наказом СБУ від 04.02.2016 № 45. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0328-16#Text>

7. Інструкція про порядок організації та проведення опитування особового складу Національної гвардії України з використанням поліграфа» затверджена наказом МВС України від 01.09.2017 № 749. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1169-17#Text>

8. Інструкція про порядок проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в органах прокуратури України» затверджена наказом Генерального прокурора від 17.09.2021 № 293. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0293905-21#Text>

Марієтта Капустіна

старший науковий співробітник

НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса

НАПрН України, кандидат юридичних наук, доцент

м. Харків, Україна

ПРОБЛЕМИ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ З ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФА: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Аналіз судової практики за останні п'ять років надає змогу стверджувати про наявність певних проблем при призначенні судово-психологічної експертизи з використанням поліграфа. Основною, на наш погляд проблемою є неоднозначність, не однастайність позицій суддів як першої, так і касаційної інстанції щодо призначення судово-психологічної експертизи з використанням поліграфа. Так, проведений аналіз надав підстави виокремити наступні тенденції при призначенні судово-психологічної експертизи із використанням поліграфа:

1. У більшості випадків призначення судово-психологічної експертизи з використанням поліграфа ініціює саме сторона захисту;

2. Сторона захисту вимушена звертатися з клопотанням до слідчого судді, оскільки сторона обвинувачення не залучає експерта для проведення судово-психологічної експертизи з використанням поліграфа;

3. У судах першої інстанції в більшості випадків сторона захисту отримує відмову у задоволенні клопотання про проведення судово-психологічної експертизи з використанням поліграфу.

Нами були проаналізовані наступні підстави відмови та обґрунтованість таких рішень (відмов) у задоволенні клопотання про проведення судово-психологічної експертизи з використанням поліграфу судом (*цитуюмо з ухвал суду*), і це надало нам важливість висловити наступні певні міркування щодо об'єктивності таких підстав та обґрунтованості рішень щодо відмови:

а) «кримінальним процесуальним законодавством не передбачена можливість перевірки правдивості показань учасників судового розгляду із застосуванням поліграфа або прийняття судом в якості доказу отриманих таким чином відомостей, які носять орієнтовний характер».

Аналіз цього обґрунтування відмови у задоволенні клопотання надає змогу стверджувати, що в своєму клопотанні сторона захисту не клопоче про перевірку правдивості показань учасників, а заявляє клопотання про проведення саме судової експертизи (судово-психологічної експертизи з використанням поліграфа);

б) «опитування з використанням поліграфу не віднесено до джерел доказів. Результати перевірок на поліграфі мають в процесі доказування орієнтовне, а не доказове значення, а висновки мають ознаки вірогідності». Аналіз цього обґрунтування відмови у задоволенні клопотання, також надає змогу зазначити, що мова в клопотанні про жодну перевірку не йде, а сторона захисту клопоче про проведення судової експертизи (судово-психологічної експертизи з використанням поліграфу);

в) «суд звертає увагу на відсутність нормативно-правового акту, що врегульовує питання проведення судової експертизи (психофізіологічне дослідження з використанням поліграфу (детектору брехні) для цілей кримінального провадження, зокрема із визначенням основних принципів використання поліграфа, випадків, в яких це заборонено, кола осіб, які не можуть бути піддані такій перевірці, часових рамок, протягом яких особа може бути піддана такої перевірці». Аналіз цього обґрунтування відмови у задоволенні клопотання надає змогу зазначити наступне, що при розгляді клопотання про проведення експертизи слідчий

суддя повинен керуватися нормами Кримінального процесуального кодексу України, а саме статтями 242, 243;

г) «пунктом 6.8 розділу VI Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень (далі Інструкція), затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 року № 53/5, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 03.11.1998 за № 705/3145, з метою отримання орієнтувальної інформації можуть проводитися опитування із застосуванням спеціального технічного засобу комп'ютерного поліграфа». При аналізі цього обґрунтування відмови у задоволенні клопотання ми звернулися до зазначеної Інструкції, але пункт на який посилається слідчий суддя 6.8 виключений. Крім того, вважаємо за необхідне знов акцентувати увагу на тому, що при розгляді клопотання про проведення судової експертизи або взагалі при вирішенні питання залучення експерта слід керуватися Кримінальним процесуальним кодексом України, а не інструкцією.

Більш того, в ухвалях слідчих суддей щодо відмови у задоволенні клопотання про проведення судово-психологічної експертизи з використанням поліграфа судді судів першої інстанції посилаються на позиції касаційної інстанції. А саме на наступні: перша судова палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду у постанові від 06.03.2018 (справа № 686/12914/16-к, провадження № 51–173 км 18), зауважила, що висновки психофізіологічного дослідження не можуть бути взяті до уваги як доказ достовірності показань особи, у зв'язку з тим, що оцінку достовірності показань надає слідчий або суд, але аж ніяк не психологофізіологічна експертиза; третя судова палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду, у постанові від 13 березня 2024 року № 760/23990/17, зауважила, що висновки судово-психологічних експертиз із застосуванням комп'ютерного поліграфа не є однозначними по своїй суті, а несуть в собі орієнтувальну інформацію, проведення яких спрямовано на перевірку показань, даних під час досудового розслідування, які самі собою не можуть бути взяті до уваги й оцінені судом як свідчення певної події, оскільки згідно з ч. 1 ст. 23 КПК суд досліджує докази безпосередньо, а показання учасників кримінального провадження суд отримує усно, крім випадків, передбачених цим Кодексом.

Аналіз позицій касаційної інстанції надає підстави стверджувати, що на сьогодні проводиться експертиза не психофізіологічна, а судово-психологічна з використанням поліграфу. І головне, метою цієї експертизи є виявлення, отримання та інтерпретація фізіологічних реакцій людини на пред'явлений їй психологічний стимул задля встановлення ступеня значущості певної інформації, зумовленої її викривленням, приховуванням або підтвердженням, а ні в якому разі не встановлення чи оцінка правдивості або неправдивості показань.

Роман Клименко

*помічник Голови відділу організації досліджень із використанням поліграфа Департаменту забезпечення діяльності Голови Національної поліції України, психолог, поліграфолог, член Американської асоціації поліграфологів
м. Київ, Україна*

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ПОЛІГРАФА В КАДРОВІЙ ТА ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Соціальна значимість інструментів психофізіологічного дослідження в нашій країні обумовлена великими масштабами корупції, злочинів і правопорушень, які є реальною і потужною загрозою як для благополуччя громадян, так і для самої державності, в зв'язку з чим важко переоцінити соціальну та правоохоронну роль таких інструментів саме в діяльності Національної поліції України.

В сучасних умовах протидії злочинності та корупції, на рівні дотримання прав і законних інтересів людини, необхідно в обов'язковому порядку розвивати і використовувати нові методи розкриття і розслідування злочинів, застосування яких дасть можливість поліцейським розкривати складні, добре замасковані злочини. Одним з таких методів, який ефективно використовується у протидії злочинності в Національній поліції, є психофізіологічний метод виявлення прихованої інформації з використанням поліграфа – багатоканальної контрольно-вимірювальної системи, призначеної фіксувати динаміку зміни фізіологічних показників

організму людини під час дослідження на визначення його психоемоційного стану у відповідь на пред'явлення за спеціальною методикою певних стимулів і подальше їх відтворення на екрані монітора та збереження й архівування за допомогою пристрою оброблення та відображення інформації, яким можуть бути персональний комп'ютер, планшетний комп'ютер, ноутбук тощо, що їх серійно виробляють, у вигляді поліграм [1].

За останні роки цей прилад, відомий ще як «детектор брехні», отримав стрімкий розвиток в нашій країні. На сьогоднішній день він узятий на озброєння майже в усіх силових структурах, широко використовується при вирішенні побутових питань та веденні бізнесу. Особливо відзначається його результативність в органах сил безпеки та оборони (Національній поліції України, Бюро економічної безпеки України, Службі безпеки України, Державному бюро розслідувань, Міністерстві оборони України тощо [2–6]).

Практика застосування поліграфа при розкритті та розслідуванні злочинів в НПУ переконливо довела, що він дає можливість своєчасно звузити коло підозрюваних осіб, оперативно, «по гарячих слідах», відпрацювати основні версії з урахуванням обставин вчинення злочинів та особистісних характеристик підозрюваних, виявити не тільки причетність або непричетність опитуваного до скоєного злочину, а й визначити його роль в злочинному ланцюзі, розкрити тактику скоєння злочину, встановити організаторів, знайти речові докази, перевірити ще раз показання свідків, заявників та інше. Все це дозволяє заощадити часові, матеріальні та людські ресурси при розслідуванні злочинів.

Психофізіологічні дослідження із застосуванням поліграфа (далі – ПФДЗП) актуальні при прийомі на роботу, в процесі періодичних кадрових перевірок, пов'язаних з переміщенням по службі, при проведенні службових розслідувань, при підозрі на зв'язок з кримінальними структурами і т.п. Тут такі дослідження не менш важливі, ніж в розкритті кримінальних злочинів, тому що від сумлінності, чесності, порядності співробітників і керівників силових структур, багатьох інших державних органів залежить не тільки добробут, здоров'я, життя окремих громадян, але і добробут, безпека всього суспільства і держави в цілому.

При проведенні кадрових перевірок за допомогою поліграфа можливе вирішення цілого комплексу питань, наприклад: 1) встановлення достовірності заповнення анкети; 2) встановлення об'єктивності інфор-

мації, представленої в автобіографії обстежуваного; 3) виявлення кримінального минулого; 4) Виявлення частоти вживання міцних алкогольних напоїв; 5) встановлення частоти і виду вживаних наркотиків; 6) виявлення схильності до азартних ігор, іншим шкідливим звичкам; 7) встановлення причини звільнення з попереднього місця роботи; 8) встановлення мотивів надходження на роботу на яку влаштовується; 9) виявлення кримінальних зв'язків.

Згідно з даними обстежень, проведених в США, від 25 до 58% кандидатів, які пройшли дослідження з використанням поліграфа, були визнані непридатними для роботи. В результаті ПФДЗП було виявлено їх причетність до вживання і продажу наркотиків, крадіжкам, хабарництву та іншим кримінальним правопорушенням. При цьому всі ці особи вже успішно пройшли ряд різних тестів, необхідних перевірок, і тільки поліграф допоміг виявити інформацію про непридатність кандидата до посади.

Проблема власної безпеки і зміцнення законності в правоохоронній системі, є важливою проблемою в нашій країні. Одним із шляхів вирішення даної проблеми і стало застосування поліграфа при вирішенні окремих кадрових задач як при відборі кандидатів на службу, так і при періодичних перевірках співробітників різних органів. В країні зростає розуміння того, що професійне ПФДЗП є ефективною дією для боротьби з корупцією. Деякі прихильники поліграфа, вимагають для забезпечення гарантій приходу до влади доброчесних людей введення обов'язкової, регулярної перевірки на «детекторі брехні» не тільки співробітників силових структур, а й керівників всіх рівнів, всіх працівників, що мають відношення до державних секретів, державних службовців, народних депутатів, суддів тощо. Так, до Верховної Ради України було подано законопроекти «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо проведення добровільного попереднього психіатричного, наркологічного огляду та психофізіологічного опитування із застосуванням поліграфа кандидатів у народні депутати України)» від 20 жовтня 2019 року №2326 (далі – законопроект 2326) [7], законопроект «Про внесення змін до Закону України «Про статус народного депутата України» (щодо проходження перевірки на поліграфі)» від 15 листопада 2019 року №2460 (далі – законопроект 2460) [8], «Про внесення змін до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" щодо запровадження додаткових процедур для зміцнення довіри суспільства до судової влади»

від 3 липня 2023 року №9454 (далі – законопроект 9454) [9] та «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо запровадження додаткових процедур для зміцнення довіри суспільства до судової влади» від 11 липня 2023 року №9454–1 (далі – законопроект 9554–1) [10].

З метою запобігання та виявлення серед даних осіб фактів корупції, розголошення державних секретів, різних протиправних дій, оберігаючи інтереси суспільства і держави, на наш погляд, ПФДЗП є вірним.

Проте застосування поліграфа для перевірки доброчесності окремих категорій осіб стикнулося з активним супротивом і аргументацією недовіри ПФДЗП як методу, що порушує права людини (наприклад, у Висновок Пленуму Верховного Суду щодо проєктів законів України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо запровадження додаткових процедур для зміцнення довіри суспільства до судової влади» (реєстр. №9454 від 03 липня 2023 року) та «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо запровадження додаткових процедур для зміцнення довіри суспільства до судової влади» (реєстр. №9454–1 від 11 липня 2023 року) від 4 серпня 2023 року №19) [11].

Дійсно, ПФДЗП є складною методикою, яка може впливати на порушення права людини на приватність, особисте життя, право не розголошувати інформацію про себе (стаття 63 Конституції України [12]) тощо. Водночас, не можна забувати про право простих громадян знати і мати певні гарантії того, що безпека держави, безпека і добробут їх самих в руках доброчесних людей, виявленню чого допоможе ПФДЗП.

На підставі вищесказаного, зазначимо, що використання поліграфа може здійснити свій вплив для максимального відсіювання «нечистих на руку» осіб до їх призначення на державні посади. Наївно вважати, що поліграф вирішить всі проблеми, пов'язані з корупцією, зловживанням владою, кримінальними злочинами, але, безперечно, це дозволило б істотно їх знизити.

Література:

1. ДСТУ 8692:2016 «Поліграфи. Технічні умови»: наказ ДП «Український НДНЦ з питань стандартизації, сертифікації та якості» від 15 листопада 2016 року №378. К. : Мінекономрозвитку України, 2016. 12 с. URL : https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=6799.

2. Інструкція про порядок використання поліграфів у Національній поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України 13 листопада 2017 року №920. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1472-17#n14>.

3. Про бюро економічної безпеки : Закон України від 28 січня 2021 року №1150-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text>.

4. Порядок проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань : постанова Кабінету Міністрів України від 11 травня 2017 року №449. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2017-%D0%BF#Text>.

5. Порядок проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа під час проведення спеціальної перевірки іноземців та осіб без громадянства, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2025 року №146. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/146-2025-%D0%BF?utm_source=chatgpt.com#Text.

6. Інструкція про порядок проведення службових розслідувань та службових перевірок стосовно військовослужбовців Служби безпеки України, затверджена наказом Центрального управління Служби безпеки України від 4 лютого 2016 року №45. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0328-16#Text>

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо проведення добровільного попереднього психіатричного, наркологічного огляду та психофізіологічного опитування із застосуванням поліграфа кандидатів у народні депутати України) : проєкт закону від 20 жовтня 2019 року №2326. URL. <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/567>

8. Про внесення змін до Закону України «Про статус народного депутата України» (щодо проходження перевірки на поліграфі) : проєкт закону від 15 листопада 2019 року №2460. URL. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=67422.

9. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо запровадження додаткових процедур для зміцнення довіри суспільства до судової влади: проєкт закону від 3 липня 2023 року №9454. URL. <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42188>.

10. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо запровадження додаткових процедур для зміцнення довіри суспільства до судової влади: проєкт закону від 11 липня 2023 року №9454-1. URL. <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42274>.

11. Висновок Пленуму Верховного Суду щодо проєктів законів України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо запровадження додаткових процедур для зміцнення довіри суспільства до судової влади» (реєстр. №9454 від 03 липня 2023 року) та «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо запровадження додаткових процедур для зміцнення довіри суспільства до судової влади» (реєстр.

№9454–1 від 11 липня 2023 року) від 4 серпня 2023 року №19. URL. https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/postanovi_plenumu/postanova_plenumu_19_2023_08_04.

12. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

Іван Когутич

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу і криміналістики,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
м. Львів, Україна*

ДИСКУРС ПРО ГЕНЕЗУ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФА В УКРАЇНІ

За реаліями й наслідками повномасштабної російської війни проти України неабияк актуалізувалась потреба науково – прикладного аналізу нажаль донині ще не вирішеної проблеми застосування поліграфа в Україні (передусім законодавчої). Навіть попри те, що поліграфологічні дослідження кількісно – якісно стають ефективним інструментом протидії і зовнішнім, і внутрішнім загрозам, які становлять суттєвий ризик для національної безпеки. Зокрема такі дослідження активно використовуються для виявлення колаборантів, диверсантів, агентів іноземних спецслужб, а також для перевірки лояльності військовослужбовців і працівників стратегічних установ. Крім того, значення поліграфології зростає у сфері оперативно-розшукової діяльності та під час розслідування злочинів, пов’язаних із військовими діями, особливо в районах активних бойових дій тощо.

Не вдаючись у деталі конструктивно – технічних й технолого – прикладних аспектів сутності на сьогодні вже майже всім відомого приладу «поліграф», ставлячи за мету локалізацію все ще існуючих чинників протидії його адекватному застосуванню (передусім у кримінальному провадженні), а також враховуючи назвою запропонований аспект дискурсу, розпочну з констатації зародження на вітчизняних теренах ідеї про затребуваність наукових напрацювань стосовно різноаспектно – прикладного застосування цього інструмента (генеза – це походження, за-

родження, виникнення або процес утворення чогось, а також подальший розвиток, що призвів до певного стану чи вигляду).

Назагал зазначу, що в межах підготовки тез її автором було опрацьовано матеріал за поділеним на шість етапів період з 1966 по 2025 роки, із наведенням наукових публікацій (за алфавітним списком – 329 позицій), їх авторів (207 позицій) та кількісною динамікою предметно визначеного наукового доробку (різнорубрикових наукових публікацій за період 1966–1996 років – 7; 1997–2002 р.р. – 26); 2003–2008 р.р. – 31; 2009–2014 р.р. – 67; 2015–2020 р.р. – 164; 2021 по-вересень 2025 р.р. – 34) (див.: Додатки 1–3).

Так чи інакше, серед авторів, які започаткували на сторінках українських видань ідею доцільності (передусім судочинного) застосування поліграфа виправдано вважати Б. Г. Розовського (1967), П. І. Гуляєва та І. Є. Биховського (1972), М. В. Салтєвського (1987), І. В. Постику (1992) та П. Ю. Тимошенко (1994). Вони, за умови успішності експериментальних перевірок і процесуальної регламентації поліграфологічного методу, переконливо допускали його різноаспектне застосування у кримінальному судочинстві [1; 2; 3; 4; 5].

Розпочинаючи з 1997 року, а саме з появою публікацій Н. І. Клименко і О. І. Клевцова та частково автора цих рядків, було більш науково прискіпливо й технологічно – детальніше звернуто увагу на прикладну можливість й реалії застосування означеного криміналістичного методу [6; 7].

Особлива ж динаміка звернення науковців до поліграфа була зафіксована з появою наказу МВС України від 28 серп. 2001 р. № 743, яким було запроваджено експеримент щодо використання комп'ютерних поліграфів у діяльності органів внутрішніх справ України [8]. Зрозуміло, що з цього моменту генеза застосування поліграфа вже лежить не в площині зародження, а з'ясуванні подальшого розвитку цього феномену з констатацією його «певного стану чи вигляду». А тут тогоперіодні реалії були наступні.

З прийняттям вже згадуваного наказу та наказу № 1460 від 24.11.2003 р., яким затверджено «Положення про службу психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України» було розширено можливості використання психологічних досліджень, однак наразі винятково в роботі з кадрами, що суттєво відтермінувало застосування поліграфологічних досліджень у виявленні й розслідуванні кримінальних правопорушень (злочинів).

Згодом (у проміжку між 2004–2021 роками) відповідними правовими актами (передусім, наказами) МВС України (2004, 2007, 2015–2017, 2019 р.р.), Міністерства доходів і зборів України (2013 р.), НАБУ (2014 р.), Міністерства оборони України (2015 р.), Міністерства юстиції України (2015 р.), СБУ (2016 р.), ДБР (2017 р.), Генерального прокурора України (2021 р.), Міністерства економіки України (2021 р.) тощо (див.: Додаток 5) було узаконено професію «експерт-поліграфолог», передбачено різновид судової психологічної експертизи (опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп’ютерного поліграфа), запроваджено інші суттєві новації у застосуванні названого інструмента (в тім числі за наслідками підготовлених і успішно захищених дисертацій (див.: Додаток 4).

Відтак, науковцями було прослідковано і частково судовою практикою (див.: Додаток 6) підтверджено, що в Україні означеного часового проміжку психофізіологічні дослідження із застосуванням поліграфа реалізовувались головню у двох напрямках їх використання: у кадровій роботі та судочинній діяльності. Перший – це проведення кадрових і службових перевірок осіб для професійно-психологічного відбору на службу та навчання в системі правоохоронних органів України (передусім – органів правопорядку). Другий – у сфері кримінального судочинства. Констатовано, що реалізація обидвох напрямів (з першістю другого) супроводжувалась низкою проблемних чинників, що безумовно потребували й продовжують потребувати системного аналізу та давно назрілого (у більшому штучно ігнорованого через небажання «когось ...» бути не суб’єктом, а об’єктом [9]) негайного усунення.

«Пріоритетним» чинником ускладненого поступу повноцінного застосування поліграфа в Україні був (і в значній мірі залишається й понині) – відсутність однозначно зрозумілого законодавчого закріплення допустимості його застосування. Адже саме цей компонент самодостатності досліджуваного явища у системі: нормативність – науковість – практична здатність (моральність, технічно – тактична оснащеність тощо), згідно аналізу слідчої та судової практики, слугував для частини працівників вітчизняних органів правопорядку та суду підставою для практичного невизнання доказами інформації, зібраної за допомогою цього науково-технічного інструмента. Іншого й бути не могло, читаючи у всіх аспектах доказово – спірні рядки відомого правового наказу: «З метою отримання орієнтовної інформації...» [10]. Донині дещо складно

науково – чітко пояснити саме таке ставлення автора (Міністерства юстиції) до запровадженого ним різновиду судової експертизи (хоча б тому, що в ч. 2 ст. 84 КПК України серед джерел доказів не було і немає жодного диференціювання доказової сили будь якого з них, в тім числі і висновку експерта). Безумовно – цим недоліком та низкою інших прогалин користувалась чимала частина реалізаторів вітчизняної Феміди, що аж ніяк не сприяло утвердженню в державі правопорядку.

Однак невпинна позитивна динаміка в утвердженні застосування поліграфа, передусім завдяки зусиллям науковців і практикуючих поліграфологів (про що свідчить і вже згадувана їх кількісно – якісна когорта, і вражаюче число проявів їх професійного наукового доробку), стала можливою локалізація однієї з проблем на означеному шляху.

По – перше, галузевим стандартом ДСТУ 9266:2023 «Судова психологічна експертиза. Використання поліграфа. Загальні вимоги», що набув чинності 01.05.2024, безпосередньо передбачено означену судову експертизу як таку [11]. По – друге, створену Київським НДІСЕ в 2023 році методику проведення судових психологічних експертиз із використанням комп’ютерного поліграфу, 18 лютого 2025 року включено до реєстру методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України (реєстраційний код Методики – 14.1.84, вид експертизи – 14. Психологічна експертиза. 14.1. Психологічні дослідження) [12].

Відтак, відповідь на запитання «Чи є доказом висновки експерта за судовою психологічною експертизою із використанням комп’ютерного поліграфа?» вже на сьогодні має бути ствердною (за умов застосування комп’ютерного поліграфа, що відповідає вимогам ДСТУ 8692:2016 [13], а також за наявності сертифіката поліграфолога) ! А тому судові рішення не мали б містити положень, що доказово нівелюють висновки судових експертів, які проводили дослідження з використанням комп’ютерного поліграфа, оскільки вони начебто законодавчо не передбачені [14; 15; 16; 17; 18]. Як і неправомірно діяти аналогічно з підстави, що залучені до поліграфологічного дослідження спеціалісти не внесені Міністерством юстиції до єдиного реєстру судових експертів України [19; 20; 21]. Адже цей аргумент суддів, на переконання автора цих рядків суперечить припису ч. 2 ст. 9 Закону України «Про судову експертизу», а саме: «Особа або орган, які призначають або замовляють судову експертизу, можуть доручити її проведення тим судовим експертам, яких внесено до державного Реєстру атестованих судових експертів, або іншим фахівцям з від-

повідних галузей знань...» (курсив наш – І. К.). Вочевидь, мова йде про тих фахівців, які не перебувають у Реєстрі).

Стосовно інших варіантів застосування у кримінальному провадженні поліграфа автор тез може констатувати лише те, що вже було запропоновано багатьма дослідниками.

До речі, чи не всі вектори використання поліграфа в Україні фахово виокремлені переліком основних тематичних напрямів панельної дискусії на платформі IX Харківського Міжнародного юридичного форуму «Сучасний досвід використання поліграфа у сфері національної безпеки і оборони України в умовах воєнних загроз», запланованої на 26 вересня 2025 року у місті Харкові на базі Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. А саме: використання поліграфа у виявленні та розслідуванні злочинів проти основ національної безпеки України; використання поліграфа у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану; використання поліграфа під час слідчих (розшукових) дій на стадії досудового розслідування в сучасних умовах війни; поліграф у системі безпеки і оборони України; застосування поліграфа в Україні в секторі безпеки і оборони держави тощо.

На завершення погоджусь із твердженням: у значній мірі успіх повноцінного запровадження у вітчизняне правове середовище поліграфа залежить від професійності поліграфолога. Профани й дилетанти є загрозою для розвитку інституції психофізіологічного дослідження на поліграфі [22]. Однак є й інша сторона симбіозно – обумовленої специфіки передусім цього виду дослідження: його процедурно-результативна адекватність, а, відтак законність та суспільна цінність, не менш, а можливо більш суттєво залежить від професіоналізму та сумління замовників, а згодом користувачів одержаної за наслідками застосування поліграфа інформації. Саме їх безпосередній обов'язок: по – перше, зі знанням справи долучатись на етапі підготовки до формування належного за усіма методичними параметрами психологічно – і тактично – забезпечувального змісту й ієрархії переліку запитань об'єкту поліграфологічної перевірки; по – друге, відповідно до своєї процедурної ролі на етапі її проведення, супутньо – активно реалізовувати забезпечувальну й контролюючу функції тощо; по – третє, відповідно до процесуальних приписів і міжнародно – визнаних стандартів доказування, передусім об'єктивно (неупереджено) оцінювати й застосовувати (інтерпретовувати) результат.

Література:

1. Розовский Б. Г. Об использовании технических средств при допросе /Сб.: *Криминалистика и судебная экспертиза*, вып. 4, Киев, РИОМВД УСССР, 1967, С. 139–144.
2. Гуляев П. И., Быховский И. Е. Исследование эмоционального состояния человека в процессе производства следственного действия. *Криминалистика и судебная экспертиза*. К., 1972. Вып.9. С.103–109.
3. Специализированный курс криминалистики: Учебник / Под. ред. М. В. Салтевского. Киев: НИ и РИО КВШ МВД СССР, 1987. 384 с.
4. Постика И. В. О проблеме использования полиграфа в работе правоохранительных органов. *Проблеми боротьби зі злочинністю в Україні: тези доповідей і повідомлень на республіканській науковій конференції*. К., 1992. С. 22–24.
5. Тимошенко П. Ю. Проблеми діагностики слідів пам'яті людини в кримінальному судочинстві (криміналістичний аспект): [моногр.] К.: УАВС, 1994. 104 с.
6. Клименко Н. И., Клевцов О. И. Возможности использования в расследовании злочинів деяких нетрадиційних криміналістичних та спеціальних знань і методів. *Право України*. 1998. №1. С. 95–100.
7. Когутич І. І. Допустимість використання в процесі розслідування кримінальних справ інструментального методу діагностування негативних. Львів: Тріада Плюс, 1998. 25 с.
8. Про проведення експерименту щодо використання комп'ютерних поліграфів у діяльності органів внутрішніх справ України [Електронний ресурс] : наказ МВС України від 28 серп. 2001 р. № 743 / Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/main>
9. Поліграф у кримінальному провадженні України: сучасний стан та перспективи. Монографія / І. І. Когутич, Т. А. Лешкович. Тернопіль, Підручники і посібники. 2016. 234 с.
10. Про внесення змін до наказу Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року №53/5: Наказ Міністерства юстиції України від 2 7.07.2015 №1350/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0915-15#n353>
11. Національний стандарт України. ДСТУ 9266:2023. Судова психологічна експертиза використання поліграфа. URL: <https://polygraph.ua/dstu-92662023-sudova-psihologichna-ekspertyza/>
12. Міністерство юстиції України. Реєстр методик проведення судових експертиз. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/page/28>
13. Поліграф «РУБІКОН» | Детектор брехні «RUBICON» : веб-сайт. URL: <https://polygraph.ua/prodazh-poligrafiv/>
14. Ухвала від 15.05.2023 №676/7835/19 Хмельницький апеляційний суд. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/110992729>

15. Вирок Оболонського районного суду м. Києва від 02.04.2020 (№ 756/5026/19, № 1-кп/756/510/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88591400>

16. Вирок Семенівського районного суду Полтавської області від 06.04.2021 (справа № 547/14/21, провадження № 1-кп/547/18/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96038485>

17. Вирок Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області від 08.06.2021 (справа № 373/872/19, провадження № 1-кп/373/24/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97497460>

18. Постанова ККС ВС від 18.08.2020 (справа № 628/2370/17, провадження № 51-977км20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91089402>

19. Вирок Галицького районного суду м. Львова від 13.01.2022 (справа № 461/2297/21, провадження № 1-кп/461/177/22). URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/102658213/>

20. Постанова ККС ВС від 26.01.2023 (справа № 183/3452/19, провадження № 51-3293км22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108686155>

21. Ухвала ККС ВС від 03.10.2023 (справа № 404/6515/19, провадження № 51-5236ск23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113967461>

22. Трачук А. Чи можуть показання поліграфа бути доказом у суді? 01.03.2019; URL: https://biz.ligazakon.net/news/184472_chi-mozhut-pokazannya-polgrafa-buti-dokazom-u-sud

Інна Колеснікова

*кандидат юридичних наук, доцент, асистент кафедри криміналістики,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕДТЕСТОВОЇ БЕСІДИ ПОЛІГРАФОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Передтестова бесіда, як початковий та визначальний етап поліграфологічного дослідження становить собою складний комунікативно-діагностичний процес. На цьому етапі поліграфолог та респондент обговорюють технологічну процедуру тестування та принципи функціонування поліграфа; стан здоров'я респондента та вживання ним фармакологічних препаратів; мету дослідження та тестові питання, що підлягають подальшій перевірці. Успішне проведення передтестової бесіди безпосередньо впливає на подальший психічний стан респондента у ході дослідження, що є критичним чинником для якості отриманих поліграм.

Головна мета передтестової бесіди – створити умови для максимально точного вимірювання фізіологічних реакцій на психологічні стимули у ході поліграфологічного дослідження, мінімізуючи негативний вплив сторонніх чинників (страх перед невідомим, нерозуміння питання, погане самопочуття, спроби протидії тощо). Для досягнення вказаної мети поліграфологом у ході проведення передтестової бесіди можуть вирішуватися такі основні завдання: а) встановлення психологічного контакту з респондентом; б) з'ясування психологічного (функціонального) стану респондента та обставин, що йому перешкоджають; в) фіксація змісту вільної розповіді респондента; г) коригування тестових питань; ґ) діагностика та попередження можливої протидії; д) отримання добровільної згоди респондента на проведення дослідження із застосуванням поліграфа.

Дослідження важливості місця передтестової бесіди з респондентом, як одного з етапу проведення поліграфологічного дослідження знайшло відображення у наукових працях значної кількості вчених [2, 3, 4, 5]. Ефективність, у свою чергу, забезпечується шляхом врахування методологічних засад її проведення та застосування ситуаційно зумовлених тактичних прийомів як системи найбільш раціональних та ефективних способів здійснення передтестової бесіди, спрямованих на досягнення головної мети поліграфологічного дослідження.

Передтестова бесіда експерта-поліграфолога з респондентом має бути організована в ключі взаємної довіри і встановлення психологічного контакту між ними [2, с. 155] з урахуванням віку, статі, освіти, професії, життєвого досвіду та інтелекту обстежуваного, його уподобань, поглядів, психічних станів, що виникають у нього під час бесіди [3, с. 401]. Формування психологічного контакту досягається через доброзичливе ставлення поліграфолога до респондента, з'ясування досвіду проходження поліграфологічних досліджень (де, коли і з яких питань), уточнення у респондента мети його присутності на дослідженні, пояснення респонденту його прав та гарантій у ході дослідження, викладення сутності процедури дослідження і принципів роботи поліграфа та правил проведення поліграфологічного дослідження (що таке тестові опитування на поліграфі і як відбувається їх запис на поліграмі). Важливо при цьому акцентувати увагу респондента на безпечності та нешкідливості поліграфа в цілому та його давачів зокрема.

Встановлення психологічного (функціонального) стану респондента та обставин, що можуть перешкоджати отриманню достовірних фізіоло-

гічних реакції передбачає з'ясування стану самопочуття респондента, його загального стану здоров'я; наявності хвороб, у тому числі хронічних; вживання медикаментів на постійній основі і безпосередньо перед поліграфологічним дослідженням, рівень втоми респондента та інші чинники, що можуть викривити фізіологічні реакції, що є важливою складовою для прийняття рішення про можливість (неможливість) проведення подальшого поліграфологічного дослідження.

Вільна розповідь респондента щодо фактів його біографії та деталей досліджуваних обставини з подальшим отриманням відповідей на поставлені запитання поліграфолога. Для досягнення окресленого завдання поліграфологом доцільно ставити респонденту нагадувальні запитання в хронологічній або логічній послідовності щодо досліджуваних обставин з метою поживлення їх у пам'яті респондента за рахунок асоціативних зв'язків. У разі сумніву у правдивості респондента, поліграфолог може застосовувати тактичні прийоми, розроблені вченими-криміналістами [1, с. 672–678], спрямовані на діагностику, попередження та викриття неправди.

Коригування тестових питань передбачає обговорення з респондентом по звершенню його вільної розповіді тестових питань для усвідомлення, що респондент розуміє їх зміст. Питання мають викликати лише однозначну відповідь: «так», «ні» або «не знаю». Будь-яка двозначність чи нерозуміння питання може призвести до хибних фізіологічних реакцій, що ускладнить або унеможливить подальший аналіз поліграм. Порядок обговорення тестових запитань завжди залишається незмінним: спочатку обговорюються загальні питання, потім – релевантні меті поліграфологічного дослідження. Пам'ять респондента таким чином цілеспрямовано мобілізується [5, с. 116]. Під час цієї частини передтестової бесіди поліграфолог повинен відмічати, якщо таке є, невідповідності в інформації, яку йому надав замовник, із тією інформацією, яку надає обстежуваний, та, за потреби корегувати опитувальник [3, с. 407].

Виявлення ознак психологічної протидії (вербальної та невербальної) з боку особи, яка намагається приховати або викривити інформацію на передтестової бесіди, дає змогу поліграфологу до початку безпосереднього дослідження продемонструвати свою здатність зафіксувати будь-які спроби маніпуляцій та завчасно попередити, що у разі систематичного порушення інструкцій, дослідження буде зупинене, а у довідці за резуль-

татами проведеної роботи буде зазначено, що причиною його припинення стала свідома протидія з боку респондента.

У разі прийняття рішення про доцільності початку поліграфологічного дослідження, поліграфолог у респондента отримує письмову заяву про надання (не надання) добровільної згоди на проведення дослідження із застосуванням поліграфа. На респондента надягають давачі: 1) грудного дихання (датчик, розташований в області грудей); 2) діафрагмального дихання (датчик, розташований в області діафрагми) 3) шкірно-гальмівної реакції; 4) центрального кровообігу; 5) периферійного кровообігу; 6) рухової активності та розпочинається безпосередньо тестування й запис фізіологічних реакцій на психологічні стимули.

Таким чином, передтестова бесіда є наріжним каменем поліграфологічного дослідження, формуючи надійний фундамент для досягнення об'єктивного та достовірного його результату. Тактична майстерність поліграфологів, що включає встановлення психологічного контакту, ретельне з'ясування функціонального (психологічного) стану особи, скрупульозне узгодження тестових питань, безпосередньо впливає на якість кінцевого експертного висновку. Ігнорування та формальне проведення передтестової бесіди є грубою помилкою, що підриває наукову обґрунтованість та доказове значення поліграфологічного дослідження.

Література:

1. Криміналістика: підручник / [В. М. Шевчук, В. А. Журавель, В. Ю. Шепітко та ін.]: за ред. В. М. Шевчука; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Х.: Право, 2024. 1008 с.

Мотлях О. І., Тодосієнко А. О. Передтестова бесіда експерта-поліграфолога з підекспертним як основа для фахового проведення психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2015. № 1. С 153–158. URL: <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/UV/article/view/8212/9823>

Морозова Т. Р. Поліграфологія: підручник; за ред. О. М. Морозова. Х.: «Естет Принт», 2019. 476 с.

Руденко А. М. Передтестова бесіда: принципи й техніка проведення. *Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа та спеціальних знань в юридичній практиці: Електронний журнал* / [редкол.: Назаров О. А. (голов. ред.) та ін.]. К., 2018. № 1 (18). URL: <http://expert-nazarov.com/pomera/845-2017-5-18> (дата звернення: 20.09.2025).

Чебикін О. Я., Косьянова О. Ю. Використання поліграфа та методики емоційної зрілості для оцінки схильності до обману: [монографія]/ О. Я. Чебикін, О. Ю. Косьянова. Одеса: ТОВ «Лерадрук», 2017. 224 с. URL: http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/1374/1/Chebykin_Poligraf.pdf

Олександр Колесніченко

*доктор психологічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем управління правоохоронною діяльністю та її психологічного
супроводження навчально-наукового інституту післядипломної освіти,
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ, Україна*

ЕТИЧНИЙ КОДЕКС ПОЛІГРАФОЛОГА УКРАЇНИ

Розроблення етичного кодексу поліграфолога є важливим завданням у контексті становлення та професіоналізації поліграфологічних досліджень в Україні. Діяльність поліграфолога безпосередньо пов'язана з дотриманням прав людини, її гідності та приватності, зловживань і зниження довіри до результатів досліджень. У сучасних умовах, коли поліграф активно застосовується у сферах національної безпеки, кадрового відбору та антикорупційних перевірок, виникає потреба у визначенні єдиних професійних орієнтирів, що забезпечують прозорість та легітимність цієї практики.

Міжнародний досвід свідчить про ефективність етичних кодексів як механізмів саморегуляції та підвищення суспільної довіри. Для України їх запровадження означитиме стандартизацію професійної діяльності, зміцнення правових і моральних засад застосування поліграфа та інтеграцію у світовий професійний простір. Особливої актуальності ця ініціатива набуває в умовах війни та гібридних загроз, коли результати поліграфологічних досліджень можуть безпосередньо впливати на кадрові рішення у секторі безпеки та визначити рівень захищеності держави.

Основу етичного кодексу мають складати кілька базових принципів. Першим серед них є дотримання законності, що означає обов'язкову відповідальність діяльності поліграфолога чинному законодавству

та міжнародним та правовим нормам. Порушення законодавства в процесі дослідження автоматично дискредитує результати, навіть якщо вони з наукової точки зору були обґрунтовані. У цьому сенсі етичність невіддільна від правомірності.

Другим визначальним принципом є повага до прав і свобод людини. Жодне дослідження не повинно порушувати людську гідність, створювати атмосферу психологічного тиску чи приниження. Навіть безпеки, де існує необхідність суворих перевірок, поліграфолог має обов'язок пояснити досліджуваному суть процедури, її цілі та можливості наслідки. Примусова участь у поліграфологічному опитуванні суперечить як міжнародним стандартам, так і професійним нормам, за винятком випадків, прямо передбачених законодавством у зв'язку з державною таємницею чи службовими зобов'язаннями.

Особливе місце займає принцип об'єктивності. Поліграфолог не може дозволити собі діяти під впливом особливих емоцій, політичних чи релігійних переконань, фінансових інтересів або тиску з боку керівництва. Його завдання полягає не в тому, щоб підтвердити попередньо висунуту гіпотезу, а в тому, щоб зафіксувати й об'єктивно інтерпретувати фізіологічні реакції досліджуваного. Відхилення від цього принципу означає втрату професійної доброчесності й підриває основи довіри до поліграфа як наукового інструменту.

Не менш важливим є питання конфіденційності. У ході дослідження поліграфолог отримує доступ до персональних даних, особистої інформації, іноді навіть до психологічно чутливих фактів. Усе це становить професійну таємницю, розголошення якої суворо заборонено. Інформація може використовуватися виключно в рамках офіційного завдання й передаватися лише уповноваженим особам. Порушення принципу конфіденційності є однією з найсерйозніших етичних провин, що ставить під сумнів не лише професіоналізм конкретного спеціаліста, а й безпеку всієї системи.

Ключове значення має також запобігання конфлікту інтересів. Поліграфолог не може проводити перевірку стосовно осіб, з якими його пов'язують родинні, дружні чи фінансові зв'язки. Це положення характерне не лише для України, а й для міжнародної практики. Наприклад, у Американській асоціації поліграфологів (АРА) прямо зазначено, що будь-яке дослідження у ситуації конфлікту інтересів є неприпустимим, а спеціаліст повинен негайно передати справу іншому колезі. Також існує практика письмового інформування керівництва про виникнення

потенційного конфлікту. Цей підхід забезпечує прозорість і унеможливорює маніпуляції.

Варто наголосити на міжнародному контексті. У США, де поліграф активно застосовуються у ФБР, ЦРУ, АНБ, діє Кодекс етики поліграфолога, затверджений Американською асоціацією поліграфологів. Він містить ключові положення: добровільність участі, заборона приниження та тиску, збереження конфіденційності, постійний професійний розвиток. Подібні принципи закріплені у стандартах ASTM International, що визначають технічні й процедурні вимоги до проведення досліджень. У Європі ж більша увага приділяється правам людини та юридичним гарантіям досліджуваних осіб, що пов'язано з особливостями правових систем країн ЄС.

У цьому контексті український Етичний кодекс поліграфолога має не лише враховувати міжнародні стандарти, але й адаптувати їх до специфіки держави, яка перебуває у стані війни. Це означає, що поряд із повагою до прав людини та дотримання процедурної справедливості, поліграфолог зобов'язаний врахувати фактор національної безпеки як вищий пріоритет. Тобто баланс прав і безпеки є основною етичною дилемою, яку кодекс покликаний регулювати.

Ще одним важливим напрямом є етика професійного розвитку. Поліграфолог не може обмежуватися лише базовими знаннями, отриманими під час навчання. Світова практика вимагає постійного підвищення кваліфікації, сертифікаційних курсів, участі в міжнародних конференціях і наукових дослідженнях. У США члени АРА зобов'язані регулярно підтверджувати свої знання, а відсутність професійного розвитку може стати підставою для призупинення чи скасування членства. Україна має рухатися в аналогічному напрямі, запровадивши обов'язкову систему сертифікації й періодичного оновлення знань для поліграфологів сектору безпеки.

Нарешті, варто зазначити роль етичного кодексу у формуванні культури довіри. Якщо досліджувані впевнені, що поліграфолог діє чесно, об'єктивно та професійно, вони більш охоче погоджуються на проходження опитування. Це зменшує рівень психологічного опору, підвищує якість результатів і зміцнює авторитет як конкретного спеціаліста, так і всієї інституції. У США та країнах ЄС давно зрозуміли: без довіри до поліграфолога він перетворюється на засіб тиску, що є етично й професійно неприйнятним.

Таким чином, Етичний кодекс поліграфолога України має об'єднувати кілька вимірів: правовий (відповідність законодавству), професійний

(компетентність і об'єктивність), моральний (повага до гідності та конфіденційність), міжнародний (адаптація світових стандартів) і державницький (захист національної безпеки). Лише у поєднанні цих складових можна гарантувати, що поліграфолог стане ефективним і водночас етично обґрунтованим інструментом.

Порушення положень кодексу повинно мати чітко визначені наслідки. Це може бути дисциплінарна відповідальність, позбавлення права проводити дослідження або навіть юридична відповідальність у разі грубих порушень, таких як розголошення державної таємниці чи маніпуляція результатами. Жорсткість відповідальності в даному випадку виправдана, адже йдеться про безпеку держави.

Етичний кодекс поліграфолога – це не лише набір правил для вузького професійного кола, це документ, який формує культуру професії, задає стандарти взаємодії між людиною і державою, інтегрує українську поліграфологію в міжнародний простір та водночас захищає національні інтереси. Його дотримання є основою довіри до поліграфа, а довіра – запорука ефективної системи безпеки в сучасній Україні.

Анна Колодіна

к.ю.н., доц., доцент кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

*Національного університету «Одеська юридична академія»,
м. Одеса, Україна*

Вікторія Гриневич

асистент кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національний університет «Одеська юридична академія»,

м. Одеса, Україна

ВИКЛИКИ ТА ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПОЛІГРАФІЧНИХ ОБСТЕЖЕННЯХ

В умовах стрімкої діджиталізації та технологізації суспільства в усіх проявах людської життєдіяльності, не винятком стала і наука криміналістика, предмет якої набуває суттєвого розширення. Інтеграція Штучного

інтелекту (Artificial intelligence) сьогодні не є щось новим для науки і поліграфічних дослідженнях зокрема, а навпаки розширює межі та відкриває нові можливості стосовно автоматизації аналізу психофізіологічних даних, головною метою якого є підвищення об'єктивності результатів. Однак, у поєднанні з високим з високим ступенем технологій машинного навчання, це породжує низку викликів від технічного характеру до правових та етичних, що потребують ґрунтовного наукового осмислення та є актуальними в наш час.

Предметом дослідження є сучасна і перспективна тема, яка носить міждисциплінарний характер і поєднує криміналістику, психологію та цифрові технології, що і характеризує сьогоденність в умовах стрімкої цифровізації суспільства. Метою дослідження є аналіз ключових проблем та етичних аспектів впровадження технологій штучного інтелекту у поліграфічні обстеження, визначення потенційних ризиків та шляхів їх подолання.

Ми є свідками, як багато сфер правової системи України зазнають позитивних змін, відповідно до міжнародних стандартів. Одним із таких напрямків є використання поліграфа у правоохоронній діяльності, який вже понад півстоліття використовується як інструмент допоміжної діагностики правдивості показань, про що говорить досвід зарубіжних країн. Традиційно аналіз результатів поліграфа здійснюється експертом-поліграфологом, однак людський фактор і суб'єктивність інтерпретації досліджень залишають простір для виникнення помилок і хибних тверджень. Використання штучного інтелекту (ШІ) в обробці поліграфічних даних відкриває нові можливості для стандартизації та об'єктивізації досліджень.

Питання присвячені темі поліграфологічних досліджень та їх застосування у правоохоронній діяльності, не є новими та досліджувались у працях таких вчених як: В. І. Василичук, Ю. Ю. Орлов, Г. К. Кравцова, Я. В. Комісарова, А. Мокрицька, М. А. Селіванов, А. П. Сошніков, Т. Р. Морозова, О. В. Повстаний, А. М. Титов, Т. Сліпченко, Ю. І. Холодний та ін.

Поліграф як засіб отримання й оцінки достовірності такої інформації від опитуваної особи шляхом фіксації фізіологічних реакцій людини на запитання став невід'ємним атрибутом діяльності правоохоронних органів багатьох країн. Десятки країн Європи та США використовують поліграф як для профілактики злочинів, так і для розслідувань й розкриття злочинів [1, С. 164].

Застосування поліграфа не є новим напрямком у діяльності правоохоронних органів України. СБУ вже більше п'ятнадцяти років використовує

перевірки на поліграфі. Їхній досвід застосування засвідчив його високу ефективність і корисність не лише при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень, а у кадровій роботі [2, с. 24]. Підрозділи Національної поліції використовують поліграф як допоміжний засіб під час службових розслідувань, наприклад перевірка доброчесності, тощо.

Основними викликами застосування технологій ШІ на сьогоднішній день є такі:

- *технічні*: велика ймовірність помилок алгоритмів машинного навчання, складність верифікації результатів;
- *правові*: відсутність єдиних міжнародних стандартів щодо допустимості результатів поліграфа з використанням технологій ШІ у кримінальному провадженні та колізії із законодавством (ЗУ «Про захист персональних даних», ст. 32 Конституції України);
- *етичні*: проблема захисту приватності та конфіденційності пов'язаних з персональними даними, ризик маніпуляцій результатами таких досліджень, небезпека підміни експертного висновку автоматизованим аналізом.

До етичних аспектів (проблем) застосування технологій штучного інтелекту, можна віднести наступні:

- забезпечення принципу добровільності та інформованої згоди при проведенні поліграфологічних обстежень із використанням технологій ШІ, так як ч.3 ст. 28 Конституції України гарантує: «кожній людині право на повагу до її гідності та забороняє проводити будь-які досліді (медичні, наукові чи інші) без вільної згоди особи» [3, с. 11]. Це означає, що жодна людина не може бути примушена брати участь у таких дослідженнях, а її волевиявлення має бути добровільним і вільним. Та, згідно з інструкцією «Про порядок використання поліграфа» – опитування на поліграфі проводиться лише за добровільною згодою [4];
- ризик порушення права на приватність через збирання та обробку психофізіологічних даних;
- недопущення дискримінації чи упереджених висновків через алгоритмічні похибки;
- визначення меж відповідальності експерта за кінцевий результат – так як експерт повинен залишатись центральною фігурою у процесі діяльності, тоді як алгоритм машинного навчання може виступати лише інструментом (вектором) орієнтури;
- прозорість алгоритмів і можливість незалежної перевірки висновків.

Отже, на основі вищевикладеного можна констатувати факт, що використання технологій штучного інтелекту у поліграфологічних обстеженнях відкриває новий етап розвитку криміналістики та значно б розширило б її можливості, однак вимагає нормативного врегулювання, уніфікованих стандартів застосування у правоохоронній діяльності та врахування етичних аспектів, так як важливим є збереження певного балансу між застосуванням інноваційних технологій та впровадженням їх у практичну діяльність з розслідування злочинів і дотриманням прав людини, щоб уникнути зловживань та забезпечити законність отриманих результатів.

Література:

1. А. Мокрицька, Т. Сліпченко Використання поліграфа у правоохоронній діяльності: досвід зарубіжних країн. *Актуальні проблеми правознавства*. Випуск 2 (18). 2019 р. С. 163–168.
2. Повстяний О. В. Проблеми використання поліграфа у боротьбі з організованою злочинністю підрозділами СБ України (теоретичний аспект) *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 2. С. 24–27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2014_2_8
3. Конституція України: чинне законодавство зі змінами та доп. станом на 1 червня 2024 р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
4. Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України : Наказ; Міністерство внутрішніх справ України №920 від 13.11.2017. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1472-17#Text>

Марина Костенко

кандидатка юридичних наук, доцентка,

доцентка кафедри криміналістики,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПОЛІГРАФОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В СУЧАСНИХ УМОВАХ В УКРАЇНІ

З огляду на сучасні виклики, пов'язані з воєнними діями, зростанням корупційних ризиків та необхідністю забезпечення національної безпеки,

інтерес до поліграфа в Україні суттєво зріс. Поліграфологія в Україні – міждисциплінарна галузь, що поєднує психофізіологію, юридичну психологію та криміналістику. Вона набула особливої актуальності в умовах реформування правоохоронної системи, посилення вимог до кадрової доброчесності та підвищення ролі психологічних знань у доказовому процесі. Проте правовий статус поліграфа залишається обмеженим, а його використання потребує наукового обґрунтування і стандартизації. На сьогоднішній час зберігається наукова та правова дискусія щодо допустимості та надійності цього методу. Попри дискусійний процесуальний статус його результатів, практика використання цього інструмента постійно розширюється, що робить актуальним аналіз основних напрямів його застосування.

Поліграф активно застосовується у діяльності Національної поліції, Служби безпеки України (СБУ), Національного антикорупційного бюро (НАБУ), Державного бюро розслідувань (ДБР) [1] та інших державних структур як кадровий і оперативно-перевірочний інструмент: для відбору кадрів, службових розслідувань, перевірки доступу до секретної інформації, у рамках оперативно-розшукової діяльності. Зокрема, під час війни у СБУ та інших службах поліграф застосовується також у контексті національної безпеки (перевірка на наявність колабораціонізму, нелояльності, протидії інформаційним загрозам). Практика застосування документально фіксується у внутрішніх методичних матеріалах і звітах служб.

Розглянемо основні сфери практичного аспекту використання поліграфа.

Кадрова та антикорупційна перевірка. Поліграф активно застосовується при відборі кандидатів на службу до правоохоронних органів, військових формувань та державних структур. Національне антикорупційне бюро (НАБУ) та Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) використовують поліграф у конкурсних процедурах та службових перевірках благонадійності кандидатів, для виявлення прихованих корупційних ризиків, що сприяє підвищенню прозорості відбору та зміцненню довіри суспільства.

Національна безпека. Служба безпеки України (СБУ) застосовує поліграф для перевірки осіб, які мають доступ до державної таємниці, а також щодо кандидатів та співробітників з високим рівнем відповідальності. В умовах збройної агресії Росії особливого значення набула пере-

вірка на предмет колабораціонізму, нелояльності та потенційних загроз внутрішній безпеці.

Національна поліція України активно використовує поліграф при розслідуванні тяжких та особливо тяжких злочинів, а також у службових перевірках. [2] Цей метод дозволяє отримати додаткову інформацію про причетність до злочинів або виявити приховані обставини, важливі для слідства.

Військова сфера. З 2022 року спостерігається активне застосування поліграфа у Збройних Силах України та підрозділах територіальної оборони. Основна мета – перевірка лояльності військовослужбовців, виявлення прихованих психологічних факторів ризику та попередження можливих диверсійних загроз. [3]

У приватному секторі поліграф дедалі частіше використовується у сфері банківської безпеки, охоронного бізнесу, енергетики, ІТ-компаніях та логістиці. Роботодавці застосовують тестування для перевірки персоналу, запобігання внутрішнім порушенням, витоку інформації та оцінки лояльності співробітників.

Закцентуємо увагу на особливостях науково-методичного та етико-правового розвитку використання поліграфа. Сучасні українські дослідники працюють над адаптацією міжнародних методик тестування до національного контексту, створюють вітчизняні програмно-технічні комплекси. Паралельно обговорюються питання етичного регулювання діяльності поліграфологів та розробки професійних стандартів.

Існуючі методики та їх адаптація. В Україні активно досліджуються два провідні підходи: CQT (Control Question Test) – тест контрольних питань, найбільш поширений у кадровій та слідчій практиці; CIT (Concealed Information Test) – тест значимої інформації, адаптований для українського контексту, де акцент робиться на виявленні знання прихованих деталей злочину. Ведеться робота над адаптацією міжнародних протоколів (наприклад, стандартів Американської асоціації поліграфологів) до національних соціально-культурних умов [4].

Наукові дослідження проводяться в Інституті психології імені Г. С. Костюка НАПН України, у відомчих вищих МВС і СБУ, а також у центрах судових експертиз стосовно валідності методик, формування стандартизованих протоколів. Особлива увага приділяється розробці власних програмно-технічних комплексів на базі українських технологій, що забезпечують точність реєстрації психофізіологічних реакцій. Вод-

ночас проводяться порівняльні дослідження ефективності методів Utah CQT, ROT, CIT тощо. Ці процеси дозволяють мінімізувати залежність від закордонних технологій та враховувати національні особливості. Результати наукових досліджень активно втілюються у формі публікацій монографій, наукових статей, методичних посібників, що формують академічну основу галузі.

Етичні та правові стандарти. Ключовим науково-методичним напрямом є розробка етичного кодексу поліграфолога, де чітко визначені права випробуваних, умови добровільної участі, конфіденційності результатів, заборона на застосування методу у принизливій або примусовій формі, стандарти професійної поведінки. Ведеться робота над розробкою стандартизованих протоколів тестування, визначення з питань державної сертифікації поліграфологів, стандартів підготовки фахівців, що є обов'язковою умовою для використання поліграфа під час проведення судової експертизи. Науковці також наголошують на важливості створення єдиної методики інтерпретації результатів, що мінімізує суб'єктивізм експерта та підвищує об'єктивність висновків.

До проблемних аспектів обмежень та ризиків застосування поліграфа, що потребують наукової та законодавчої уваги, слід віднести:

- *питання валідності та надійності*, так як фізіологічні реакції індивіда залежать від багатьох факторів (стрес, медичні стани, культурні відмінності);

- *правові та етичні ризики* – примусова або неінформована перевірка, відсутність захисту персональних даних, ризики зловживання результатами;

- *роль людського фактору* – компетентність поліграфолога, якість передтестової бесіди, яка суттєво впливає на формування запитань і результати;

- *обережне ставлення судів* до висновку судово-психологічної експертизи з використанням поліграфа, незважаючи її на законодавче регулювання.

Підводячи підсумки, слід зазначити, що поліграфологічні дослідження в Україні проходять етап інституціоналізації та наукового обґрунтування. Поліграф в Україні розвивається як міждисциплінарний інструмент, що перебуває на межі психології, права та криміналістики. Практичний аспект демонструє затребуваність методу у правоохоронній

та антикорупційній діяльності, хоча процесуальний статус його результатів залишається обмеженим [5]. Основні напрями його застосування пов'язані з кадровою та антикорупційною перевіркою, забезпеченням національної безпеки, оперативно-розшуковою діяльністю та корпоративним контролем. практика демонструє, що поліграф стає важливим елементом превентивної діагностики та чинником зміцнення довіри у сферах, де критичними є чесність і надійність персоналу. Науково-методична робота зосереджена на адаптації міжнародних протоколів, створенні національних методик та розробці етико-правових стандартів. Таким чином, подальший розвиток поліграфології в Україні залежить від синергії практичного досвіду та наукових розробок, а також від законодавчого закріплення чітких правил її застосування.

Практичний досвід і науково-методичний розвиток поліграфології в Україні демонструють поступове становлення галузі. Поліграф є важливим інструментом у забезпеченні кадрової доброчесності, безпеки, оперативної діяльності та розслідування, проте його офіційне визнання потребує чіткого наукового обґрунтування, нормативного регулювання й етичного контролю. Подальше вдосконалення можливе лише через синергію науки, практики та права.

Література:

1. Про затвердження Порядку проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 травня 2017 р. № 449. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/250108285?utm_source=chatgpt.com
2. Застосування поліграфування у внутрішньослужбовій діяльності поліцейських та державних службовців: методичні рекомендації / Автори-упорядники: М. С. Цуцкірідзе, О. В. Одерій, В. В. Бурлака та ін. Київ, 2023. 110 с.
3. Про затвердження Порядку проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в Управлінні державної охорони України: Наказ Управління державної охорони від 02.12.2023 р. № 1070. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/TM073275>
4. Лисенко С. О., Ровний В. В., Гайченко А. В. Застосування поліграфа в роботі з персоналом та при проведенні розслідувань: метод. посіб. щодо забезпечення практичної роботи слухачів курсу. Київ: Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2025. 356 с.
5. Мотлях О. Правові основи застосування поліграфа в Україні. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. №1 (27). С. 31–44.

Олександр Курман
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики,
Національний юридичний університет України імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

ПРАВОВІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

В Україні вже тривалий час триває дискусія щодо можливості використання поліграфа як джерела доказів у кримінальному провадженні. Чинне кримінальне процесуальне законодавство України прямо не передбачає застосування поліграфа, проте й не містить його прямої заборони. Останніми роками затверджено низку відомчих інструкцій щодо використання поліграфа у різних державних структурах, зокрема в Міністерстві внутрішніх справ України [1], Міністерстві оборони України [2], Службі безпеки України [3], Національній гвардії України [4], Міністерстві доходів і зборів України [5] та органах прокуратури України [6].

З огляду на динамічний розвиток науково-технічного прогресу, зміни у судовій практиці та вітчизняному законодавстві, а також на вдосконалення криміналістичної тактики й новітні теоретичні напрацювання в галузях медицини та психології, питання використання поліграфа на стадії досудового розслідування потребує постійного наукового опрацювання та ґрунтовного дослідження.

Нині спостерігається трансформація підходів до тактики проведення слідчих (розшукових) дій. Застосування сучасних наукових і технічних досягнень здатне суттєво підвищити ефективність діяльності органів досудового розслідування та сприяти зміцненню безпеки громадян. Одним із прикладів інтеграції інноваційних технологій є використання поліграфа під час досудового розслідування, зокрема у процесі проведення допиту.

Застосування поліграфа під час допиту потребує спеціальних знань, якими володіє лише сертифікований поліграфолог. Оскільки прилад фіксує фізіологічні параметри людини, тільки кваліфікований спеціаліст здатен інтерпретувати отримані результати та надати обґрунтоване пояснення їх значення за підсумками опитування.

Законодавство України передбачає можливість використання результатів дослідження з застосуванням поліграфа лише за умови, що таке дослідження проведене на підставі постанови про призначення судово-психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа, а його результати викладено у висновку експерта, який є процесуальним джерелом доказів. Відтак, поліграф може набувати юридичної доказової сили виключно в межах судової експертизи, яка регулюється нормами чинного законодавства України, зокрема Кримінального процесуального кодексу України, Закону України «Про судову експертизу», «Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень», а також «Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» [7].

Проведення поліграфічних досліджень можливе виключно за наявності добровільної письмової згоди особи, яку піддають такому дослідженню. Так, у статті 28 Конституції України закріплено: «Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідом». Використання поліграфа належить до категорії «інших дослідів», визначених цією нормою.

Комп'ютерні поліграфи, що застосовуються під час проведення таких експертиз, повинні відповідати вимогам ДСТУ 8692:2016, який набрав чинності 15 листопада 2016 р. Зазначений стандарт встановлює вичерпні технічні характеристики та критерії, яким мають відповідати прилади цього типу. Відповідно до українського законодавства, підтвердження відповідності поліграфів вимогам ДСТУ здійснюють виключно спеціалізовані акредитовані установи, уповноважені на сертифікацію та оцінку відповідності продукції. Такі установи проводять випробування у власних лабораторіях і, у разі підтвердження відповідності, видають виробникові або його представникові сертифікат відповідності та протокол випробувань.

Водночас, як зазначають деякі фахівці у сфері поліграфічних досліджень, ДСТУ 8692:2016 містить вимоги, виконання яких у повному обсязі є або неможливим, або сумнівним. Зокрема, це стосується процедури отримання сертифіката відповідності для поліграфа. За словами експертів, оформлення такого документа іноді є формальною процедурою, що не завжди відображає реальну відповідність приладу стандарту, і здебільшого пов'язане лише з фінансовими витратами, не забезпечуючи додаткової гарантії якості [8].

Об'єктом психологічної експертизи є психічно здорові особи, що зумовлює необхідність попереднього встановлення їх психічного стану. При цьому слід враховувати низку обмежень та можливих похибок, пов'язаних із застосуванням поліграфа. Зокрема, прилад може демонструвати нижчу ефективність у випадках, коли особа пережила значні стресові ситуації або має фізіологічні аномалії чи хронічні захворювання, здатні впливати на реєстровані фізіологічні показники.

Крім того, існує ймовірність свідомого спотворення результатів дослідження або їх некоректного тлумачення спеціалістом, що додатково зумовлює потребу у високому рівні кваліфікації поліграфолога та дотриманні чітких методичних стандартів.

Наразі судова практика щодо використання поліграфа у кримінальних провадженнях перебуває на етапі формування. Частина суддів висловлює скептицизм або навіть категорично не підтримує застосування поліграфа, зокрема через труднощі в оцінюванні якості психофізіологічного дослідження та розмежуванні його результатів від можливих імітацій.

Ілюстративним є приклад ухвали Хмельницького апеляційного суду від 15 травня 2023 р. у справі №676/7835/19. Суд першої інстанції визнав підсудного невинуватим, поклавши в основу вироку (у тому числі) результати судово-психологічної експертизи з використанням комп'ютерного поліграфа. Прокурор оскаржив це рішення, зазначивши, що наведений експертний висновок, навпаки, доводить вину обвинуваченого. Апеляційний суд у своєму рішенні зазначив: «Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи та висновки експертів. Застосування комп'ютерного поліграфа чинним КПК України не передбачено. Така практика є сталою, що підтверджується також висновками, викладеними у постановках Верховного Суду, зокрема від 11 червня 2020 р. у справі №621/1308/18¹ та від 23 вересня 2021 р. у справі №234/4850/17²» [9]. У підсумку колегія суддів залишила апеляційну скаргу прокурора без задоволення.

Водночас упродовж останніх років простежується певний поступ у підходах до використання поліграфа, що може свідчити про поступове зростання рівня визнання поліграфічних досліджень у судовій практиці.

¹ Постанова Верховного Суду від 11.06.2020 р. №621/1308/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89825037> (дата звернення 20.09.2025 р.)

² Постанова Верховного Суду від 23.09.2021 р. №234/4850/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99926645> (дата звернення 20.09.2025 р.)

Показовим є вирок Іршавського районного суду Закарпатської області від 13 лютого 2023 р. у справі № 301/943/19, у якому одним із процесуальних джерел доказів було визнано висновок судової психологічної експертизи із застосуванням поліграфа [10].

Проблематика застосування поліграфа у кримінальному провадженні України залишається надзвичайно актуальною. Водночас відсутність чіткої законодавчої регламентації створює значні труднощі як для практичного використання цього технічного засобу, так і для визнання отриманих із його допомогою результатів доказами у кримінальному судочинстві. З метою усунення зазначених проблем доцільно передбачити на законодавчому рівні відповідні зміни, які б чітко визначали умови та порядок використання результатів поліграфічних досліджень як процесуальних доказів у кримінальному провадженні.

Література:

1. «Інструкція про порядок використання поліграфів у Національній поліції України» затверджена наказом МВС України від 13.11.2017 р. N 920. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1472-17#Text> (дата звернення 20.09.2025 р.).
2. «Інструкція з організації та проведення психофізіологічного дослідження персоналу із застосуванням поліграфа у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України» затверджена наказом МОУ від 14.04.2015 р. N 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0477-15#Text> (дата звернення 20.09.2025 р.).
3. «Інструкція про порядок проведення службових розслідувань та службових перевірок стосовно військовослужбовців Служби безпеки України» затверджена наказом СБУ від 04.02.2016 N 45. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0328-16#Text> (дата звернення 20.09.2025 р.).
4. «Інструкція про порядок організації та проведення психофізіологічного дослідження особового складу із застосуванням поліграфа в Національній гвардії України» затверджена наказом МВС України від 01.09.2017 N 749. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1169-17#Text> (дата звернення 20.09.2025 р.).
5. «Інструкція щодо застосування комп'ютерних поліграфів у роботі Міністерства доходів і зборів України» затверджена наказом Міністерства доходів і зборів України від 02.08.2013 р. N 329. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1748-13#Text> (дата звернення 20.09.2025 р.).
6. «Інструкція про порядок проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в органах прокуратури України» затверджена наказом Генерального прокурора від 17.09.2021 N 293. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0293905-21#Text> (дата звернення 20.09.2025 р.).
7. «Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки

та призна-чення судових експертиз та експертних досліджень» затверджена Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.98 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98/print> (дата звернення 20.09.2025 р.).

8. Довідка про проблеми в роботі національного стандарту в Україні – ДСТУ 8692:2016 «Поліграфи. Технічні умови». Колегія поліграфологів України. URL: https://kp-ua.com/dovidka-pro-problemy-v-roboti-natsionalnogo-standartu-v-ukrayini-dstu-8692-2016-poligrafy-tehnichni-umovy/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 20.09.2025 р.).

9. Ухвала від 15.05.2023 р. у справі № 676/7835/19. Хмельницький апеляційний суд. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110992729> (дата звернення 20.09.2025 р.)

10. Вирок від 13.02.2023 р. у справі № 301/943/19. Іршавський районний суд. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108950519> (дата звернення 20.09.2025 р.)

Тетяна Морозова

*доктор психологічних наук, старший науковий співробітник,
атестований судовий експерт, президент Всеукраїнської асоціації
поліграфологів
м. Київ, Україна*

Олександр Морозов

*доктор медичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
почесний академік Національної академії педагогічних наук України,
м. Київ, Україна*

ЩОДО СТАНДАРТУ ПРОФЕСІЇ «ПОЛІГРАФОЛОГ»

Станом на 2025 рік поліграфологія в Україні представляє із себе досить розвинутий напрям. У порівнянні із іншими європейськими країнами у нас найбільше поліграфологів, у чому легко пересвідчитися завдяки відкритим реєстрам професійних об'єднань. До приклада, у Всеукраїнській асоціації поліграфологів (ВАП) зараз 360 членів, і ця цифра підтверджена сплаченими щорічними членськими внесками та активною участю поліграфологів у діяльності організації [1]. Навіть в умовах повномасштабної війни на з'їзд ВАП, що відбувся у квітні 2025 р. в Києві, прибули 170 її членів. Співставлення кількості поліграфологів до кіль-

кості населення ще до повномасштабного вторгнення показувало, що за цим показником Україна мало чим поступалася найбільш розвинутій у поліграфологічному відношенні країні світу – США.

Україна входить до числа менш ніж десяти країн світу, де виробляють власний поліграф.

Нормативно-правова база української поліграфології, яку традиційно за жодних умов жоден юрист не визнає достатньою, станом на вересень 2025 р. включає вже сім законів. Окрім того є чинними юстовані інструкції, порядки щодо використання поліграфа у різних органах і відомствах. Перша юстована Інструкція щодо застосування комп'ютерних поліграфів була затверджена Наказом МВС України № 842 ще 28.07.2004 р.

У нас, як і в Японії та США, є власні стандарти щодо поліграфа – ДСТУ 8692:2016 «Поліграфи. Технічні умови» та щодо проведення судових експертиз ДСТУ 9266:2023 «Судова психологічна експертиза. Використання поліграфа».

В Україні на високому рівні розвинулися дві світові поліграфологічні школи – методики виявлення прихованої інформації, яка є пануючою у Японії, та методики питань порівняння, яка є пануючою у США. Завдяки цьому ми отримали не лише здорову конкуренцію, стимул до самовдосконалення та розвитку, високий рівень відповідальності за результат, але й стали більш непередбачуваними для супротивників: очевидно, що якісно підготуватися до протидії поліграфологам двох шкіл значно складніше, аніж одній.

Поліграфологів готують у низці закладів вищої освіти. Першою розпочала підготовку Національна академія СБУ на підставі ліцензії Міністерства освіти і науки України ще у 2009 р. Опанувати професію можна і на приватних курсах, які діють у співпраці із закладами вищої освіти. До прикладу, із 2016 р. курси підготовки поліграфологів ВАП на постійній основі проводяться на базі Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Саме під ці курси у 2019 р. був виданий перший український підручник з професії «Поліграфологія» [2]. Унікальність цих курсів окрім іншого і в тому, що вони не прив'язані до виробника поліграфа: на них майбутніх поліграфологів навчають працювати як на поліграфах «Рубікон» (Україна), так і на поліграфах «Ахсїтон» (США).

Із 1998 р., що став роком початку активного розвитку української поліграфології, було проведено значну кількість наукових заходів: конференцій, семінарів і круглих столів. Лише ВАП за 11 років діяльності

провела вісім Всеукраїнських науково-практичних конференцій поліграфологів, перерви робилися виключно через пандемію та повномасштабне вторгнення.

Загалом сьогодні «не бачити» масштаби розвитку української поліграфології можна лише через елементарне незнання, меркантильний інтерес або меншовартість, відверте негативне ставлення до всього українського, заперечення нашого права на професійну суб'єктність, спираючись на колоніальне мислення.

Разом зі стрімким розвитком, ростом популярності поліграфології неминуче почали проявлятися і негативні тенденції. Зокрема, вульгаризація напряму через телевізійні шоу, у яких за допомогою поліграфа «з'ясовують», хто кого любить і за які матеріальні блага та у якій формі готовий піти на зраду у стосунках тощо. Питання навіть не у репутаційних втратах для методу, який зовсім не потребував популяризації через примітивізацію. Проблема значно глибша: ці шоу створили хибне уявлення про легкість проведення поліграфологічного дослідження та можливість засвоїти роботу на «детекторі брехні» ледь не всіма бажаними. Трохи реклами від підприємливих ділків на кшталт «навчайтеся у нас на поліграфолога, поліграфолог заробляє багато грошей!», «навчимо професії «поліграфолог» без відриву від дому та основного місця роботи!» – і бажані з'явилися. Видачу документів після навчання у ділків забезпечують ті вищі, які не нехтують можливістю заробити на, по суті, продажі «франшизи» з надання освітніх послуг людям, які не мають права їх надавати.

У ситуації, що склалася, сподівання на те, що ринок все розставить на свої місця, марне. Навпаки, більш ймовірно, що ринок через орієнтацію на швидкий заробіток поховав поліграфологію, адже суспільство може максималістські перенести негатив, породжений ділками, на весь напрям, і поставити питання про заборону або обмеження використання поліграфа. Історія знає такі випадки.

Із метою запобігання розвитку означених негативних тенденцій логічним вбачається розробка національного професійного стандарту «Поліграфолог». Одразу зазначимо, що ми усвідомлюємо, що жоден стандарт не здатен зупинити нечесних на руку, аморальних вчителів і їхніх учнів, які спочатку бажать освоїти професію у вечорі, після роботи, за відеонарізками, а згодом, будучи просто нездатними усвідомити можливі наслідки своїх дій, готові тестувати всіх і на все. Однак

стандарт професії стане ще одним кроком для відмежування від здорової поліграфології тієї частини людей, які прийшли у професію виключно з метою заробити легких грошей, їхньої заслуженої маргіналізації.

Вперше професія «експерт-поліграфолог» була включена у Національний класифікатор професій України ДК 003:2010 у 2010 р. Ця подія була наслідком видачі у 2009 р. Національній академії СБУ ліцензії на підготовку поліграфологів. Підготовлена Академією навчальна програма була розрахована на «експертів-поліграфологів», звідси й назва професії. Після президентських виборів і зміни політичного курсу змінилося погляди і щодо доцільності ґрунтового розвитку української поліграфології. На момент, коли постало питання, до якого ж розділу Національного класифікатора включати професію, в Академії вже не залишилося людей, які могли дати фахову відповідь на це питання та активно відстоювати інтереси професійної спільноти. Як наслідок професію включили до професійного угруповання «Інженери в галузі електроніки та телекомунікацій»...

Наказом Міністерства економіки України № 810–21 від 25.10.2021 р. було скасовано назву професії «експерт-поліграфолог» (код 2144.2, підклас «Професіонали в галузі електроніки та телекомунікацій», професійне угруповання «Інженери в галузі електроніки та телекомунікацій» Розділу 2. «Професіонали») і введено нову назву посади – «Поліграфолог» (код 2490, підклас 2490 «Поліграфолог», професійне угруповання «Професіонали, що не входять в інші класифікаційні угруповання» Розділу 2. «Професіонали»).

Через те, що нова професія «Поліграфолог» була віднесена до професійного угруповання 2490, вона не могла застосовуватися в центральних органах державної влади. Втім це не завадило декому спробувати подати професійній спільноті 25 жовтня 2021 р. як день українського поліграфолога і тим самим, виключно на догоду своїм бажанням, публічно зменшити вік української поліграфології щонайменше на 17 років. Якщо вже прив'язувати професійне свято до дати видачі якогось документу, то логічніше визначити День українського поліграфолога не тоді, коли вийшов наказ Міністерства економіки щодо переносу професії з одного розділу класифікатора у інший, а 28.07.2004 р., коли Наказом МВС України № 842 була затверджена перша Інструкція щодо застосування комп'ютерних поліграфів у роботі з персоналом органів внутріш-

ніх справ. І статус документу вагоміший – інструкція була юстована, і професія штучно не омолоджена.

У серпні 2024 р. Науково-методичний центр кадрової політики Міністерства оборони України звернувся до Національного агентства кваліфікацій із ініціативою щодо розробки проекту професійного стандарту «Поліграфолог». До робочої групи, що вже рік працює над стандартом, ввійшли представники практично всіх органів і відомств, у яких використовується поліграф, двох громадських організацій поліграфологів – Всеукраїнської асоціації поліграфологів і Колегії поліграфологів України, а також двох навчальних закладів, які мають досвід підготовки поліграфологів.

У ході аналізу існуючої практики, сучасних проблем і викликів, які стоять перед професією та невід’ємно пов’язані, у тому числі, із російсько-українською війною, робоча група дійшла висновку, що ні про яку інформальну чи неформальну освіту поліграфологів не може бути й мови: освіта поліграфологам повинна надаватися виключно на базі закладу вищої освіти, неперервно у очній формі. Недоцільно також надавати кваліфікацію «Поліграфолог» як розширення до дипломів бакалаврів і магістрів: викладання, що розтягнуте у часі, із розпорошеними по різних семестрах і роках навчальними годинами не сприяє формуванню готовності до самостійної роботи; незрозуміло, хто із викладачів у такому випадку буде методично супроводжувати молодого спеціаліста на практиці (а без цього у поліграфології не обійтися); сучасні професійні знання методів протидії та контрпротидії поліграфологічному дослідженню стануть відомими надто широкому колу людей, частина із яких отримає їх як опцію до навчання за основною професією, без планів стати поліграфологом.

Висновок: на даному етапі становлення української поліграфології необхідно активно протидіяти спрощенню та вульгаризації напряму, спрямувати розвиток професії в існуючі класичні рамки, в тому числі за допомогою розроблення національного стандарту професії «Поліграфолог».

Література:

1. Головна. (б.д.). Всеукраїнська асоціація поліграфологів. <https://vap.ua/>
2. Морозова Т. Р. Поліграфологія: підручник: за ред. О. М. Морозова. Харків: «Естет Принт», 2019. 478 с.

Олександр Морозов

*доктор медичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
почесний академік Національної академії педагогічних наук України,
м. Київ, Україна*

Тетяна Морозова

*доктор психологічних наук, старший науковий співробітник,
атестований судовий експерт, президент Всеукраїнської асоціації
поліграфологів,
м. Київ, Україна*

ПИТАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОРАЛІ У ПОЛІГРАФОЛОГІЇ

Становлення кожної молодшої галузі діяльності людини завжди супроводжується формуванням її правової бази, перевірених і затверджених методології, методик, методів і окремих прийомів, матеріально-технічної бази, розробкою системи підготовки кадрів і ще багатьма іншими необхідними організаційними заходами. Одночасно зі становленням галузі формуються і норми професійної моралі, які є необхідним атрибутом успішної діяльності.

Непомітно минає організаційний період та починається рутинна робота. Здається, що складності усунуті, бар'єри подолані. Залишилося розвиватися, працювати на свою країну і родину.

Однак слід завжди враховувати, що як окремі особи так і цілі колективи відрізняються різноманітними, притаманними людям, психологічними особливостями. Тому, коли настає час спокійно пожинати плоди своєї праці, закономірно, в повний ріст виринає проблема професійної моралі. Раптом виявляється, що якась частина спеціалістів без зайвих вагань переступає межу загальнолюдської і професійної моралі, наносить своїми аморальними діями тяжкі удари престижу професійної спільноти, дискредитує перед суспільством професію і високих професіоналів, піддає небезпеці саме існування свого напряму діяльності.

Не обійшла стороною така проблема й українську поліграфологію, яка зусиллями найкращих практиків, педагогів і науковців зайняла провідні позиції в світі. Разом із тим було б невірно говорити, що цей не най-

кращий етап розвитку, переживає лише Україна. У 80-х роках минулого сторіччя, подібна ситуація, при чому у значно більших масштабах, розгорталася у США. Саме через аморальних операторів поліграфа, велику кількість сумнівних шкіл підготовки спеціалістів, діяльність яких не контролювалася державою і з яких пачками випускалися не поліграфологи, а «заробітчани», у США в 1988 році був прийнятий Закон про захист службовців від поліграфа. Основна ідея цього Закону полягала у розширенні використання поліграфа у тих напрямках, де діяльність поліграфологів легко контролювати – у державних органах і приватних структурах, та обмеження використання поліграфа у приватних структурах, де аморальність, непрофесійність поліграфологів відстежувати та не допускати складно, а реклама часто перемагає здоровий глузд.

Слід зауважити, що аморальний вчинок з різних причин може здійснити кожна людина – через необізнаність, непрофесійність, у стані розпачу. Але коли аморальність перетворюється в систему вчинків, стає життєвим кредо і виправдовується нікчемною фразою «дозволено все, що не заборонено законом», то вона без сумніву потребує адекватного реагування суспільства і відповідних державних органів.

Якщо аналізувати ситуацію за часи повномасштабної війни РФ проти України можна помітити зростання порушення поліграфологами професійної етики та моралі. Такі порушення поділяються на дві основні групи: фабрикація неправдивих висновків щодо обстежуваних осіб, у тому числі за результатами повторних досліджень (перетестувань) і розповсюдження неправдивої інформації щодо колег. Часто обидві групи аморальних вчинків здійснюють ті самі особи, які відверто сповідують ідеологію аморалізму. Такі особи неодинокі. Їх підтримують подібні за переконаннями замовники неправдивих висновків та цілі організації, куди «аморальники» направляють свої анонімні пасквілі. Несподіваним виявилось те, що анонімів-пасквілянтів, яких, насправді, знають всі, публічно підтримують деякі відомі міжнародні нібито просвітницькі структури: вони відкрито декларують, що для них «анонімні повідомлення є дуже цінними і важливими». Таких відвертих зізнань не робили навіть в радянському союзі в часи терору, беззаконня і розповсюдження анонімів. Анонімні пасквілі стають головним джерелом публічної оцінки видатних постатей минулих років і сьогодення, через що створюється «викривлена картина світу», у тому числі погляд на поліграфологію і поліграфологів. У результаті морально здорові патріотич-

ні поліграфологи змушені витратити сили та час на стримування прихильників аморалізму.

Найкращим способом уникнути будь-якої проблеми є її попередження. Попередження явища можливе за умови знання механізмів його виникнення. Розглянемо причини виникнення аморальних осіб.

Ідея наукового обґрунтування органічного походження (неповноцінність головного мозку) людської аморальності виникла в мене досить давно. З 1971 року я почав перші спроби розробки цієї тематики. За важливого наукового внеску моєї співавторки, Т. Р. Морозової, у 2000 році побачила світ монографія «Агресивні засуджені», в якій поруч з іншими питаннями ми торкалися й моральних факторів злочинності. У 2002 році в журналі «Архів психіатрії» вийшла моя стаття «Моральний ателіоз», яка, як здавалося тоді, логічно завершувала цей напрям досліджень.

Однак за 18 років після цієї статті побачили світ ґрунтовні та переконливі матеріали вчених Нової Зеландії та Великої Британії об'єктивного інструментального, зокрема за допомогою магнітно-резонансної томографії (МРТ), комп'ютерної томографії (КТ), електроенцефалографії (ЕЕГ), картування мозку, дослідження осіб, які мали відхилення поведінки морального характеру. Ці дослідження шляхом нейровізуалізації високого рівня та застосування адекватного математичного аналізу підтвердили мої старі висновки, що базувалися на клінічних психолого-психіатричних, соціально-психологічних і неврологічних дослідженнях, *про матеріальну, тобто органічну основу моральних вад людини* [1, с. 322].

Моральний ателіоз – це межеве розумове недорозвинення, що відрізняється переважним ураженням моральної сфери. Моральний ателіоз може перебігати з переважними розладами емоційної, вольової, розумової сфер, відхиленнями соціальної орієнтації і різноманітними сполученнями цих розладів. Гарна механічна пам'ять, розвинуті наслідувальні рефлекси, ослаблення моральних мотивів поведінки, *хитрість, що завжди супроводжує, як тінь, слабкий інтелект (сурогат розуму)*, досить часто дозволяють досягати людям із моральним ателіозом високого рівня добробуту.

Моральний ателіоз проявляється легким інтелектуальним недорозвиненням, яке часто компенсується примітивною хитрістю, аморальністю, підвищеною агресивністю, патологічною брехливістю, підступністю, жорстокістю, відсутністю почуття сорому, докорів сумління і каяття,

домінуванням ідей власної величі та нестримною жагою принижувати людей, насамперед, обдарованих, нездатністю правильно оцінювати навколишнє середовище, людей і події, наявністю «кривої логіки».

Для морального ателіозу характерними є різноманітні надцінні ідеї: власної величі, нікчемності всіх інших, реформаторства, винахідництва, шкоди від конкретних людей. Особливу суспільну небезпеку становлять патологічні донощики, або мовою медичної термінології, кверулянти. Їхньою відмінною рисою є нездоланна пристрасть до сутяжництва в діапазоні від сімейно-побутового і до державного рівня. У державах з невизначеними моральними цінностями, нестабільним законодавством кверулянт отримує великі можливості для маневру і може паралізувати шляхом судових позовів, чуток і пліток діяльність як окремої людини, так і цілих установ, завдати значного морального і матеріального збитку. Сутяжництво посилюється коли людина розуміє, що воно може стати джерелом непоганого матеріального прибутку, моральної переваги або приниження і соціального знищення суперника. Кверулянт небезпечний тим, що не піддається корекції і усю свою невичерпну енергію і вільний від сну і їжі час присвячує боротьбі за свої інтереси. Раніше деякі енергійні кверулянти могли писати вручну до тридцяти листів щодня в різні судові, державні і міжнародні організації. Технічний розвиток, доступність медіа для поширення скандальної інформації значно збільшили можливості сутяжництва. Розглянемо деякі ознаки, характерні для кверулянтів.

Надцінні ідеї – окремі засновані на реальній ситуації патологічно перебільшені переконання, що посідають домінуюче місце в психічному житті кверулянта. Вони характеризуються вираженою емоційною насиченістю і вольовою активністю. Надцінні ідеї є частиною світогляду людини, спонукають її до діяльності. Критика до надцинних ідей відсутня, часткова або формальна. При наявності формальної критики кверулянт тільки на словах погоджується з контрдоказами, а насправді діє, керуючись змістом надцинної ідеї. При частковій критиці вдається короткотермінове переконання, однак у найближчий час критичне ставлення до змісту надцинних ідей втрачається. При відсутності критики ніякі докази не впливають на переконання і вчинки. Надцінні психогенні ідеї не виходять за своїм змістом за межі змісту психічної травми. У них звучать особисті образи та психологічні проблеми, що призводять до підвищеної підозрілості, обережності, тривожності.

Резонерство – це пусте мудрування, балаканина з несуттєвого приводу. При резонерстві зберігається граматичний лад мови, однак мова багато-слівна, буває вступними словами, прикметниками і дієприкметниковими оборотами. Зміст мови частіше має моралізаторський, повчальний характер і складається з банальних істин. Розумові операції, з одного боку, не спираються на практику, а з іншого боку – в них відсутні змістовні абстракції. На побутовому рівні резонерство називають балаканиною.

Пристрасть – це концентроване, сильно виражене емоційне ставлення до об'єкта або явища. Пристрасть порушує критичне сприйняття реальності, об'єктивність і майже не контролюється свідомістю. Пристрасть «засліплює».

Гнівливність – вищий ступінь невдоволення і дратівливості з агресивними тенденціями.

Експлозивний тип реагування – відрізняється наявністю коротко-часних, виражених імпульсивних емоційних реакцій з тужливо-злісним відтінком, що нападами виникають на тлі інертності психічних процесів.

Інертність емоцій (ригідність) – тривала затримка на одній емоції. При такому розладі емоційні реакції мають застійний характер, вкрай повільно змінюються одна на іншу. Наприклад, прихована реакція злості може зберігатися роками й актуалізуватися в будь-який момент із колишньою силою. Застійні емоційні реакції мають найчастіше негативний відтінок. Злість, ненависть, роздратування зберігаються довше і швидше актуалізуються в порівнянні з позитивними емоціями. Інертність емоцій найчастіше поєднується з уповільненням темпу мислення. Особи, котрі страждають на такі розлади, вкрай важкі в спілкуванні, довго не можуть закінчити фрази.

Говорячи про прогноз морального ателіозу, то на основі нашого багаторічного спостереження та останніх досліджень із нейровізуалізації, можна стверджувати, що моральний дефект є стійким незворотним розладом та, відповідно, не є тимчасовою затримкою розвитку, або таким, що його протягом життя можна виправити правильним вихованням. Моральний дефект є стійким незворотним станом і повного розвитку моральних якостей при будь-якому відомому сьогодні лікувальному або педагогічному впливі не варто очікувати.

Висновок. Продуктивною позицією щодо тактики взаємодії з особами, що є носіями морального ателіозу, може бути така, що спирається на наступні положення. Моральний ателіоз:

- стійке легке психічне недорозвинення з переважанням морального дефекту;
- частково й умовно компенсований правильним вихованням і життєвим досвідом стан;
- стійкий моральний дефект, що сполучається з розумовою недостатністю легкого ступеня;
- люди з моральним ателіозом є соціально небезпечними через схильність до кверулянтства;
- потрапляння осіб з моральним ателіозом у владні структури або на будь-які керівні посади завжди призводитиме до негативних наслідків.

Література:

1. Морозов О. М. Політична психіатрія. Київ: Алерта, 2025. 448 с.

Олександр Мотлях

*поліграфолог, член координаційної ради ГО «Колегія поліграфологів України», доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України
м. Київ, Україна*

СПЕЦИФІКА ПРОВЕДЕННЯ ПОЛІГРАФОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСІБ, ЯКІ ПОВЕРТАЮТЬСЯ ДО МИРНОГО ЖИТТЯ З ГОРНИЛА ВІЙНИ

Реалії воєнного сьогодення, пов'язаного з агресією російської федерації проти України, додали низку проблем у політичному, економічному, стратегічному розвитку країни, а також соціальному житті її громадян. Низка сфер і напрямів людської життєдіяльності підпала під зміну підходів у вирішенні тих чи інших завдань. Не оминула вона і поліграфологічну сферу, у розумінні використання науково-технічного приладу поліграфа та отриманих за його допомоги результатів у діяльності органів сектору безпеки і оборони України в умовах правового режиму воєнного стану.

Сутність цих змін полягає саме у специфіці проведення досліджень із застосуванням поліграфа осіб, які після виснажливих воєнних буднів із окопів повертаються у русло мирного життя. Маючи практичний во-

енний досвід вони здебільшого виявляють бажання й надалі надавати посильну допомогу нашій країні у протистоянні ворогу і наближенні перемоги. Вхід у ті сфери діяльності, куди вони обирають або ж їм пропонують роботодавці, передбачають обов'язкову процедуру проходження спеціальної перевірки, у тому числі зі застосуванням поліграфа.

Для поліграфолога проведення дослідження такої категорії осіб – це неординарна річ, оскільки є своя специфіка, зокрема у побудові комунікації, а також формуванні та застосуванні тестових запитань (стимулів). Потрібно чітко розуміти і наперед продумувати як правильно вибудовувати технологію комунікаційного спілкування задля того, щоб не травмувати і так розтривожені війною душі наших захисників.

Враховуючи той факт, що найбільше часу на спілкування із досліджуваною особою припадає саме на передтестову бесіду, то поліграфолог має завчасно її продумати таким чином, щоб з одного боку не викликати в неї негативних емоцій до процедури поліграфологічного дослідження і до себе зокрема, з іншого – досягти поставленої мети дослідження. Спостереження за психологією поведінки досліджуваної особи та її зміни реагування на зворотність ведення спілкування поліграфологом, у подальшому забезпечить спеціалісту цього профілю діяльності безпроблемне проведення всього процесу дослідження.

Потрібно чітко розуміти, що необдумане слово чи речення може спричинити як настороженість чи дратівливість в досліджуваній особі, так і певну агресію, вихід з якої може ускладнити процедуру дослідження. Толерантність, уважність і гнучкість поліграфолога забезпечить успіх у побудові довіри досліджуваної особи до спеціаліста поліграфа і виконуваних ним специфічних завдань.

Не потрібно забувати і про те, що війна певним чином негативно впливає і відриває наших захисників від багатьох реалій цивільного життя, а тому поліграфологові необхідно детально пояснювати незрозумілі категорії і поняття того, що саме він вкладає в зміст свого запитання. Це може бути у формі пояснення, тлумачення чи використання конкретного прикладу з обов'язковим включенням у розмову досліджуваної особи та її обов'язкової участі в обговоренні питання.

Даний процес дає можливість для зближення співрозмовників у комунікації і збільшенні кредиту довіри особи до спеціаліста. Також не варто зупиняти, перебивати і суперечити в розмові досліджувану особу, а тим паче вимагати від неї дотримання у мовленні правильності вжи-

вання літературних слів (до уваги не беруться слова ненормативної лексики чи лайливі слова). З обережністю поліграфологу необхідно використовувати слова і будувати з них речення у вигляді тестових запитань, які є особливо чутливими для досліджуваної особи, зокрема: загибель побратимів, смерть рідних чи близьких, втрата кінцівок рук та ніг, отримання поранень і контузій тощо. Це той біль, який може викликати в них додаткові реакції в процесі проведення поліграфологічного дослідження.

Не потрібно схилияти досліджувану особу до чогось чи підштовхувати її до прийняття певного рішення. Особа, яка пройшла горнило війни дещо по іншому сприймає навколишній світ, на відміну від інших людей, що перебували і на тепер знаходяться в тилу нашої держави чи за її межами. Для такої категорії осіб потрібно щоб пройшов певний проміжок часу, аби вони адаптувалися до реальних умов мирного життя. На загал поліграфологічне дослідження не повинно стати для такої категорії осіб чимось на кшталт жорсткої фільтрації, хоча не варто і підігравати їм в процедурі цього важливого дослідження.

Не потрібно забувати, що люди вміють майстерно маскуватися і підлаштовуватися під конкретну ситуацію, не винятком якої є сьогоднішня війна росії проти України. Необачність і поблажливість поліграфолога може спричинити допущення ним помилок в роботі, що призведе до пропущення в дослідженні недобросовісних осіб, а це уже ризик для тієї чи іншої установи, гарантій її безпеки і наряду й специфіки діяльності.

Як показує практика, дослідження демобілізованих осіб із застосуванням поліграфа є більш ефективним коли його проводять досвідчені та авторитетні поліграфологи на відміну від початківців. Вони знають як правильно вибудовувати комунікацію спілкування і у разі нештатних ситуацій вміло можуть вивести всю процедуру дослідження у нейтральне русло.

А на майбутнє потрібно бути готовим до того, що з горнила війни будуть повертатися наші захисники, частині з яких необхідно буде проходити поліграфологічне дослідження і для цього потребуватиметься значний масив фахово підготовлених спеціалістів цього профілю діяльності. Найкращим способом тому може бути підвищення кваліфікації практикуючих поліграфологів або ж проведення для них додаткового спеціалізованого цільового тренінг-курсу. Перекоаний, що попереду у нас велика робота у цій царині і без додаткового їх навчання нам не обійтись.

Владислав Негребецький

*кандидат юридичних наук, доцент, науковий співробітник,
Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України,
м. Харків, Україна*

ПОЛІГРАФ ЯК СУЧАСНА ТЕХНОЛОГІЯ ВИЯВЛЕННЯ ОБМАНУ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Впровадження в розслідування кримінальних правопорушень новітніх досягнень науки і техніки завжди було пріоритетним завданням науки криміналістики, адже саме інноваційні методи дозволяють підвищити ефективність виявлення істини, об'єктивність доказування та оперативність реагування на загрози. Сьогодні в умовах воєнного стану особливо-го значення набувають тенденція посилення практичної спрямованості криміналістичних розробок та інноваційних продуктів, їх прагматичне орієнтування на розв'язання конкретних завдань [1, с. 16]. У цьому контексті поліграф як сучасна технологія виявлення обману набуває особливого значення для сектору безпеки і оборони України, де достовірність інформації, психологічна стійкість персоналу та своєчасне виявлення ризиків мають критичне значення для національної безпеки.

В умовах воєнного стану та гібридних загроз поліграф стає важливим інструментом кадрового контролю, виявлення ризиків, розслідування злочинів та захисту національної безпеки.

Використання поліграфа активно обговорюється в контексті інтеграції міжнародного досвіду, зокрема США, Польщі, Литви, де ця технологія вже давно стала невід'ємною частиною системи кадрового контролю, розслідувань та оцінки ризиків [2, с. 67]. Враховуючи сучасні виклики, що постають перед сектором безпеки і оборони України – зокрема необхідність оперативного виявлення внутрішніх загроз, перевірки лояльності персоналу та запобігання витоку інформації – адаптація та впровадження таких перевірених практик є не просто доцільною, а стратегічно необхідною. Поліграф у цьому контексті виступає як інструмент превентивного захисту, що дозволяє підвищити рівень довіри, прозорості та ефективності в роботі силових структур.

Поліграф фіксує фізіологічні реакції – такі як пульс, дихання, електричний опір шкіри – які можуть свідчити про емоційне напруження, стрес або спробу приховати правдиву інформацію. Завдяки цьому він

виступає як потужний інструмент первинного психологічного скринінгу та оцінки достовірності показань. Новітні технології, такі як EyeDetect, що базуються на аналізі мікрореакцій очей, дозволяють автоматизувати процес виявлення прихованої інформації, підвищити точність та об'єктивність результатів, а також зменшити вплив людського фактора [3]. У секторі безпеки і оборони України, де критично важливо швидко і точно ідентифікувати потенційні загрози, виявляти дезінформацію та перевіряти лояльність персоналу, застосування таких технологій має стратегічне значення. Особливо це актуально при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із державною та військовою таємницею, корупцією, диверсіями чи державною зрадою, де поліграф може стати важливим елементом комплексної експертної оцінки.

Судово-психологічна експертиза з використанням поліграфа може бути доказом у кримінальному провадженні, якщо вона проведена за згодою особи та оформлена як висновок експерта. Вчасно отримані результати судової експертизи із використанням поліграфа не тільки можуть виступати основою для побудови версій під час розслідування, визначення основних тактичних завдань і відповідних першочергових слідчих (розшукових) дій, а й можуть входити у комплекс доказів, на яких ґрунтується обвинувачення [4, с. 267].

КПК України не передбачає поліграф як окреме джерело доказів. Його результати можуть бути враховані лише як частина психологічної експертизи.

Конституція України гарантує добровільність участі особи у дослідженнях, що обмежує застосування поліграфа без згоди [5]. Судова практика в Україні неоднозначна: деякі суди визнають результати поліграфа як орієнтовні, інші – як недопустимі докази. Кримінальний процесуальний кодекс України не передбачає поліграф як окреме джерело доказів, а його результати можуть бути враховані лише в межах комплексної психологічної або судово-психологічної експертизи. Конституція України гарантує добровільність участі особи у будь-яких дослідженнях, що обмежує застосування поліграфа без чітко вираженої згоди. Судова практика в Україні залишається неоднозначною: одні суди визнають результати поліграфічного тестування як такі, що мають виключно ймовірний та орієнтувальний характер, інші – розцінюють їх як недопустимі з огляду на відсутність прямої законодавчої регламентації [6].

Однак, в умовах зростаючих загроз національній безпеці, поширення внутрішніх диверсій, корупційних схем та витоку конфіденційної інформації, поліграф стає важливим інструментом превентивного контр-

олю та оперативного реагування. Його застосування у секторі безпеки і оборони України, зокрема при розслідуванні кримінальних правопорушень, дозволяє не лише підвищити ефективність перевірки достовірності показань, а й виявити приховані мотиви, психологічні ризики та потенційні загрози, які не завжди можливо встановити традиційними методами розслідування. Тому постає нагальна потреба у нормативному врегулюванні використання поліграфа, стандартизації процедур та інтеграції його в систему доказування як допоміжного, але важливого елементу сучасної системи доказів.

Використання поліграфа в секторі безпеки і оборони України має широкий спектр практичного застосування, що обумовлено потребою у швидкому, достовірному та об'єктивному зборі інформації в умовах високих ризиків та обмеженого часу на прийняття рішень. Зокрема, поліграф може ефективно використовуватись для:

- перевірки кандидатів на посади в силових структурах, що дозволяє виявити приховані мотиви, небажані зв'язки, схильність до девіантної поведінки або корупційних дій ще на етапі добору персоналу;
- внутрішніх службових розслідувань, де поліграфічне тестування може допомогти встановити обставини інцидентів, виявити причетність окремих осіб до порушень дисципліни чи службових злочинів;
- оцінки ризиків у військових частинах, зокрема в контексті психологічної стійкості, лояльності, схильності до деструктивної поведінки або співпраці з ворожими структурами;
- виявлення прихованих мотивів та схильностей до правопорушень, що особливо важливо при роботі з конфіденційною інформацією, доступом до зброї, стратегічних об'єктів або під час виконання спеціальних завдань.

У контексті розслідування кримінальних правопорушень, особливо тих, що стосуються державної безпеки, корупції, зради, диверсій чи терористичних актів, поліграф може виступати як додатковий інструмент для перевірки достовірності показань, виявлення суперечностей у показаннях та формування напрямків розслідування [7].

Використання поліграфа на рівні КПК України не врегульовано. Хоча поліграф не є самостійним джерелом доказів у кримінальному процесі, його результати, інтегровані у психологічну експертизу, можуть суттєво посилити доказову базу, особливо у випадках, коли інші методи не дають достатньої інформації. В умовах гібридної війни та постійних загроз національній безпеці, впровадження поліграфа як частини комплексної системи безпечного контролю є не лише доцільним, а й стратегічно необхідним.

Література:

1. Шевчук В. Сучасні проблеми криміналістики в умовах війни та глобальних загроз. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2022. Вип. 3. С.11–29. DOI: 10.32353/khrife.3.2022.02.
2. Градун С. А. Правова регламентація використання поліграфа в секторі безпеки і оборони України. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління*. 2024. №3 (2024). С. 67–80.
3. Сучасна технологія виявлення обману – поліграф EyeDetect. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці. URL: <https://expertize-journal.org.ua/inshi-napryami-spetsobladnannya>.
4. Орлова Т. А., Волобуєв І. Р. Сучасні можливості експертної технології використання поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень. *Київський часопис права*. 2024. № 1. С.266–272. <https://doi.org/10.32782/klj/2024.1.37>.
5. Курман О. В., Балибіна А. Р. Використання поліграфа при розслідуванні кримінальних правопорушень: проблеми тактики та правового регулювання. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 4. С.686–691. <https://doi.org/10.24144/2788–6018.2024.02.114>.
6. Бутіна М. Чи дозволяє КПК України використовувати комп'ютерний поліграф як доказ: судова практика. *Юридична Газета*. 10 жовтня 2023. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/chidozvolyaekpkukrayini-vikoristovuvati-kompyuterniy-poligraf-yak-dokaz-sudovapraktika.html>
7. Градун С. А. Дискусійні питання використання поліграфа в кримінальному провадженні. *Правовий часопис Донбасу*. 2023. №2 (83). С. 39–44.

Олексій Одерій

*професор кафедри кримінального процесу та криміналістики
доктор юридичних наук Донецького державного університету
внутрішніх справ, професор,
м. Кривиницький, Україна*

ІНСТРУМЕНТАЛЬНІ СПОСОБИ ВИЯВЛЕННЯ ПРИХОВАНОЇ ІНФОРМАЦІЇ (ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД)

Одним із сучасних методів оцінювання отриманої від суб'єкта інформації є психофізіологічний метод з використанням поліграфу. Поліграф – це комп'ютерний технічний прилад з відповідним програмним забезпеченням, який здійснює реєстрацію та оцінювання фізіологічних реакцій особи у відповідь на пред'явлені за спеціальною методикою тестові стимули щонайменше респіраторної діяльності, електродермальної ак-

тивності та серцево-судинної діяльності, а також обов'язково має давати рухової активності [1, с. 11]. Поліграф не читає думки і не виявляє брехню, а лише реєструє фізіологічну активність та зміни параметрів. Саме тому на поліграфі повинен працювати не просто оператор-регістратор, а фахівець психолог, який з величезного масиву інформації зможе вірно виділити реакції організму, що свідчать про надання неправдивої інформації або приховування відомої інформації [2, с. 25].

На тепер поліграфні прилади використовуються практично у всіх сферах, де виникає необхідність перевірки ступені достовірності інформації, яка отримується. Водночас, використання таких приладів залишається науковою, моральною та практичною проблемою, а тому цілком зрозуміло що в Україні та за кордоном й дотепер точаться дискусії стосовно певних проблем використання поліграфа, а саме:

а) проблем теоретичного осмислення можливості використання штучного інтелекту (надалі ШІ) для удосконалення психофізіологічного методу детекції;

б) осмислення можливостей застосування інноваційних поліграфних пристроїв;

в) удосконалення правового регулювання застосування поліграфа;

г) проблема особливостей сприйняття стимулів під час проходження перевірки з використанням поліграфа, детермінованість сприйняття стимулів різними факторами (у тому числі й акцентуаціями характеру);

д) методологічні проблеми застосування поліграфа та ін.

Проте наявність певних проблем не виключає роботу по розробці концепції застосування ШІ у правоохоронній діяльності [3; 4]. Особливо активно за кордоном розглядається можливість використання технологій ШІ з метою психофізіологічної детекції брехні. За даними сучасних зарубіжних досліджень, виявлення прихованої інформації вже здійснюється з використанням генеративного штучного інтелекту.

Так, спеціально розроблений машинний алгоритм «Veritas AI» [5] є продуктом інтеграції обчислювальної лінгвістики та штучного інтелекту. Дана модель є Chat-GPT в області поліграфології. Програмний модуль дозволяє використовувати попередньо навчені генеративні трансформатори [6] для виявлення мовних сигналів, що вказують на обман. Програма була навчена на основі аналізу істинних і помилкових діалогів (містять синтаксичні елементи обману). Як відзначають автори експериментальної моделі, їх розробка в області автоматизованої оцінки достовірності встановлює новий стандарт для аналізу істини в цифрову епоху [7].

«Veritas AI», як й інші технології штучного інтелекту, може бути використаний для детекції брехні за допомогою різних методів аналізу даних і обробки природної мови, зокрема:

1) аналіз текстів. Використання алгоритмів обробки природної мови (NLP) для аналізу письмових або усних показань. ШІ може виявляти патерни (шаблони), які часто асоціюються з брехнею (невідповідність в розповідях, емоціональні реакції, використання невизначених виразів та ін.);

2) аналіз поведінки. ШІ може аналізувати відео- або аудіозаписи, щоб виявити невербальні сигнали, такі як міміка, жести та інтонація, які можуть вказувати на нечесність;

3) соціальні мережі та онлайн-комунікації. ШІ може аналізувати повідомлення в соціальних мережах або месенджерах для виявлення потенційно неправдивої інформації;

4) предикативні моделі (моделі-прогнози). Створення моделей, які можуть прогнозувати ймовірність брехні на основі історичних даних (архівний метод дослідження особистості) та інших факторів, таких, наприклад, як контекст ситуації;

5) обробка великих за обсягом даних. Використання алгоритмів машинного навчання для аналізу великих обсягів даних з метою виявлення аномалій або невідповідностей у повідомленій інформації;

6) інтерфейси для опитувань. Розробка інтерактивних систем для проведення опитувань та інтерв'ю, які можуть адаптуватися в реальному часі на основі відповідей респондента, щоб більш точно оцінювати достовірність повідомлюваної інформації.

Важливо мати на увазі, що детекція брехні – це складне завдання, і результати можуть бути не завжди точними. Етичні та правові аспекти використання таких технологій також вимагають уважного розгляду, щоб уникнути неетичного та неправомірного їх застосування.

Література:

1. Поліграфологія: основні терміни та поняття [Текст] : словн. / за заг. ред., д.ю.н., професора Удалової Л. Д., д.ю.н., професора Чернявського С. С., к.і.н., с.н.с. Алексєєвої-Процюк Д. О. [колектив авторів]. К.: ТОВ «Альянт», 2022. 46 с.

2. Застосування поліграфування у внутрішньослужбовій діяльності поліцейських та державних службовців : методичні рекомендації/ Автори-упорядники: М. С. Цуцкірідзе, О. В. Одерій, В. В. Бурлака та ін. Київ. 2024. 112 с.

3. Матуелене С., Шевчук В., Балтрунене Ю. Штучний інтелект в діяльності органів правопорядку та юстиції: вітчизняний та європейський досвід. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2023. Вип. 4 (29). С. 12–46. DOI: 10.32353/khrife.4.2022.02.

4. Використання технологій штучного інтелекту у протидії злочинності: матеріали наук.-практ. онлайн-семінару (м. Харків, 5 листоп. 2020 р.). Харків: Право, 2020. 112 с. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2020/12/%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D0%B8-%D1%81%D0%B5%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D1%80%D1%83_%D0%92%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D1%82%D0%B5%D1%85%D0%BD-%D1%88%D1%82%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D1%96%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BB_5.11.2020.pdf

5. Сайт. CfqnVeritas AI | AI Compliance Platform : <https://www.viaveritas.ai/>

6. Більш детально про генеративні трансформатори дивись: Бізюк А. В., Олійник В. М. Штучний інтелект у генерації контенту: технології, виклики та застосування в освіті // Поліграфічні, мультимедійні та web-технології. Сучасні тренди. Т. 1: колективна монографія (для спеціальностей G20 Видавництво та поліграфія, F3 Комп'ютерні науки). Харків. 2025. С. 85–104. DOI: <https://doi.org/10.30837/PMW.2025.T1.085>

7. Mukherjee A. Veritas AI: The ChatGPT Polygraph // April Asian Journal of Research in Computer Science. 2024. Vol. 17. Iss. 6. P. 157–177. DOI: 10.9734/AJRCOS/2024/v17i6465

Микола Погорецький

*доктор юридичних наук, професор,
член кореспондент Національної академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України, проректор з науково-педагогічної роботи Київського національного університету імені
Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна*

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ДОКАЗУВАННІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Інтенсивна цифровізація правосуддя, розвиток психологічних і технічних методів оцінки достовірності показань, а також зростання суспільно-

го запиту на швидке, об'єктивне й ефективне розслідування злочинів обумовили нову хвилю дискусій щодо процесуального статусу поліграфа як потенційного засобу доказування у кримінальному процесі. Цей інструмент, який поєднує психофізіологічну діагностику з використанням спеціалізованого технічного обладнання, дедалі частіше розглядається не лише як допоміжний засіб орієнтування слідчого, а й як елемент ширшої системи оцінки правдивості показань, що інтегрує психологічну експертизу, аналіз невербальної поведінки та інструментальні тести.

У кримінальному процесі України ця проблематика набуває особливого значення, адже відображає фундаментальну колізію між прагненням держави підвищити ефективність кримінального переслідування й обов'язком забезпечити непорушність конституційних гарантій особи. Йдеться насамперед про збереження балансу між інтересами правосуддя та правами людини – презумпцією невинуватості, правом не свідчити проти себе, свободою від примусу до самообвинувачення, а також правом на повагу до приватного і сімейного життя. Додаткову складність становить відсутність чіткого нормативного визначення правового статусу поліграфа, різні підходи до його застосування у практиці досудового розслідування та судового розгляду, а також потреба у виробленні процесуальних гарантій допустимості, достовірності й перевірюваності отриманих результатів. У цьому контексті поліграф стає не лише предметом технічної чи психологічної оцінки, а й тестом зрілості національної системи доказового права щодо здатності інтегрувати сучасні наукові методи без порушення основоположних прав і свобод людини.

Нормативна база України щодо використання поліграфа у кримінальному процесі перебуває у стадії становлення. КПК України не містить поняття «перевірка показань на поліграфі» і не визначає процесуального статусу результатів тестування. Відповідно до статей 84, 242 і 332 КПК, поліграф може застосовуватися лише як частина психологічної або психофізіологічної експертизи, призначеної судом. Судова практика Верховного Суду (постанови від 26.01.2023, від 23.09.2021 та 12.02.2020) підтверджує, що поліграф не є самостійним доказом і має лише орієнтовне значення.

У справах *Tyagunova v. Russia* (2021) та *Fazliyski v. Bulgaria* (2013) Європейський Суд з прав людини (ЄСПЛ, Суд) наголосив, що поліграфічне тестування не може здійснюватися без чіткої правової основи, передбаченої національним законодавством, а також без отримання до-

бровільної, усвідомленої згоди особи, яка проходить перевірку. Суд підкреслив, що навіть за наявності згоди держава має забезпечити належний судовий контроль за метою, обсягом і способом використання таких даних, аби запобігти зловживанням і порушенню прав людини. ЄСПЛ системно виходить із принципу пропорційності: будь-яке втручання у психофізіологічну сферу людини повинно переслідувати легітимну мету, бути необхідним у демократичному суспільстві та не порушувати сутність права на справедливий судовий розгляд. Крім того, Суд зауважує, що результати поліграфа не можуть мати самостійної доказової сили без належної процесуальної перевірки, оскільки це створює ризик підміни внутрішнього переконання суду автоматизованими або технічними висновками. Таким чином, європейський стандарт передбачає суворий баланс між інтересами кримінального переслідування й охороною особистої автономії, що вимагає від національних органів влади високого рівня обґрунтованості та обережності у використанні поліграфа як доказового або допоміжного інструменту.

Зарубіжна практика (США, Канада, Німеччина, Польща, Румунія) демонструє спільну й достатньо усталену тенденцію: *поліграф не визнається науково достовірним самостійним доказом і використовується лише як допоміжний інструмент психофізіологічної/психологічної оцінки, що підлягає суворим процесуальним фільтрам*. У США прийнятність таких даних перевіряється через тести *Frye* (критерій «загального визнання» у відповідній науковій спільноті) та *Daubert* (надійність методики: тестованість, рівень помилок, рецензованість, стандарти контролю, загальне прийняття). На практиці поліграф здебільшого відсіюється або за *Rule 702* (неналежна наукова надійність), або за *Rule 403* (надмірна упереджувальна дія щодо журі порівняно з доказовою цінністю). Відповідно він може з'являтися лише як орієнтир для слідства чи як частина ширшої експертної оцінки, але не як вирішальний доказ винуватості.

Канадський підхід, сформований у справі *R. v. Béland*, є послідовно стриманим: Верховний суд Канади наголосив, що результати поліграфа не відповідають критеріям допустимості експертних доказів та становлять ризик «узурпації» функції оцінки правдивості показань присяжними/судом. Через це поліграф у канадських судах зазвичай виключається й може відігравати лише допоміжну роль на етапі досудового провадження (напр., для перевірки версій), але не як доказ у справі.

У Німеччині переважає заборонна позиція Федерального суду (BGH): поліграфічне тестування розцінюється як метод із сумнівною науковою верифікованістю, а також як потенційне втручання в особисту автономію, що суперечить гарантіям людської гідності та засадам справедливого процесу. Це зумовлює практично повне неприйняття поліграфа як доказу; будь-яке посилання на такі результати не може підміняти судову оцінку достовірності показань і не проходить через фільтр допустимості.

Польська та румунська моделі допускають максимально обмежене використання поліграфа – виключно в межах судової експертизи і за добровільною, інформованою згодою особи. У Польщі позиція SN I KZP 25/14 окреслює можливість застосування поліграфологічного дослідження як елементу експертного висновку, однак забороняє сприймати його як самостійний доказ істинності або неправдивості показань; оцінка має здійснюватися в сукупності з іншими матеріалами, з урахуванням методики, кваліфікації експерта та відтворюваності процедури. У Румунії (ÎCCJ 1894/2012) аналогічно підкреслено: поліграф припустимий лише як складова судово-психологічної експертизи, проведеної сертифікованим фахівцем, за умови згоди випробуваного, належного протоколювання й можливості незалежної перевірки; при цьому він має суто орієнтовне значення і не може бути єдиною підставою обвинувального висновку.

Отже, у згаданих юрисдикціях простежується спільний знаменник: поліграф – не «детектор правди», а індикатор фізіологічних реакцій, корисний (за певних умов) лише як допоміжний аналітичний інструмент. Його поодинокі «позитивність/негативність» не створює доказової реальності; допустимість, вага та інтерпретація завжди залежать від процесуальної форми експертизи, добровільності участі, прозорості й наукової валідності методики, а також від ретельної судової перевірки на предмет релевантності та відсутності непропорційної упереджувальної дії.

Українська судова практика загалом демонструє подібну до європейської тенденцію обережного ставлення до поліграфа та його процесуальної «ваги». Верховний Суд у постанові від 26.01.2023 р. підкреслив, що відомості, отримані за допомогою поліграфа, можуть набувати доказового значення лише у формі належним чином оформленого висновку експерта, підготовленого фахівцем із відповідною кваліфікацією, з описом методики, умов проведення та меж наукової валідності. У практиці

судів першої та апеляційної інстанцій (зокрема, Краматорського міського суду Донецької області від 15.06.2021 р. та Донецького апеляційного суду від 11.08.2020 р.) послідовно наголошується, що результати поліграфологічних перевірок мають орієнтовне, допоміжне значення: вони не встановлюють фактів самі по собі, а лише можуть скеровувати слідчі версії та бути оцінені у сукупності з іншими доказами.

Суди акцентують, що такі дані не можуть слугувати єдиною або визначальною підставою для доведення винуватості; їх належність і допустимість залежать від дотримання процесуальної форми призначення експертизи, забезпечення добровільної інформованої згоди особи, фіксації перебігу дослідження, а також від прозорості застосованої методики та можливості її відтворення. Додатковими критеріями є компетентність експерта, документування технічних параметрів приладу і калібрування, контроль за впливом зовнішніх чинників (стрес, втома, медикаменти), а також збереження конфіденційності персональних даних. За відсутності цих гарантій або коли «перевірка на поліграфі» здійснювалась приватним суб'єктом поза рамками призначеної судом/слідчим експертизи, суди схильні відкидати такі відомості як недопустимі. У підсумку українська юрисдикція розглядає поліграф як інструмент допоміжної доказової оцінки, що підлягає суворій перевірці за стандартом внутрішнього переконання суду та принципом оцінки доказів у їх взаємозв'язку, а не як автономне джерело істини. Етичні та наукові аспекти мають принципове значення. Поліграф не вимірює правдивість, а лише фіксує фізіологічні реакції, які можуть бути спричинені емоціями або стресом. Тестування має проводитися лише за добровільної згоди, з дотриманням наукових стандартів, сертифікації експертів і конфіденційності даних. Висновок повинен бути обґрунтованим і не містити категоричних тверджень щодо вини чи правдивості.

Для вдосконалення законодавства необхідно закріпити поняття поліграфічного дослідження у КПК України як різновиду експертизи, розробити державний стандарт його проведення, створити реєстр поліграфологів і запровадити судовий контроль допустимості висновків за моделлю Дауберта (*Daubert*). Гармонізація з європейськими стандартами (ENFSI, етична хартія Ради Європи 2018 р.) забезпечить баланс між ефективністю та правами людини.

Узагальнюючи проведений аналіз, слід констатувати, що поліграф у кримінальному процесі України зберігає допоміжний, орієнтовний

характер і не може виступати самостійним джерелом доказів у розумінні статті 84 КПК України. Його використання має обмежуватися виключно у рамках судово-психологічної чи комплексної психофізіологічної експертизи, результати якої оцінюються судом у сукупності з іншими доказами. Поліграфічне дослідження не є «детектором істини» у буквальному сенсі, а лише одним із інструментів отримання індикаторів емоційно-психічного реагування, які потребують подальшої фахової інтерпретації. Саме тому правове визнання поліграфа можливе лише за умови дотримання кількох базових гарантій: процесуальної форми призначення експертизи, добровільності та усвідомленості участі особи, наукової обґрунтованості методики та наявності ефективного судового контролю за використанням результатів.

Ключовим є те, що поліграф не створює доказ сам по собі – він лише фіксує фізіологічні реакції, які можуть мати пояснення, не пов'язані з брехнею чи приховуванням інформації (стрес, страх, емоційне напруження тощо). Тому будь-які спроби ототожнити «позитивний» або «негативний» результат тестування з достовірністю показань суперечать принципу *презумпції невинуватості* та вимогам *належності, допустимості й достовірності доказів*. Суд, керуючись принципом вільної оцінки доказів, повинен сприймати поліграфічний висновок як один з елементів доказової мозаїки, що має сенс лише у взаємозв'язку з іншими даними – показаннями, речовими доказами, результатами експертиз чи документами.

Законодавче врегулювання використання поліграфа у кримінальному процесі сприятиме підвищенню передбачуваності судової практики, зміцненню довіри до результатів таких досліджень і приведенню національної системи доказування у відповідність до міжнародних стандартів, зокрема практики ЄСПЛ. Запровадження спеціальної норми, яка б визначала процесуальні межі, статус і вимоги до проведення поліграфологічних досліджень, забезпечить баланс між ефективністю кримінального переслідування та гарантіями прав людини. Це дозволить уникнути довільного тлумачення судів і слідчих органів, уніфікує підходи до оцінки результатів поліграфа та підвищить рівень наукової обґрунтованості судових рішень. У ширшому контексті така регламентація стане важливим кроком у напрямі модернізації кримінального процесуального доказування, інтеграції психологічних і технічних методів у межах законності, справедливості та верховенства права.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. №4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
2. Frye v. United States. 293 F. 1013 (D. C. Cir. 1923). URL: <https://law.justia.com/cases/district-of-columbia/court-of-appeals/1923/no-3968.html>.
3. Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals, Inc. 509 U. S. 579 (1993). URL: <https://tile.loc.gov/storage-services/service/l1/usrep/usrep509/usrep509579/usrep509579.pdf>.
4. Federal Rules of Evidence. Rule 702 – Testimony by Expert Witnesses. URL: https://www.law.cornell.edu/rules/fre/rule_702.
5. Federal Rules of Evidence. Rule 403 – Excluding Relevant Evidence for Prejudice, Confusion, Waste of Time, or Other Reasons. URL: https://www.law.cornell.edu/rules/fre/rule_403.
6. R. v. B  land, [1987] 2 S. C. R. 398 (Supreme Court of Canada). URL: <https://decisions.scc-csc.ca/scc-csc/scc-csc/en/item/250/index.do>.
7. Bundesgerichtshof (BGH). Urteil vom 17.12.1998–I StR 156/98 (BGHSt 45, 164) – Zul  ssigkeit des L  gendetektors im Strafverfahren. URL: <https://dejure.org/dienste/vernetzung/rechtsprechung?Gericht=BGH&Datum=17.12.1998&Aktenzeichen=I+StR+156%2F98.dejure>
8. S  d Najwy  szy (Polska). Uchwa  la z dnia 29 pa  dziernika 2014 r., I KZP 25/14 – wykorzystanie bada   poligraficznych w procesie karnym. URL: <https://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/Orzeczenia3/I%20KZP%2025-14.pdf>.
9.   nalta Curte de Casa  ie    Justi  ie (Rom  nia). Decizia nr. 1894/2012 – utilizarea testului poligrafic   n procedura penal  . URL: : <https://legeaz.net/spete-penal-iccj-2012/decizia-1894-2012>.
10. European Court of Human Rights. *Fazliyski v. Bulgaria*, no. 40908/05, Judgment of 16 April 2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-118573>
11. European Court of Human Rights. *Tyagunova v. Russia* – zastosowania poligrafa ta g  rantii st. 6 i 8 Konwencji. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-112534&filename=001-112534.pdf>.
12. Верховний Суд. Постанова Касацiйного кримiнального суду вiд 26 сiчня 2023 р. у справi №183/3452/19. Єдиний державний реєстр судових рiшень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108686155>;
13. Верховний Суд. Постанова вiд 12 лютого 2020 р. у справi №457/906/17 (провадження №61-14458св19). Єдиний державний реєстр судових рiшень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87602624>;
14. Верховний Суд. Постанова Касацiйного кримiнального суду у складi Другої судової палати вiд 23 вересня 2021 р. у справi №234/4850/17 (провадження №51-4467км20). Єдиний державний реєстр судових рiшень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99926645>;
15. Краматорський мiський суд Донецької облaстi. Вирок вiд 15 червня 2021 р. у справi №229/3931/17 (провадження №1-кп/234/225/21). ZakonOnline. URL: <https://zakononline.ua/court-decisions/show/98021483>;

16. Погорецький М. А. Поліграф: генезис і перспективи допустимості використання у кримінальному процесі та в оперативно-розшуковій діяльності. *Спеціальна техніка у правоохоронній діяльності: матеріали IV Міжн. наук-практ. конф.* (Україна, м. Київ, 26–27 листоп. 2009 р.). Київ : КНУВС. С. 97–103.

17. Погорецький М. А. Поліграф в оперативно-розшуковій діяльності: генезис та перспективи використання. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. В. В. Коваленко, Є. В. Моїсєєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ : Атіка, 2010. Т. VI: Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції). С. 725–726.

18. Погорецький М. А. Нова концепція кримінального процесуального доказування. *Вісник кримінального судочинства України*. 2015. № 3. С. 63–79. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstva/3_2015_Pogoretskyi.pdf

19. Погорецький М. А. Верховенство права у кримінальному процесуальному доказуванні: методологія та практика застосування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2025. Т. 32. № 3. С. 275–299. DOI: https://doi.org/10.31359/1993_0909_2025_32_3_275 URL: <https://visnyk.kh.ua/uk/journals/visnik-naprrnu-3-2025-r/verkhovenstvo-prava-u-kriminalnomu-protseualnomu-dokazuvanni-metodologiya-ta-praktika-zastosuvannya>

20. Погорецький М. А. Судовий контроль у забезпеченні справедливого та допустимого доказування в кримінальному процесі України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 4. ч. 3. С. 269–279. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.40>. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/08/42-2.pdf>

Валерія Рядінська

*доктор юридичних наук, професор
співробітник Департаменту забезпечення діяльності
Голови Національної поліції України,
м. Київ, Україна*

НАЛЕЖНА КВАЛІФІКАЦІЯ ПОЛІГРАФОЛОГІВ – ЗАПОРУКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАДІЙНОСТІ, ЕТИЧНОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОЦЕДУРИ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ПОЛІГРАФА

Зарубіжний досвід країн, в яких застосовується поліграф і сформовано правове регулювання у цій сфері (США, Литва, Молдова, та ін.), особливі вимоги встановлюються до кваліфікації поліграфологів.

В Законі США «Про захист працівників від поліграфа» (англ. Employee Polygraph Protection Act of 1988) (далі – ЕРРА) (в тих випадках, коли таке дослідження може проводитися) до поліграфологів встановлюються такі вимоги як: наявність чинної і дійсної ліцензії, виданої органами ліцензування та регулювання відповідного штату, а також фінансового забезпечення у вигляді гарантійного зобов'язання щонайменше на 50 000 доларів США або еквівалентне покриття професійної діяльності [1]. Ліцензійні умови встановлюються в кожному штаті окремо.

Законі Литви «Про застосування поліграфа» (лит. Lietuvos respublikos poligrafo naudojimo) від 29 серпня 2000 року № VIII-1906 до поліграфологів (спеціалістів дослідження) висуваються такі вимоги: 1) бути громадянином Литовської Республіки; 2) мати вищу освіту; 3) мати документ, що підтверджує кваліфікацію, про проходження комплексного спеціалізованого курсу з розслідування на поліграфі обсягом не менше 400 годин, включаючи тривалість практичних занять у навчальних закладах держав-членів Європейського Союзу або Організації Північноатлантичного договору; 4) мати дозвіл на роботу або доступ до секретної інформації [2].

Відповідно до статті 20 Закону Молдови «Про застосування тестування на детекторі симуляції (поліграфі)» (молд. Privind aplicarea testării la detectorul comportamentului simulat (poligraf)) від 12 грудня 2008 року № LP269/2008 поліграфолог повинен відповідати таким вимогам: громадянство Молдови, вища освіта в галузі психології, вік від 25 років, спеціальна підготовка та атестація Державною комісією з тестувань із застосуванням поліграфа [3].

Аналіз зарубіжного досвіду правового регулювання кваліфікації поліграфологів у країнах з усталеними системами застосування поліграфа (США, Литва, Молдова тощо) засвідчує, що чітке законодавче закріплення вимог до професійної компетентності поліграфолога є важливою умовою забезпечення надійності, етичності та ефективності психофізіологічних досліджень.

На протитягу цьому, правове поле України в сфері кваліфікації поліграфологів характеризується фрагментарністю та відсутністю системності. Спеціальний закон, який би визначав вимоги до кваліфікації поліграфологів, відсутній. В Національному класифікаторі України «Класифікатор професій», затверджене наказом Державного комітету з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28 липня 2010 року № 327,

де закріплюється назва професії «Поліграфолог» під кодом 2490 (розділ 2 «Професіонали», клас «Професіонали, що не входять в інші класифікаційні групи»), до професіоналів встановлюються такі вимоги: освітня кваліфікація за першим (бакалаврським), другим (магістерським), третім (освітньо-науковим/освітньотворчим) рівнем вищої освіти [4]. Отже, до кваліфікації поліграфологів встановлено лише загальні освітні вимоги (наявність першого (бакалаврського), другого (магістерського) або третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти), без конкретизації галузі знань чи спеціальності. Ніяких додаткових вимог, що визначали б кваліфікацію особи саме як поліграфолога, не встановлено.

Стандарт освіти, який би містив вимоги до обов'язкових компетентностей та результатів навчання поліграфологів, не розроблений. Професійного стандарту професії «Поліграфолог» в Україні немає, в Реєстрі професійних стандартів відомості про нього відсутні. Суб'єкти, уповноважені законодавством на присвоєння/підтвердження та визнання професійної компетентності поліграфологів в Україні, відсутні.

Підготовка поліграфологів України здійснюється:

1) на приватних курсах суб'єктів підприємницької діяльності, які здійснюють освітню діяльність, що не підлягає ліцензуванню, викладачами в яких є особи, що пройшли базові навчальні курси з психофізіологічних досліджень із використанням поліграфа раніше (без визначення їх професійної компетентності за якоюсь встановленою формою), за результатами чого здобувачі отримують сертифікат довільної форми (Національна асоціація поліграфологів України, Центр експертних досліджень Тетяни Морозової, Ведмідь, Ішук та партнери (об'єднання експертів-поліграфологів), Rubicon polygraph, різноманітні приватні школи (POLYGRAPH.SYSTEMS, POLYGRAPH.ONE, POLYGRAPH.ICU, HR-SECURITY, ASTIM–International тощо);

2) в межах курсів підвищення кваліфікації в ліцензованих закладах вищої освіти, викладачами в яких є особи, що пройшли базові навчальні курси з психофізіологічних досліджень із використанням поліграфа раніше (без визначення їх професійної компетентності за якоюсь встановленою формою), за результатами проходження яких здобувачі отримують диплом про підвищення кваліфікації (ПрАТ «ВНЗ МАУП», Національна академія внутрішніх справ, Національна академія Служби безпеки України, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» тощо).

Фактично, одна з гілок системи навчання поліграфологів базується на засадах саморегуляції та взаємного визнання всередині спільноти, однак позбавлена легітимності в юридичному розумінні і демонструє переважання ринку над правом, а друга функціонує в межах формальної освітньої системи, спираючись на ліцензовану діяльність закладів вищої освіти, але досі не забезпечена спеціалізованими освітніми стандартами, що враховували б особливості професійної компетентності поліграфолога. Правове регулювання вимог до кваліфікації поліграфологів в Україні перебуває на етапі переходу від спонтанної практики, заснованої на приватній ініціативі, до спроб формалізувати організацію та провадження діяльності з навчання та підвищення кваліфікації поліграфологів через розроблення нормативної бази, зокрема професійного стандарту та спеціалізованих програм підвищення кваліфікації.

Таким чином, на сучасному етапі в Україні фактично відсутні правові вимоги до визнання професійної компетентності поліграфологів, суб'єкти, уповноважені законодавством на присвоєння/підтвердження та визнання професійної компетентності поліграфолога, стандарти освіти до обов'язкових компетентностей та результатів навчання поліграфологів, допуску до професії, статусу документів, що надаються за результатами недержавного навчання тощо. Такий стан речей не лише підриває легітимність та наукову обґрунтованість психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа, але й створює потенційні загрози для прав учасників досліджень, особливо в контексті кримінального провадження чи кадрового відбору.

На наш погляд, для гармонізації українського законодавства з міжнародними практиками та забезпечення високих стандартів професійної діяльності у сфері психофізіологічних досліджень необхідно прийняти спеціальний Закон України «Про нейро-психофізіологічні дослідження», в якому, серед іншого, встановити: 1) мінімальні вимоги до освіти, спеціалізованої підготовки (з урахуванням обсягу годин та акредитації програм) та атестації поліграфологів; 2) механізми періодичного підтвердження кваліфікації поліграфологів; 3) статус документів про їх кваліфікацію; 4) відповідальність за порушення встановлених вимог. Прийняття такого закону не тільки формалізує перехід від спонтанної практики до регульованої системи, але й підвищить довіру до психофізіологічних методів як інструменту правосуддя та безпеки.

Література:

1. Employee Polygraph Protection Act of 1988. URL. https://www.dol.gov/sites/dolgov/files/WHd/legacy/files/poly01.pdf?utm_source=chatgpt.com
2. Lietuvos respublikos poligrafo naudojimo. 2000 m. rugpjūčio 29 d. Nr. VIII-1906. URL. <https://e-seimasx.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.107745/pchhclTXqN>
3. Privind aplicarea testării la detectorul comportamentului simulat (poligraf). URL. LEGE Nr. LP269/2008 din 12.12.2008. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=146645&lang=ro
4. Про затвердження Зміни № 10 до національного класифікатора ДК 003:2010 : наказ Міністерства економіки України від 25 жовтня 2021 року № 810–21. URL. <https://me.gov.ua/view/4723a6e7-034d-47db-bbd8-c629c8a1bb16>

Діана Сергєєва

доктор юридичних наук, професор,

заслужений юрист України,

головний науковий співробітник

Національної академії Служби безпеки України,

м. Київ, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА ПІД ЧАС ДОПИТІВ СВІДКА, ПІДОЗРЮВАНОВОГО ТА ПОТЕРПІЛОГО: ПРОЦЕСУАЛЬНІ І ТАКТИЧНІ ПИТАННЯ

У сучасному кримінальному провадженні поліграф – це допоміжний психофізіологічний інструмент, що фіксує вегетативні реакції на стимульні запитання і орієнтує слідчого на «зони ризику» в показаннях. Він не підміняє процесуальні форми, а підсилює підготовку та проведення допиту, даючи змогу виявляти суперечності, уточнювати деталі й вибудовувати тактичну модель комунікації. З огляду на воєнний стан і ускладнення кримінальних посягань зростає потреба в науково верифікованих засобах, що підвищують достовірність показань і пришвидшують перевірку інформації. Поліграф у такому контексті виконує саме тактичну, орієнтаційну функцію: допомагає локалізувати емоційно значущі теми, скоригувати послідовність і глибину запитань, виявити ознаки навмисного замовчування чи неправдивих повідомлень. Його застосування поєднує елементи доказового права, криміналістичної тактики та психо-

логії допиту й має розглядатися як спеціальний прийом підготовки, організації та ведення допиту з урахуванням індивідуальних психофізіологічних особливостей особи. Для досягнення практичного ефекту результати поліграфного опитування інтегруються у план допиту (черговість тематичних блоків, момент пред'явлення доказів, темп і тональність бесіди), а інтерпретація реакцій здійснюється обережно – як орієнтовні сигнали, що потребують перевірки процесуально придатними засобами. Ключовими умовами залишаються добровільність участі, інформована згода, етичність комунікації та чітке розмежування між орієнтаційною інформацією і доказами, аби уникнути навіювання, психологічного тиску та хибної уяви про «машину істини».

Нормативні засади в Україні залишаються фрагментарними: КПК прямо не визначає поліграф ані як процесуальну дію, ані як джерело доказів, однак у межах збирання та оцінки доказів допускається письмовий висновок спеціаліста за умов добровільності, поінформованої згоди, належного документування та подальшої оцінки у сукупності з іншими матеріалами. Судова логіка усталилася навколо тези, що поліграф фіксує не факти, а реакції, тож не має самостійної доказової сили; це відповідає принципам справедливого суду й свободі від самообвинувачення, виключаючи будь-який примус.

Криміналістична роль поліграфа – тактичне забезпечення допиту. Результати тестування доцільно використовувати ще на етапі підготовки: для побудови сценарію бесіди, структурування блоків запитань від нейтральних до критичних, визначення логіки переходів, темпу та моментів контрольних зупинок. Поліграф орієнтує слідчого щодо вибору прийомів установлення психологічного контакту (від «віддзеркалення» до когнітивного інтерв'ю), підказує, де доцільно застосувати уточнювальні та контрольні запитання, а де – відкласти пред'явлення доказів до етапу зниженої опірності. Ключова цінність – формування робочих гіпотез правдивості й окреслення «вузлів» для перевірки іншими, процесуально придатними засобами (очні ставки, відтворення обстановки, перевірка показань на місці, експертні та негласні дані). Тактичне використання включає інтеграцію результатів пре-тестового інтерв'ю та картування реакцій на релевантні/контрольні питання у план допиту, адаптивне коригування послідовності тем, визначення моменту і форми демонстрації речових чи цифрових доказів, а також мінімізацію ризиків навіювання та «ефекту машини істини» через обережну, нефінальну інтерпретацію

сигналів. Взаємодія слідчого з поліграфологом забезпечує єдину тактичну рамку: фіксацію умов і параметрів тесту, збереження «сирих» даних та чітке окреслення меж висновків, що унеможливорює перетворення поліграфа на засіб тиску й зберігає його орієнтаційну, а не доказову природу, особливо щодо вразливих учасників провадження.

Тактика за категоріями учасників. Для свідка поліграф допомагає оцінити послідовність і узгодженість оповіді, сфокусувати наступні уточнення, визначити точки можливих провалів пам'яті; при цьому обов'язковими є нейтральний емоційний фон, чітка інструкція та уникнення навіювання. Для підозрюваного застосування можливе виключно за добровільною, поінформованою згодою з безумовним дотриманням пето tenetur; інформація використовується для перевірки версій щодо мотиву, ролі та способу, а не як інструмент тиску чи «отримання зізнання», з відтермінованим пред'явленням доказів до зниження опору. Для потерпілого поліграф інколи слугує інструментом структурування спогадів у стані травми; тактика передбачає щадну комунікацію, м'які переходи між темами, мінімізацію повторної віктимізації, корекцію темпу і, за потреби, участь психолога або перерви для стабілізації емоційного стану.

Організаційно-методичні вимоги. Необхідні підтверджена кваліфікація поліграфолога, чинна сертифікація та регулярне підвищення кваліфікації з фіксацією годин і програм, використання валідованих методик і каліброваного обладнання з журналом метрологічного обслуговування, контроль довкілля (температура, шум, освітлення), перевірка відсутності фізичних і фармакологічних чинників, що спотворюють реакції (біль, алкоголь, седативні препарати), а також письмова поінформована згода з роз'ясненням добровільності участі, права відмови та меж використання результатів. Обов'язковою є повна відеофіксація процедури у безперервному режимі з відображенням дати/часу та детальне протоколювання параметрів тесту: тип сенсорів і їхнє розташування, налаштування каналів (дихання, ЕШП, пульс/кардіо, рухові датчики), калібрувальні проби, артефакти та способи їх усунення, часові мітки кожного запитання, пауз і відповідей, а також дані про психологічний стан опитуваного до й після тесту. У структурі процедури мають бути чітко розмежовані пре- і посттестове інтерв'ювання: на етапі преінтерв'ю – збір анамнестичної та довідкової інформації, пояснення правил, узгодження лексики і змісту формулювань, тест нейтральних

запитань для стабілізації базового рівня; на етапі постінтерв'ю – фіксація суб'єктивних пояснень на реакції, що виявилися значущими, з подальшим відображенням цих пояснень у висновку. Формулювання контрольних і релевантних запитань має відповідати принципам нейтральності, недвозначності й відсутності навіювання: виключаються емоційно заряджені оцінки, подвійні заперечення, приховані підказки; для перекладних ситуацій – застосовується затверджена двомовна версія з участю фахового перекладача та перевіркою семантичної еквівалентності. Усі «сирі» записи реакцій (поліграм) зберігаються у первинному форматі разом із метаданими, контрольними сумами (хешами) файлів, версіями програмного забезпечення і протоколом доступу, що гарантує відтворюваність і цілісність даних; передбачено строк зберігання, порядок резервного копіювання та доступу для незалежного перегляду. Застосовані критерії оцінки повинні бути описані верифіковано: зазначається конкретний алгоритм (наприклад, бальна 7-позиційна шкала або емпірична система підрахунку), правила конвертації балів у класи інтерпретації, відомі межі похибки та чинники ризику хибнопозитивних/хибнонегативних висновків; бажано наводити міжоцінювальну узгодженість (за наявності повторного сліпого скорингу іншим фахівцем) і короткий опис якості поліграм (стабільність базових ліній, наявність артефактів). У висновку поліграфолога обов'язково наводяться: умови проведення, алгоритм пре- й посттестового інтерв'ювання, повні формулювання контрольних і релевантних запитань із зазначенням мови, технічні параметри запису, «сирі» дані або посилання на їх зберігання, застосовані критерії оцінки, підсумкові бали/класи, межі інтерпретації та застереження щодо альтернативних пояснень реакцій (тривога, сором, біль, страх, культурні чи мовні бар'єри). Категоричні формули «правда/брехня» слід замінювати обережними висновками про наявність або відсутність значущих реакцій щодо конкретних тем із зазначенням рівня впевненості й обмежень, підкреслюючи орієнтаційний характер результатів і необхідність їх оцінки виключно в сукупності з іншими доказами. Додатково запроваджується внутрішній контроль якості: чек-лист відповідності методики, журнал корекцій, підписана політика запобігання конфлікту інтересів, а також механізм зовнішнього аудиту або «другої думки» у складних чи чутливих провадженнях, щоб унеможливити перетворення поліграфа на засіб тиску та гарантувати дотримання процесуальних прав усіх учасників.

Порівняльне право. У більшості юрисдикцій результати поліграфа як докази по суті неприйнятні, але визнаються як тактичний орієнтир. Стандарти Frye/Daubert визначають фільтри наукової надійності для будь-яких спроб процесуальної імплементації: перевірюваність, відомий рівень похибки, стандартизованість, рецензування. Практика США, Канади, низки країн ЄС, а також англійська та ізраїльська традиції сходяться на тотальному відеозаписі, інформованій згоді та лексичній стриманості у висновках.

Інтегрована тактика допиту. Ефективна модель вибудовується як цикл «інтерв'ювання – тест – аналіз – корекція», у якому кожен етап має самостійну цінність і чітко задокументовані цілі. На стадії інтерв'ювання формулюються версії, визначаються нейтральні та релевантні теми, обирається тональність і темп спілкування; під час тесту забезпечуються стандартизовані умови, калібрування та контрольні запитання; на етапі аналізу порівнюються реакції з вербальним контентом, контекстом події та попередніми відповідями; корекція передбачає адаптацію плану допиту, зміну послідовності тем, уточнення формулювань і, за потреби, постановку нових контрольних питань. Поліграф виконує роль зворотного зв'язку для динамічного керування темпом, тоном і ритмом допиту, визначення моменту пред'явлення речових або цифрових доказів, а також для підготовки очної ставки, перевірки показань на місці чи повторного допиту з прицільним фокусом на «вузлах» напруги. Критичною є злагоджена взаємодія слідчого й поліграфолога: перший формулює процесуальну мету, обмеження та очікувані результати, другий забезпечує науково валідний інструментарій (методики, калібрування, критерії інтерпретації) і межі висновків. Отримані сигнали трактуються виключно як орієнтовні індикатори для подальших процесуальних дій (повторне інтерв'ювання, очна ставка, слідчий експеримент), із фіксацією невизначеності та можливого рівня похибки, щоб уникнути навіювання та хибної «доказовості» результатів.

Запропонована українська модель. Доцільна поетапність: (1) закріпити поліграф як допоміжний тактичний інструмент з обов'язковою добровільністю, повною фіксацією, форматом висновку спеціаліста і визначеними межами інтерпретації; (2) затвердити міжвідомчі стандарти: валідація методик і обладнання, тактичні комбінації «поліграф ↔ інтерв'ювання ↔ допити/очні ставки/перевірки показань», мовна гігієна запитань і висновків, етичні протоколи для вразливих учасників; (3) вне-

сти до КПК точкові норми щодо статусу висновку поліграфолога, мінімальних умов допустимості, заборони примусу, збереження сирих даних і параметрів тесту для подальшої перевірки.

Ключ до впровадження – інституціоналізація криміналістичної логіки: попереднє планування блоків допиту, рух від нейтрального до критичного, утримання від категоричної риторики, відтерміноване пред'явлення доказів до зниження опору; для вразливих груп – додаткові гарантії (участь психолога, короткі сесії, заборона тестів у стані стресу/болю/медикації). Це відмова від міфу «машини істини» на користь інструменту зменшення невизначеності, що підсилює якість комунікації та перевірок у межах закону.

Підсумовую викладене, зазначу, що поліграф у кримінальному процесі не є засобом автоматичного встановлення істини, а є інструментом інтелектуально-психологічного забезпечення слідчої діяльності, який поєднує досягнення психофізіології, криміналістики й тактики допиту. Його наукова цінність полягає у здатності виявляти емоційні реакції, що відображають когнітивну або мотиваційну напругу особи, а практична – у можливості структурно та динамічно керувати комунікативним процесом між слідчим і учасником провадження. Поліграф дає змогу зменшити інформаційну невизначеність, локалізувати сфери потенційного обману, визначити теми, які потребують уточнення, і на цій основі будувати гнучку тактичну модель допиту.

Процесуальна легітимність поліграфа визначається принципами добровільності, інформованої згоди, наукової валідності методики, належного документування й оцінки результатів у сукупності з іншими доказами. Будь-яке використання поліграфа всупереч цим вимогам суперечить статтям 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та 63 Конституції України, підриває довіру до правосуддя і створює ризик порушення права на захист. Водночас належне нормативне врегулювання статусу поліграфного дослідження як висновку спеціаліста усуне наявні прогалини, уніфікує практику і дозволить інтегрувати метод у систему доказування на правових і наукових засадах. Криміналістична доцільність поліграфа проявляється у його допоміжній функції – як засобу тактичного управління процесом допиту. Результати тестування орієнтують слідчого у виборі прийомів встановлення психологічного контакту, визначенні послідовності тем, моментів пред'явлення доказів і тактики поведінкової взаємодії. У цьому сенсі поліграф не замінює до-

питу, а підсилює його ефективність, формуючи систему зворотного зв'язку, яка дає змогу прогнозувати реакції опитуваного й коригувати лінію спілкування без порушення прав людини.

З урахуванням зарубіжного досвіду і сучасних тенденцій розвитку криміналістики доцільно створити в Україні власну модель використання поліграфа – як інструмента підготовки, контролю й оптимізації процесу доказування. Вона повинна передбачати відомчі стандарти сертифікації поліграфологів, єдині методики проведення тестів, повну відеофіксацію процедури, протоколювання результатів і обов'язкове зазначення меж інтерпретації висновку. Розроблення такої моделі забезпечить баланс між ефективністю розслідування і дотриманням правових гарантій учасників кримінального процесу.

Отже, поліграф у сучасному кримінальному процесі – це не технічний символ істини, а складова криміналістичної тактики, що підвищує достовірність показань, удосконалює методику допиту і зміцнює доказову систему на засадах наукової обґрунтованості, процесуальної законності та поваги до гідності людини.

Література:

1. Honts C. R.; Thurber S.; Handler M. A Comprehensive Meta-Analysis of the Comparison Question Polygraph Test. *Applied Cognitive Psychology*. 2021. Т. 35, №2. С. 411–427. URL: <https://doi.org/10.1002/acp.3779>.
2. Desroches F. J.; Thomas A. S. Police Use of the Polygraph in Criminal Investigations. *Canadian Journal of Criminology*. 1985. Т. 27, №1. С. 43–66. URL: <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/police-use-polygraph-criminal-investigations>
3. Погорецький М. А. Нова концепція кримінального процесуального доказування. *Вісник кримінального судочинства України*. 2015. №3. С. 63–79. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3_2015_Pogoretskyi.pdf
4. Погорецький М. А. Верховенство права у кримінальному процесуальному доказуванні: методологія та практика застосування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2025. Т. 32, №3. С. 275–299. DOI: https://doi.org/10.31359/1993_0909_2025_32_3_275 URL: <https://visnyk.kh.ua/uk/journals/visnik-naprmu-3-2025-r/verkhovenstvo-prava-u-kriminalnomu-protseualnomu-dokazuvanni-metodologiya-ta-praktika-zastosuvannya>
4. Погорецький М. А. Судовий контроль у забезпеченні справедливого та допустимого доказування в кримінальному процесі України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. №4. ч. 3. С. 269–279. DOI <https://>

doi.org/10.24144/2788–6018.2025.04.3.40. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/08/42–2.pdf>

5. Погорецький М. А. Поліграф: генезис і перспективи допустимості використання у кримінальному процесі та в оперативно-розшуковій діяльності. *Спеціальна техніка у правоохоронній діяльності: матеріали IV Міжн. наук-практ. конф. (Україна, м. Київ, 26–27 листоп. 2009 р.)*. Київ : КНУВС. С. 97–103.

6. Погорецький М. А. Поліграф в оперативно-розшуковій діяльності: генезис та перспективи використання. *Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. В. В. Коваленко, Є. В. Моїсєєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко*. Київ : Атіка, 2010. Т. VI: Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції). С. 725–726.

7. Верховний Суд. Постанова Касаційного кримінального суду від 26 січня 2023 р. у справі № 183/3452/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108686155>

8. Верховний Суд. Постанова від 12 лютого 2020 р. у справі № 457/906/17 (провадження № 61-14458св19). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87602624>

Віталій Соколкін

заступник керівника відділу Головного слідчого управління

*Державного бюро розслідувань, кандидат юридичних наук, поліграфолог
м. Київ, Україна*

ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФА ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КАТУВАНЬ ТА ІНШОГО НЕНАЛЕЖНОГО ПОВОДЖЕННЯ АБО ПОКАРАННЯ, ВЧИНЕНИХ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Заборона застосування катувань і жорстокого поведження є загальною міжнародною нормою, що, зокрема, закріплена у Загальній декларації прав людини, проголошеній та ухваленій Генеральною Асамблеєю ООН від 10 грудня 1948 року, Європейській Конвенції з прав людини (далі – ЄКПЛ) від 4 листопада 1950 року, Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 року, Конвенції ООН проти катувань від 10 грудня 1984 року, Європейській конвенції про запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує гідність, поведженню чи покаранню від 26 листопада 1987 року, Факультативному протоколі до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження та покарання (ратифіковано Законом України від 21 липня 2006 року) [1].

Статтею. 3 ЄКПЛ, так само як і статтею 5 Загальної декларації прав людини та ст. 7 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, чітко проголошує: *«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню»*. Жодного винятку з цього положення бути не може, оскільки ст. 15 ЄКПЛ однозначно забороняє будь-які відступи від нього, навіть *«під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації»* [2].

Таким чином, будь-яке застосування катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання, перебуває під абсолютною заборонаю за будь-яких обставин, включаючи протидію тероризму та іншим небезпечним кримінальним правопорушенням.

Отже, катування – насамперед один з найнебезпечніших міжнародних (конвенційних) кримінальних правопорушень.

Акти катування, що вчинені під час війни, вважаються військовими злочинами та були заборонені ще у 1949 році Женевськими конвенціями (статті 3, 12, 50 Женевської конвенції I, статті 3, 12, 51 Женевської конвенції II, статті 3, 17, 87, 130 Женевської конвенції III, статті 3, 31, 32, 100, 118, 147 Женевської конвенції IV), а також у Першому (ст. 75) та у Другому (ст. 4) Додаткових Протоколах, що належать до міжнародних збройних конфліктів (ст. 4) [3].

Маємо наголосити, що до Женевських конвенцій приєдналися всі держави світу, тому заборона тортур під час війни вважається універсальною. Поряд з цим, згідно Римського статуту Міжнародного кримінального суду, катування визнається одночасно злочином проти людства та військовим злочином [4].

Конституція України проголошує, що *«людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю»* (ст. 3), вказуючи, що *«ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню»* (ст. 28) [5]. Отже, катування та інше жорстоке, нелюдське чи таке, що принижує гідність, поводження або покарання (далі для скорочення – «катування»), якщо спеціально не зазначено про інше), є забороненими, при цьому за їх вчинення настає передбачена законом кримінальна відповідальність.

Особливо небезпечними та резонансними для іміджу держави є випадки вчинення вказаних кримінальних правопорушень працівниками правоохоронних органів

Розслідування фактів катувань та іншого неналежного поводження, вчинених працівниками правоохоронних органів, відповідно до статті 216 Кримінального процесуального кодексу України належить до компетенції Державного бюро розслідувань (далі – ДБР).

У практичній діяльності ДБР проведена низка тестувань у кримінальних провадженнях за фактами катувань, зокрема:

вчинених працівниками поліції, у тому числі, пов'язаних із сексуальним насильством;

за заявами осіб, що відбувають покарання в місцях несвободи, про катування представниками адміністрації установ, пов'язані із заподіянням тілесних ушкоджень, тощо.

Накопичений світовий і національний досвід застосування поліграфа при розслідуванні кримінальних правопорушень дозволяє дійти висновку, що психофізіологічне дослідження з використанням поліграфа на сьогоднішній день – дієвий інструментальний метод роботи з ідеальними слідами, підтверджений своєю ефективністю на практиці.

Ідеальні сліди в криміналістиці – це реконструювання індивідом образу того чи іншого предмета (об'єкта), інформація про який зберігається в довгостроковій пам'яті. Відображення подій відбувається у вигляді уявних образів у пам'яті людини [6].

Отже, ідеальні сліди, на відміну від матеріальних, не доступні для безпосереднього сприйняття. Вони можуть бути досягнуті лише за допомогою їх матеріалізації. Матеріалізація ідеальних слідів відбувається під час спілкування учасників кримінального процесу, яке відбувається у встановлених процесуальних формах: допит (опитування, інтерв'ю), одночасний допит двох раніше допитаних осіб (очна ставка) з використанням вербальних (речових) засобів спілкування.

В результаті застосування поліграфу у досудовому розслідуванні, зокрема, можливо визначити:

- достовірність показань особи стосовно обставин конкретного кримінального правопорушення;

- наявність або відсутність самообмов внаслідок застосування до особи заходів неналежного поводження, ілюзорних уявлень особи про нібито вчинене нею кримінальне правопорушення, тощо;

- коло осіб, причетних до вчинення кримінального правопорушення (зокрема, співучасників, замовників), або тих, які володіють інформацією щодо вчинення конкретного кримінального правопорушення;

- наявність або відсутність алібі особи, що перевіряється на причетність до вчинення кримінального правопорушення;
- криміналістично-значущу інформацію щодо невідомих раніше обставин кримінального правопорушення;
- місце знаходження матеріальних доказів на місцевості або в приміщенні, у тому числі, під час проведення обшуку;
- достовірність показань, наданих під час впізнання, слідчого експерименту та інших процесуальних дій, проведених за участю особи, особливо, при наявності розбіжностей у раніше наданих свідченнях;
- правдивість показань свідків, достовірність відомостей, отриманих від заявників, очевидців, потерпілих тощо.

Застосування поліграфа під час досудового розслідування можливо в 3-х формах:

- 1) Проведення слідчої дії – допиту за участю спеціаліста із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа.
- 2) Висновок спеціаліста за результатами дослідження по матеріалах кримінального провадження.

3) Судова психологічна експертиза з використанням поліграфа.

Професійне використання Методики виявлення прихованої інформації (далі – МВПІ) спрямовано на забезпечення максимальної допомоги ініціаторам досліджень в процесі розкриття і розслідування кримінальних правопорушень. Зокрема, одержані результати можуть і повинні давати розуміння щодо ролі респондента у вчиненому кримінальному провадженні, складу і кількості учасників організованої групи чи злочинної організації, ролі кожного з учасників, причинах події, що відбулася, повної деталізації отриманої інформації, дозволити вийти на інші об'єктивні докази, відкинути нікчемні версії, звузити коло причетних осіб, та, за можливості, надати рекомендації щодо подальшої роботи з підозрюваним. [7,8].

Кожен тест МВПІ має основне питання, яке, окрім іншого, виступає темою міжтестової бесіди, та внутрішні питання тесту, що розкривають це основне питання [9]. Таким чином сама техніка МВПІ виключає можливість того, що респондент не знає, про що його зараз питатимуть. Всі питання в тестах МВПІ строго внутрішньо тематичні.

З метою правильної та максимально ефективної побудови опитувальників за МВПІ, визначення значущих (ключових) питань у тестах, поліграфологу корисно розуміти криміналістичну характеристику катувань.

Отже характеристика катувань за методами впливу та формою діяльності:

1. Фізичні способи катування:

а) нанесення тілесних ушкоджень кінцівками (руками, ногами); б) нанесення тілесних ушкоджень тупими предметами (молотком, палицею, гумовим кийком, ременем, книгою в твердому обкладенні тощо); в) нанесення тілесних ушкоджень гострими предметами (відрізання частин тіла, різання, свердління, проколювання); г) больовий вплив на чуттєві ділянки тіла шляхом їх стискання.

2. Термічні способи:

а) розташування ділянки тіла потерпілого над відкритим джерелом вогню (над вогнищем, кухонною плитою, запальничкою); б) піднесення до тіла розпечених предметів (праски, паяльника, кочерги, недопалка цигарки);

в) штучне створення умов, термічно небезпечних для життя та здоров'я людини (занурення частин тіла у воду в момент її кипіння або, навпаки, в холодну воду за температури нижче нуля, спрямування струменя пари на відкриту ділянку тіла).

3. Електричні способи:

а) катування джерелом току постійної напруги (електрошок, динамо-пристрій); б) катування джерелом току перемінної напруги (оголені дроти побутових або промислових електричних приладів).

4. Способи катування шляхом удушення:

а) занурення голови у рідке середовище; б) одягнення на голову пакетів інших предметів; в) перекриття дихальних шляхів; г) отруєння промисловими та спеціальними газовими сумішами.

5. Способи сексуальних катувань:

а) примусове оголення; б) насильницький статевий акт (зґвалтування), спроби та погрози зґвалтування; в) насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним шляхом або з використанням садистських збочень;

г) примушення потерпілого до спостереження зґвалтування його близьких родичів; г) спільне тримання в одній камері чоловіків та жінок.

6. Психофізіологічні способи:

а) насильницьке позбавлення сну; б) позбавлення харчування; в) примусове годування; г) позбавлення можливості виведення з організму продуктів життєдіяльності.

7. Звуко-світлові та магнітно-резонансні способи:

а) нестерпний вплив гучного звуку на органи слуху; б) нестерпний вплив джерел світла або випромінювання на органи зору; в) вплив на організм особи за допомогою магнітних імпульсів; г) використання низькочастотного обладнання.

8. Введення в організм людини речовин та ін'єкцій:

а) катування питною водою або отруйними речовинами; б) ін'єкції медичних препаратів чи отруйних речовин, що викликають больові відчуття; в) ін'єкції наркотичних речовин для розвитку в особи синдрому «наркотичного голодування»; г) «повітряні» ін'єкції у кровоносні судини людини.

9. Залежно від безпосереднього впливу на потерпілого:

а) катування, що безпосередньо виконує людина; б) безпосередній вплив на особу здійснює тварина; в) під час катування використовується спеціальний пристрій або засіб.

Стадії перебування особи під контролем Держави, на яких може здійснюватися катування або інше неналежне поводження:

1. Досудове розслідування:

Слідчі (розшукові) дії (при затриманні; безпосередньо після затримання; під час доставлення до правоохоронного органу (слідчого); при проведенні «опитувань» або допитів; в перервах між слідчими діями; під час слідчого експерименту; в ході етапування (конвоювання) до місць тимчасового тримання тощо).

Під час тимчасового ув'язнення (в ІТТ, СІЗО)

2. Відбування покарання (установи виконання покарань, СІЗО).

Незаконні дії, пов'язані із катуванням здебільшого застосовуються: в автомобілі; в лісосмугах; в покинутих будівлях; садових будинках; у відділку поліції (в кабінеті слідчого / оперуповноважених; в гаражі; на ганку; в підвалі; вбиральні; черговій частині);

в місцях несвободи (в приміщеннях оперчастини; в житловій або промисловій зонах; в ПКТ, ШІЗО, ДІЗО тощо).

Незаконні дії, пов'язані із катуванням здебільшого застосовують: співробітники оперативних підрозділів правоохоронних органів (в ході розкриття або розслідування кримінальних правопорушень);

співробітники установ виконання покарань;

особи із числа ув'язнених за власної ініціативи або на замовлення (за вказівкою) співробітників Установи.

оперативні працівники правоохоронних органів за згодою (та/або безпосередньої участі) співробітників Установи.

Один з прикладів вдалого використання поліграфа:

Під час візиту моніторингової місії ООН до ВК в Харківській області засуджений, що відбуває покарання, заявив про катування його представниками адміністрації установи, заявивши, що внаслідок катувань з боку працівників адміністрації установи в нього утворились тілесні ушкодження, схожі на опіки, в області ніг.

В рамках кримінального провадження за цим фактом виникла необхідність термінового проведення слідчих дій в умовах колонії, у тому числі, допиту за участі спеціаліста-поліграфолога.

Версії, які були висунуті потерпілим:

1. Він отримав тілесні ушкодження у вигляді опіків на ногах під час відпочинку до його ув'язнення, необережно торкнувшись гарячого мангалу.

2. Він тілесні ушкодження, схожі на опіки, отримав на свободі, впадши з велосипеда.

3. Він отримав опіки, необережно торкнувшись гарячої пічки у взуттєвому цеху промзони установи виконання покарань.

4. Він термічні опіки отримав внаслідок дії власної сечі, коли під час катування у зимовий період був оголеним прив'язаний до ліжка в холодному приміщенні оперчастини установи.

5. Він ушкодженні, схожі на опіки, отримав внаслідок чисельних випадків побиття представниками адміністрації колонії.

На вирішення спеціаліста поставлені питання:

1) Чи відповідають дійсності свідчення потерпілого про факти жорстокого поводження з ним, а також про заподіяння йому тілесних ушкоджень під час вчинення протиправних дій службовими особами установи виконання покарань?

2) Чи відповідають дійсності показання, надані потерпілим про час, місце та обставини отримання ним тілесних ушкоджень у вигляді пошкоджень на ногах, схожих на опіки?

3) Чи виявляються у потерпілого в ході психологічного дослідження з використанням поліграфа фізіологічні реакції, які свідчать про те, що йому достеменно відомі колишні працівники установи виконання покарань, які причетні до дій, що мають ознаки катування, нелюдського або такого, що принижує гідність, та іншого жорстокого поводження, стосовно нього?

4) Чи виявляються у потерпілого в ході психологічного дослідження з використанням поліграфу фізіологічні реакції, які свідчать про те, що він особисто бачив випадки застосування службовими особами установи дій, що мають ознаки катування, нелюдського або такого, що принижує гідність, та іншого жорстокого поводження, щодо інших ув'язнених?

За результатами проведеного під час допиту тестування поліграфолог прийшов до висновку про відсутність фізіологічних реакцій, які з достатньою долею вірогідності свідчили б про застосування катувань або іншого жорстокого нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання, вчинених працівниками установи виконання покарань щодо цього засудженого. Також не отримано значущих фізіологічних реакцій, які б свідчили, що засуджений був безпосереднім свідком таких дій з боку адміністрації стосовно інших ув'язнених.

Зокрема, спеціалістом не отримано значущих фізіологічних реакцій на наступні стимули:

Насправді тілесні ушкодження у Вас з'явилися внаслідок тортур працівниками колонії?

Насправді Ви отримали ушкодження, лежачі прив'язаним до ліжка пішть з половиною днів?

(Тілесні ушкодження отримали) в кабінеті оперчастини?

(Опік на нозі отримали в результаті) дій співробітників колонії?

До Вас адміністрація застосовувала жорстоке поводження?

Вас катували співробітники виправної колонії?

При цьому у тесті, в якому пред'явлені 2 попередні стимули, максимальну значущу реакцію отримано на стимул: Ви вживали алкоголь у камері?

Крім того, були чітко зафіксовані високоамплітудні, істинні, своєчасні реакції на варіанти щодо того, що:

історії, які він розповідав іноземцям – членам моніторингової місії ООН, вигадані;

що він просто бажав привернути до себе увагу;

тому, що йому скучно було самому сидіти в камері;

що історії, які він розповів, відомі йому зі слів інших засуджених (тюремних байок).

Разом із цим не отримано реакцій на значимі варіанти його версії: адміністрація колонії дійсно піддавала Вас тортурам?

бо катували вас особисто? (відсутня у кількох пред'явленнях)
бо це в дійсності відбувалося?
бо вас дійсно мордували представники колонії?
(бо коли лежали прив'язаним) на залізному ліжку?

За результатами допиту за участі спеціаліста (поліграфолога) з використанням спеціального технічного засобу (комп'ютерного поліграфа) слідчими ДБР (під керівництвом слідчого-криміналіста) проведено на території установи всі можливі слідчі дії: додаткові огляди в приміщеннях, на які вказував «потерпілий» як на місця, де його катували, з пошуком біологічних слідів (крові, поту, випорожнень, волосся, слини тощо), вилученням можливих предметів-слідоносіїв, відібранням необхідних зразків; слідчий експеримент за його участю; додаткові допити осіб, на яких він вказував; призначені та проведені відповідні судові експертизи. За результатами вказаних слідчих дій та судових експертиз жодних слідів перебування вказаної особи у визначених ним приміщеннях не встановлено. Об'єктивність висновку поліграфолога була підтверджена сукупністю інших доказів. Інформація, яку повідомив засуджений представникам міжнародної місії, виявилася вигаданою. Це все їм було зроблено з метою запровадження щодо нього органом досудового розслідування заходів безпеки та переведення для подальшого відбування покарання до установи з більш м'яким режимом в іншу місцевість.

Представниками моніторингової місії ООН з прав людини, Офісу Ради Європи та ОБСЄ надано високу оцінку практиці застосування поліграфа під час проведення розслідування фактів катувань та іншого неналежного поводження, що вчиняються працівниками правоохоронних органів.

На думку наших європейських партнерів, яку ми поділяємо, проведення процесуального інтерв'ю (допиту) з використанням поліграфа – найбільш демократична форма слідчої дії, яка, безумовно, відбувається за наявності письмової згоди респондента, фіксується не лише за допомогою апаратних засобів (поліграфа, комп'ютера тощо), а й безперервної аудіо, відеофіксації.

Література:

1. Телесніцький Г. Н. Кримінальна відповідальність за катування: міжнародний і національний досвід. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 6 (79). С. 239–240.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Ухвалена 4 листопада 1950 року, ратифікована Законом України від 17 липня 1997 року. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_004 (дата звернення: 25.09.2025).

3. Женевские конвенции и дополнительные протоколы. URL: <http://www.icrc.org/rus/war-and-law/treaties-customary-law/geneva-conventions/> (дата звернення: 25.09.2025).

4. Римський статут міжнародного кримінального суду (Рим, 17 липня 1998 року). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення: 25.09.2025).

5. Конституція України (прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року). URL: <https://glavcom.ua/news/za-kilkistyu-zvernen-do-jespl-ukrajina-posidaje-tretje-misce--655957.html> (дата звернення: 25.09.2025).

6. Ідеальні сліди в криміналістиці (техніко-криміналістичні та тактичні прийоми їх актуалізації): монографія / Д. В. Затенський; за ред. В. Ю. Шепітька. Х.: Право, 2010. 160 с.

7. Морозова Т. Р. Методика виявлення прихованої інформації у поліграфних дослідженнях: монографія / за наук. ред. О. М. Морозова. Київ: Алерта, 2023. 472 с.

8. Морозова Т. Р. Поліграфологія: підруч. Харків: Естет Принт, 2019. 476 с.

9. Морозова Т. Р. Методика проведення міжтестової бесіди при поліграфному обстеженні. *Проблеми сучасної психології*: зб. наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Вип. 4. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. С. 229–239.

Василь Стратонов

*доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України, професор кафедри
національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності
Херсонського державного університету,
м. Херсон, Україна*

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ, ДЕТЕКТОР БРЕХНІ ТА ОКРЕМІ УЧАСНИКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ: НАУКОВІ, ПРАВОВІ ТА ЕТИЧНІ МЕЖІ

Сучасні технології штучного інтелекту (ШІ) відкривають нові можливості для аналізу мовлення, невербальних сигналів, рухів очей, мікро-

експресій тощо, з метою виявлення брехні. Проте питання їх використання у кримінальному процесі є дещо не визначеним. Адже процес доказування будується на довірі, принципах верховенства права, законності направлених на захист прав людини. Тому ми проаналізувавши сучасні наукові дані, юридичні аспекти, етичні ризики та роль ключових учасників таких як експерт, перекладач, сторона захисту та сторона обвинувачення.

Поліграф: відомі результати. У техніках «single-issue» (тільки одне питання) агрегована точність поліграфа становить $\approx 89\%$ (довірчий інтервал $83\% - 95\%$), з часткою невизначених результатів $\sim 11\%$ [1]. У багатопитальних тестах («multiple-issue») точність знижується до $\approx 85\%$, з часткою невизначень $\sim 13\%$ [1]. У прийнятті агрегованих даних (без екстремальних випадків) точність оцінюють на рівні $\approx 87\%$ з інконклюзивними випадками $\sim 13\%$ [1]. Проте Національна академія США визнала, що загальна якість досліджень з поліграфу є низькою – багато досліджень фінансуються зацікавленими сторонами, часто відсутні відкриті дані, і немає консенсусу в науковій спільноті [2]. В оглядах наголошено, що поліграф не завжди демонструє стабільні результати при повторному тестуванні чи при оцінці різними суддями (interrater reliability) [2;3]. Отже, хоча поліграф демонструє відносно високу точність у контрольованих умовах, його результати не завжди стабільні чи універсальні.

Системи на базі ШІ. У статті *Detecting deception with artificial intelligence: promises and perils* підкреслено, що більшість підходів зосереджені на технічних аспектах без належної методологічної або теоретичної бази [4]. У дослідженні (*Enhancing Lie Detection In Video-Based Speech Through Machine Learning*) розроблено мультимодальний підхід (аудіо + відео), який продемонстрував точність понад 80% у контрольованих експериментах [5]. Проте в реальних умовах точність часто падає. Наприклад, у дослідженнях з платформою Viewpoints.ai системи ШІ давали невисоку сталість у різних умовах [6]. Дослідження *Lie detection algorithms disrupt the social dynamics of accusation behavior* показало, що алгоритмічні системи посилюють тенденцію людей довіряти алгоритму та частіше висувати обвинувачення, навіть коли алгоритм помиляється [7].

У новинах застерігають, що дослідзи з «AI lie detectors» показують, що учасники були більш схильні обвинувачувати інших, коли отримали підтримку від алгоритму, навіть якщо він неправильно маркував висловлювання як брехню [8].

Таким чином, на сьогодні системи ШІ для виявлення брехні перебувають у статусі експериментальних, і їх застосування в кримінальній практиці зіштовхується з серйозними викликами.

Правовий статус і припустимість доказів. У США багато штатів забороняють або дуже обмежують допуск поліграфа як документа-доказу через сумніви в науковій обґрунтованості [9]. За проектом Стенфордського курсу, високі заявлені показники точності в ШІ-дослідженнях іноді обумовлені методологічними недоліками, що створює підстави для відхилення таких доказів у судах [10]. У юридичному аналізі вказують, що технології affect-розпізнавання (аналіз тону, рухів обличчя, вибору слів) часто ознаменовуються аналогічними проблемами, як і поліграф, недостатня валідність, непрозорість моделей [10]. У нормативних базах України поліграф застосовується в діяльності правоохоронних органів, але немає чітких норм, що визнають результати поліграфа автоматично прийнятними в суді. Для допуску нових технологій до доказів повинні бути застосовані стандарти на кшталт Daubert / Frye або їх українські аналоги – тобто перевірка чи метод широко прийнятий, чи має рецензії, чи пройшов валідацію, чи є межа похибки.

Зупинимось на окремих питаннях участі учасників кримінального процесу. *Експерт.* Якщо експерт використовує результати ШІ чи комбіновані технології, він має надати: опис архітектури моделі, характеристики тренувальних даних, метрики (точність, чутливість, специфічність), межі надійності, умови застосування. Експерт мусить бути готовим до перехресного допиту: пояснити, чому модель дала саме такий висновок, як оброблялись дані, виявити ризики упередження. Якщо модель є «чорною скринькою», експерт має надати засоби аудиту або принаймні пояснення, як інтерпретувати результат.

Перекладач. Якщо автоматичний аналіз ШІ стосується мовної поведінки, перекладач має контролювати машинний переклад, зазначити його обмеження, передати нюанси – іноді алгоритм може неправильно інтерпретувати ідіоми, сарказм, культурні контексти. Перекладач повинен бути обізнаний із природою застосованого аналізу (які мовні ознаки враховуються) і повідомити суду й сторонам про можливі джерела похибок через мовні особливості.

Сторони (захист і обвинувачення) Сторона, яка посилається на результати ШІ-аналізу, має надати доступ до опису моделі, даних валідації, умов тестування (у межах процедурної конфіденційності).

Захист має право замовити контрекспертизу або альтернативні дослідження. Використання алгоритмічних висновків має бути допоміжним, а не вирішальним – інші докази повинні підтверджувати висновок. *Суд* має перевіряти обґрунтованість методики перед допуском як доказу. Суд може вимагати пояснень меж похибки, умов тестування, доступу до даних і моделі в межах захисту комерційної таємності. Суд має право встановити критерії, які мають відповідати стандартам (незалежні тести, валідація, peer review) перед допуском технології як доказу.

Етичні, соціально-правові ризики упередженість (bias). Алгоритми можуть відтворювати статистичні дисбаланси у тренувальних даних, що призводить до систематичної меншої точності для певних груп (за статтю, віком, етнічністю). Якщо певні групи недостатньо представлені в навчальній вибірці, модель може бути менш точна для них – це порушення справедливості.

Права особи. Використання біометричних даних, мікроекспресій, рухів очей – це особисті дані, які потребують захисту та згоди. Право на відмову: особа не повинна бути примушена проходити алгоритмічний аналіз проти власної волі або без ухвали суду. Принцип *не свідчити проти себе* може бути порушений, якщо результати алгоритму подаються як фактична оцінка.

Надмірна довіра (automation bias). Люди можуть надмірно довіряти алгоритму, вважаючи його «об'єктивним», навіть якщо він невірний. Дослідження показують, що учасники частіше висували обвинувачення, коли алгоритм підказував «неправда», навіть якщо він помилявся [7;8]. Алгоритмічні системи можуть змінювати соціальні норми: дослідники виявили, що такі системи порушують динаміку взаємних звинувачень і довір'я [7].

Практичні рекомендації. Незалежне тестування й сертифікація. Алгоритми повинні проходити випробування в реальних умовах (не лише в лабораторіях), з публікацією результатів, умов, даних (де це можливо). Сертифіковані стандартні процедури (наукові, судові) мають визначити критерії допуску. *Звітування експертів*. Звіти повинні містити детальний опис моделі, архітектури, даних, метрик (точність, чутливість, специфічність, F1-міра), меж застосування, джерела похибок. Надання аудиту, пояснення висновків (інтерпретованість моделі) або описи того, як пояснити висновок. *Процедурні гарантії для сторін*. Сторони мають право доступу до псевдокоду або опису моделі за рішенням суду (з урахуванням

захисту комерційної інформації). Захист може замовити контрекспертизу чи альтернативні дослідження. Алгоритмічні висновки мають служити допоміжним аргументом, а не вирішальною підставою.

Навчання та обізнаність. Судді, прокурори, адвокати, експерти, перекладачі мають отримати базові знання з машинного навчання, ризиків алгоритмів, обмежень «чорної скриньки». Створення спеціалізованих курсів, тренінгів, симуляцій сумнівного застосування. *Моніторинг, аудит і апеляції.* Періодичний аудит алгоритмів, перевірки, оновлення моделей з новими даними. Прописані механізми скарг і апеляцій, коли особа вважає, що алгоритм помилився. – Аналіз відмов у застосуванні алгоритмів у справді сумнівних ситуаціях.

Висновки. Сьогодні штучні системи для виявлення брехні перебувають на стадії розвитку і не готові до безумовного використання в кримінальному процесі. Поліграф має кращу історію застосування та результати у контрольованих обставинах, але його надійність у судовій практиці залишається спірною. Щоб алгоритмічні системи могли бути прийнятими як доказ, потрібно встановити стандарти допуску, прозорість моделей, гарантії захисту прав людини і участь компетентних експертів і перекладачів. Роль суду – бути фільтром, який перевіряє науковість методу, межі похибки й обґрунтованість висновків.

Література:

1. Дослідження валідності поліграфа. URL: https://www.polygraph.org/polygraph_validity_research.php (дата звернення 11.09.2025)
2. Detecting deception with artificial intelligence: promises and perils URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1364661324000810> (дата звернення 11.09.2025)
3. Системи штучного інтелекту високого ризику – застосування для виявлення брехні. URL: <https://www.mdpi.com/1999-5903/17/1/26> (дата звернення 11.09.2025)
4. Enhancing Lie Detection In Video-Based Speech Through Machine Learning URL: <https://nhsjs.com/2025/enhancing-lie-detection-in-video-based-speech-through-machine-learning/> (дата звернення 11.09.2025)
5. Lie detection algorithms disrupt the social dynamics of accusation behavior URL: [https://www.cell.com/iscience/fulltext/S2589-0042\(24\)01426-3](https://www.cell.com/iscience/fulltext/S2589-0042(24)01426-3) (дата звернення 11.09.2025)
6. AI lie detectors lead people to make more false accusations, study finds URL: <https://www.advancedsciencenews.com/ai-lie-detectors-lead-people-to-make-more-false-accusations-study-finds/> (дата звернення 11.09.2025)

7. The Limits of the Polygraph: Issues in Science and Technology URL: <https://issues.org/faigman-polygraph-lie-detector-limits-accuracy/>.

8. Scientific Validity of Polygraph Testing: A Research Review and Evaluation URL: <https://sgp.fas.org/othergov/polygraph/ota/contro.html> (дата звернення 11.09.2025)

9. AI deception: A survey of examples, risks, and potential solutions URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC11117051/> (дата звернення 11.09.2025)

10. Дослідження показує, що детектори брехні на основі штучного інтелекту змушують людей висувати більше неправдивих звинувачень. URL: <https://www.advancedsciencenews.com/ai-lie-detectors-lead-people-to-make-more-false-accusations-study-finds/> (дата звернення 11.09.2025).

Дмитро Цехан

*доктор юридичних наук, професор, професор кафедри криміналістики,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»,
м. Одеса, Україна*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Розвиток правоохоронних інституцій супроводжується пошуком інноваційних шляхів ефективного забезпечення кадрової політики, розвитку сектору національної безпеки, а також виявлення та розслідування кримінальних правопорушень. Одним із таких інструментів, який знайшов широке застосування у різних секторах – від бізнесу до діяльності правоохоронної системи є поліграф. Необхідно наголосити, що незважаючи на хронологічно тривале використання такого інструменту, підтверджену ефективність та дієвість під час досудового розслідування, нині, серед практиків та на шпальтах наукових видань тривають жваві дискусії щодо форм і завдань використання поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень, що зумовлювалось різними чинниками, зокрема й відсутністю усталеної й зареєстрованої методики його використання, яка, наразі, розроблена та зареєстрована у встановленому чинним законодавством порядку. Водночас, принагідно наголосити, що вирішення цієї проблеми не вирішило усіх дискусійних питань щодо

використання поліграфа під час досудового розслідування кримінальних правопорушень. Зважаючи на викладене слушно звернути увагу на сформовані міжнародні стандарти, зарубіжний досвід та судову практику щодо можливості використання такого інструменту під час розслідування, зокрема й з метою забезпечення доказування.

Так, відповідно до міжнародних стандартів, застосування поліграфа має ґрунтуватися виключно на добровільній згоді особи, оскільки примус до проходження такого дослідження може розцінюватися як порушення права на справедливий судовий розгляд і права не свідчити проти себе (стаття 6 Європейської конвенції з прав людини). Зарубіжна практика демонструє різноманіття підходів до регулювання використання поліграфа. У Сполучених Штатах Америки поліграф активно використовується в оперативно-розшуковій діяльності та при кадрових перевірках. Водночас його результати здебільшого не мають статусу самостійного доказу в суді. Верховний суд США у справі «United States v. Scheffer (1998)»[6] визнав, що поліграф не має достатнього рівня наукової достовірності для безумовного прийняття у судовому процесі. Натомість у Японії та Ізраїлі результати поліграфа можуть враховуватися як допоміжний доказ за умови добровільної згоди особи на проходження такого дослідження.

Європейський суд з прав людини неодноразово торкався питання допустимості використання поліграфа в контексті статей 3 та 6 Конвенції. У рішенні «Jalloh v. Germany (2006)»[1] Суд зазначив, що будь-яке отримання доказів, яке ґрунтується на примусі або порушує фізичну чи психологічну недоторканність особи, є неприпустимим. Аналогічна позиція простежується у справі «O'Halloran and Francis v. the United Kingdom (2007)»[2], де Суд підкреслив важливість принципу «*nemo tenetur se ipsum accusare*» – права не свідчити проти себе. У цьому контексті проходження поліграфа без вільної та усвідомленої згоди може бути кваліфіковане як порушення зазначеного принципу. У контексті цього, значним є також рішення у справі «Heaney and McGuinness v. Ireland (2000)»[3], у якому Суд вказав, що навіть непрямий примус до надання самовикривальних відомостей є порушенням права на справедливий суд. Це рішення має безпосереднє значення для практики застосування поліграфа, оскільки будь-яка форма тиску на особу з метою отримання її згоди на тестування може бути розцінена як непрямий примус. У справі «Saunders v. the United Kingdom (1996)»[4] ЄСПЛ підкреслив, що право на мовчання та право не свідчити проти себе є основоположними елементами концепції справедливого судового розгляду. Слушно

наголосити, що у справі «Gäfgen v. Germany (2010)»[5] Суд визнав порушення статті 3 Конвенції, оскільки застосування психологічного тиску під час допиту, навіть із благими намірами (порятунок дитини), є недопустимим. Цей підхід підтверджує, що будь-яке використання поліграфа, яке супроводжується елементами психологічного примусу, суперечить стандартам ЄСПЛ.

Зарубіжна практика свідчить про тенденцію до формування балансу між інтересами правосуддя та правами особи. Так, у Польщі, Чехії та Словаччині поліграф може застосовуватися лише за письмової згоди особи, і результати тестування мають виключно орієнтовне значення. У Німеччині Федеральний суд визнав, що використання поліграфа як доказу можливе лише за умови чіткої інформованої згоди обвинуваченого, який усвідомлює наслідки такого кроку. У Нідерландах та Бельгії поліграф застосовується переважно на етапі досудового розслідування і не має прямої доказової сили, але може впливати на оцінку достовірності показань.

Таким чином, узагальнення зарубіжного досвіду та практики ЄСПЛ свідчить, що ключовою умовою законності використання поліграфа є добровільна, усвідомлена та письмова згода особи. Будь-який примус або маніпуляція у цьому процесі становлять ризик порушення основоположних прав людини. Українське законодавство, розвиваючись у напрямі євроінтеграції, має врахувати міжнародні стандарти, забезпечуючи процесуальні гарантії, які унеможливляють будь-яке порушення автономії волевиявлення особи при використанні поліграфа.

Наголосимо, що відповідні правові позиції, які мають преюдиціальне значення сформовані й Верховним Судом та детально проаналізовані дослідниками[7].

Підсумовуючи викладене, необхідно наголосити, що, наразі, висновок сформований за результатами дослідження на поліграфі може мати доказове значення виключно як частина відповідного виду судових експертиз. У той же час, на нашу думку, у КПК України слушно сформулювати відповідну модель правового регулювання використання результатів психофізіологічного дослідження на поліграфі як доказу у разі добровільного надання згоди особи на проведення такого дослідження поза межами проведення судових експертиз.

Література:

1. European Court of Human Rights, «Jalloh v. Germany», no. 54810/00, Judgment of 11 July 2006.

2. European Court of Human Rights, «O'Halloran and Francis v. the United Kingdom», nos. 15809/02 and 25624/02, Judgment of 29 June 2007.

3. European Court of Human Rights, «Heaney and McGuinness v. Ireland», no. 34720/97, Judgment of 21 December 2000.

4. European Court of Human Rights, «Saunders v. the United Kingdom», no. 19187/91, Judgment of 17 December 1996.

5. European Court of Human Rights, «Gäfgen v. Germany», no. 22978/05, Judgment of 1 June 2010.

6. United States Supreme Court, «United States v. Scheffer», 523 U. S. 303 (1998).

7. Назаров О. А. Правові позиції Верховного Суду щодо застосування поліграфа в кримінальному судочинстві в Україні. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа та спеціальних знань в юридичній практиці: Електронний журнал / [редкол.: Назаров О. А. (голов. ред.) та ін.]. К., 2023. № 3 (23). Дата публікації: 16.09.2023. URL: <https://cutt.ly/hwx7ieY6>

Геннадій Чорний

*доцент кафедри криміналістики Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук,
м. Харків, Україна*

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФА НА ДОСУДОВОМУ СЛІДСТВІ ТА СУДОВОМУ РОЗГЛЯДІ

Інновацій підхід до проблеми засобів та методів доказування в юридичній літературі завжди викликали певний інтерес та були і є певною точкою наукових дебатов та спорів.

Відповідно до положень ст. 84 КПК України “...Доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів.» Основними ознаками доказу у кримінальному провадженні є: – належність, тобто такий доказ має прямо чи непрямо підтверджувати існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовір-

ність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів (ст. 85 КПК);

– допустимість, тобто такий доказ має бути отриманий у встановленому КПК порядку, у свою чергу, недопустимий доказ – не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посылатися суд при ухваленні судового рішення (ст. 86 КПК).

Стаття 91 КПК України передбачає певний перелік обставин, які підлягають доказуванню.

Розглянемо особливості використання результатів поліграфу на основі актуальної судової практики судів у кримінальних провадженнях, приймаючи до уваги їх мотивацію.

Так, згідно рішення Києво-Святошинського районного суду Київської області від 30.03.2021 (справа № 369/16145/18, провадження № 2/369/812/21), «...поліграф є різновидом психофізіологічної апаратури, та є комплексною багатоканальною апаратною методикою реєстрації змін психофізіологічних реакцій людини у відповідь на пред'явлення за спеціальною схемою певних психологічних стимулів. Аналіз інформації, отриманої від людини в процесі опитування за допомогою поліграфа, як стверджується, дає змогу одержувати необхідну орієнтовну інформацію та виявляти ту, яку людина приховує. Поліграф – це багатоканальний осцилограф, який проводить одночасний запис показників кров'яного тиску, дихання, рухових реакцій, робить електрокардіограму тощо. Даний пристрій не читає думки, а лише реєструє фізіологічну активність та зміну її параметрів. Він виявляє не брехню, а лише збудження, яке з певною долею вірогідності може свідчити про неправду. По фізіологічним реакціям не можна точно встановити природу процесу, що їх викликав (позитивна чи негативна емоція, біль, якісь асоціації, брехня, переляк)».

А. Особа, яка залучається для проведення дослідження/опитування за допомогою комп'ютерного поліграфа – «поліграфолог», повинна мати відповідну кваліфікацію та бути включеною до реєстру атестованих судових експертів:

У вироку Лугинського районного суду Житомирської області від 10.09.2020 (справа № 281/128/19, провадження № 1-кп/281/8/20), суд зазначив:

«У ході судового розгляду стороною обвинувачення не надано доказів щодо того, що ОСОБА_16 має кваліфікацію «поліграфолога» та внесений до Державного реєстру атестованих судових експертів, ведення якого покладається на Міністерство юстиції України, а тому експертний висновок не відповідає вимогам допустимості доказів, закріпле-

них законодавством та не може бути врахований судом, як доказ по кримінальному провадженню».

У вироку Галицького районного суду м. Львова від 13.01.2022 (справа №461/2297/21, провадження №1-кп/461/177/22); у вироку Комінтернівського районного суду м. Харкова від 21.10.2021 (справа №1-кп/641/433/2021, провадження №641/9131/14), суди зазначили: «... висновок експерта-поліграфолога є недопустимим доказом у зв'язку із тим, що він не є висновком експерта, та складений особою, яка відсутня у Реєстрі атестованих судових експертів».

Б. Опитування за допомогою комп'ютерного поліграфа можливе лише в межах проведення судової психологічної експертизи, із метою одержання орієнтовної інформації та його результати не можуть використовуватись у процесі доказування, та самостійного значення не мають, лише у сукупності з іншими доказами: У вироку Оболонського районного суду м. Києва від 02.04.2020 (№756/5026/19, №1-кп/756/510/20) суд зазначив: «Установлення особливостей психічної діяльності та таких її проявів в поведінці особи, які мають юридичне значення та викликають певні правові наслідки, відповідно до розділу VI Психологічна експертиза «Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень», затвердженій Наказом МЮ України 08.10.1998 №53/5, можуть з'ясовуватися лише шляхом призначення та проведення судової психологічної експертизи, а не експертного дослідження, а опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа може проводитися виключно в межах психологічної експертизи з метою отримання орієнтувальної інформації, а не використовуватися як засіб доказування обставин, передбачених у ст. 91 КПК».

В ухвалі Городоцького районного суду Хмельницької області від 22.03.2022 (справа №672/1110/21, провадження №1-кп/672/10/22), якою відмовлено у задоволенні клопотання сторони захисту щодо призначення психофізіологічної експертизи обвинуваченої з використанням поліграфа, суд указав: «Суд уважає, що висновок психофізіологічного опитування особи з використанням поліграфа не відноситься до висновків експерта в розумінні ст.ст. 84, 101 КПК, результати перевірок на поліграфі мають орієнтовне значення, а висновки мають ознаки вірогідності, а тому відсутні підстави для задоволення клопотання захисника в цій частині».

Відповідно до Ухвали Тернівського міського суду Дніпропетровської області від 11.01.2023 (справа № 194/342/22, провадження № 1-кп/194/22/23), якою відмовлено в задоволенні клопотання прокурора про проведення психологічної експертизи із застосуванням поліграфа, серед інших мотивів, суд зазначив: «...призначення психологічної експертизи з використанням поліграфа у даному кримінальному провадженні, на думку судді, є невиправданим, оскільки правдивість і неправдивість показань свідка ОСОБА_7 та потерпілого ОСОБА_6, носить етичний та юридичний характер і відноситься до сфери понять, прояв яких не можливо зафіксувати фізичними приладами. Поліграф лише об'єктивно реєструє фізіологічні функції організму, дозволяє зафіксувати емоційну напругу, пов'язану з питаннями тесту...».

В. Достовірність показань особи є предметом оцінки виключно суду:

У вирокі Ніжинського міськрайонного суду Чернігівської області вирокі від 19.08.2021 (справа № 740/6120/18, провадження № 1-кп/740/22/21); у вирокі Арбузинського районного суду Миколаївської області від 10.05.2019 (справа № 486/1496/17, провадження № 1-кп/467/21/19) суд зазначив: «...висновок психофізіологічної експертизи не є допустимим доказом, при цьому, висновки психофізіологічного дослідження не можуть бути взяті до уваги, позаяк, ними визначається достовірність показань обвинуваченого, що є предметом оцінки саме суду, але аж ніяк не психофізіологічної експертизи».

У вирокі Вищого антикорупційного суду від 14.01.2022 (справа № 369/10079/17, провадження № 1-кп/991/106/19) суд зазначив: «Недопустимий доказ і висновок експерта ОСОБА_47 за результатами психофізіологічного дослідження достовірності показань обвинуваченого, адже чинним кримінальним процесуальним законодавством не передбачено перевірку показань із застосуванням спеціального технічного засобу – поліграфа та використання отриманих даних як доказу. До того ж, відповідно до ст. 23 КПК показання суд отримує безпосередньо».

У постанові ККС ВС від 06.03.2018 (справа № 686/12914/16-к, провадження № 51–173 км 18) суд зробив висновок про те, що: «...висновки психофізіологічного дослідження не можуть бути взяті до уваги як доказ достовірності показань особи, у зв'язку з тим, що оцінку достовірності показань надає слідчий або суд, але аж ніяк не психолого-фізіологічна експертиза...».

В ухвалі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 12.11.2015 (справа № 5-2095км15) суд зазначив:

«У наданих стороною обвинувачення матеріалах письмова згода ОСО-БА_1 на проведення психофізіологічного дослідження відсутня. Таким чином, доводи захисту про застосування щодо виправданого поліграфа проти його волі, що є істотним порушенням прав та свобод людини, належними і допустимими доказами не спростовані. Також висновки психофізіологічного дослідження не можуть бути взяті до уваги позаяк ними визначається достовірність показань підозрюваного у вбивстві.

Приймаючи до уваги вищевикладену думку судів необхідно зробити висновки, що результати поліграфу є доказами при виконанні органами досудового слідства та судами певних законодавчих вимог та умов.

Література:

1. Доказування у кримінальному провадженні: курс лекцій / [О. О. Бондаренко, Г. І. Глобенко, В. В. Романюк та ін.]; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. О. Юхна; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Ф-т № 1, Каф. кримін. процесу та організації досуд. слідства. Харків: ХНУВС, 2018. 156 с.
2. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія. В. В. Вапнярчук. Х.: Юрайт. 2007. 408с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс], (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2025, №9–10, №11–12, №13, ст. 88) – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651–17#Text>.

Віктор Шевчук

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри криміналістики*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
головний науковий співробітник НДІ вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, голова науково-
методичної ради Всеукраїнської асоціації поліграфологів, заслужений
юрист України,
м. Харків, Україна*

РОЛЬ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ПОЛІГРАФОЛОГІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ТА СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

У сучасних реаліях воєнного часу головним завданням криміналістики є розроблення та застосування новітніх засобів, прийомів та мето-

дів, що дозволяють збирати, досліджувати, використовувати доказову інформацію в умовах війни та глобальних загроз [1, с. 47]. Ключового значення у цьому контексті набуває вирішення завдань, пов'язаних із розробленням і удосконаленням питань криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів, що вчиняються військовими РФ, та злочинів проти основ національної безпеки нашої держави [2, с. 59–77]. Упішне вирішення цих проблем передбачає інтеграцію інноваційних методів і засобів у криміналістичне забезпечення, необхідність удосконалення й запровадження новітніх методів, зокрема, застосування поліграфа як дієвого інструменту розслідування злочинів та забезпечення національної безпеки і оборони України [3, с. 67–80].

В умовах війни трансформація сучасної злочинності та разом із цим поява новітніх засобів і методів боротьби із нею, удосконалення діяльності і можливостей суб'єктів кримінального провадження щодо виявлення та збирання доказів, сприяють формуванню нових криміналістичних знань, пов'язаних із удосконаленням і появою інноваційних напрямів досліджень, упорядкуванням і розподілом стратегічних завдань розвитку сучасної криміналістики та судових наук. Такі процеси зумовлюють появу нових напрямів у криміналістиці. Особливо це проявляється в активному формуванні новітніх напрямів (галузей) криміналістичної техніки, що мають міждисциплінарний та інтегративний характер, наприклад, у галузі цифрових технологій, ДНК-досліджень, криміналістичної одорології, криміналістичної фоноскопії, у тому числі й формуванні і розвитку криміналістичної (судової) поліграфології.

У зв'язку із цим, варто зауважити, що останім часом у криміналістичній доктрині, враховуючи сучасні інтеграційні процеси й тенденції розвитку криміналістики, ставляться питання про необхідність удосконалення структури та змісту криміналістичної техніки [4, с. 6–14], пропонується виокремлення традиційних й нетрадиційних галузей цього розділу криміналістики [5, с. 82–86]. Практика, зарубіжний досвід [6, с. 15–23] та українські реалії [7, с. 140–146] свідчать про формування наукових та практичних засад нової галузі криміналістичної техніки – *криміналістичної поліграфології*, як однієї із самостійних галузей (напрямів) поліграфології загалом [8; 9].

На наш погляд, сьогодні криміналістична поліграфологія є окремим напрямом поліграфології, яка націлена на вирішення специфічних криміналістичних завдань, пов'язаних із дослідженням ідеальних (уявних)

слідів відображень, подій вчинених кримінальних правопорушень. При цьому час і практика засвідчили, що поліграф виступає, з одного боку, як техніко-криміналістичний засіб виявлення та фіксації доказів, а з іншого – як інструмент судово-експертного дослідження [10, с. 55–63]. Також він розглядається як ефективний засіб інструментальної діагностики (детекції) достовірності вербальної інформації в ситуаціях невизначеності [11; 12; 13]. У вітчизняній правоохоронній практиці поліграфологічні дослідження найчастіше проводяться у межах оперативно-розшукової діяльності та у формі проведення судових психологічних експертиз із використанням поліграфа [14, с. 46].

Криміналістична поліграфологія має зайняти своє місце у системі криміналістики як новий напрямок (галузь) науково-прикладних знань. Водночас, залишається невизначеним питання щодо місця поліграфа в системі криміналістики. У деяких фахових джерелах він згадується, як окремий напрямок у криміналістиці, зокрема, «криміналістичні діагностичні дослідження із застосуванням поліграфа» [15, с. 228] або «судова поліграфологія» як нова галузь криміналістичної техніки чи самостійний напрямок у судових науках [16, с. 18]. В інших – поліграфологія виокремлюється окремим розділом «Поліграфологія в системі спеціальних знань» і розглядається у криміналістичній тактиці [17, с. 555–566].

На наш погляд, криміналістична поліграфологія є окремим напрямом поліграфології, яка націлена на вирішення специфічних криміналістичних завдань, пов'язаних із дослідженням ідеальних (уявних) слідів відображень, подій вчинених кримінальних правопорушень. Вбачається, що криміналістична поліграфологія має бути розміщена у криміналістичній техніці, як нова (нетрадиційна) галузь криміналістичної техніки.

Водночас, необхідно враховувати деякі застереження. *По-перше*, метод психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа під час розкриття та розслідування злочинів не є єдиним інструментом криміналістики для роботи із ідеальними слідами, він є лише одним із засобів значного арсеналу інструментів криміналістики. Тому не правильно серед усіх засобів та методів криміналістики поліграф ставити на перше місце, оскільки він виконує свою функцію і застосовується за необхідності, коли інші методи не дають результати або разом із іншими методами, щоб ефективніше розкривати та розслідувати кримінальні провадження. *По-друге*, міжнародний досвід країн світу, де використовується поліграф,

свідчить про затребуваність таких досліджень не тільки в боротьбі зі злочинністю, а й у роботі з персоналом, у побуті й інших сферах діяльності людини. Питання, що виносяться на вирішення поліграфологів в управлінні персоналом, не є суто криміналістичними, а також ті, що виникають у різних сферах суспільних правовідносин, зокрема, у кадровому відборі, роботі державних інституцій; роботі приватних компаній; банківській та кредитно-фінансовій сфері; службовій діяльності; приватному секторі [18, с. 327–344]. Цими питаннями опікуються приватні поліграфологи або поліграфологи служби безпеки установи, вони не вирішують криміналістичні завдання, проте можуть виявляти ознаки злочинів й відігравати важливу роль у попередженні і розкритті таких злочинів, повідомляючи про ці факти правоохоронцям.

Отже, криміналістична поліграфологія є окремим напрямом поліграфології, яка пов'язана із вирішенням криміналістичних завдань. У свою чергу сам термін «криміналістична поліграфологія» вказує на завдання, які вирішуються за допомогою використання поліграфа, а саме криміналістичні і охоплює різні напрями (слідчий, профілактичний, розшуковий, судовий, доказовий тощо) [19, с. 51]. У цьому сенсі, наприклад, якщо ми також говоримо про криміналістичну фотографію, яка є окремою галуззю криміналістичної техніки, яка має більше ніж сторічну історію і багатий практичний досвід у оперативно-розшуковій, слідчій, експертній та судовій практиці. В цьому сенсі ми можемо також говорити і про криміналістичну поліграфологію, як окрему галузь криміналістичної техніки, яка має також більше ніж сторічну історію і значний практичний досвід застосування поліграфа у різних напрямках протидії і профілактики злочинності для вирішення завдань криміналістики.

Вбачається, що *криміналістична поліграфологія* – це система наукових положень та практичних рекомендацій щодо науково-методичних засад, технічних, організаційно-тактичних, правових умов проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа з метою діагностування інформаційного стану ідеальних (уявних) слідів відображень, пов'язаних із виявленням, збиранням, дослідженням і використанням доказів у досудовому розслідуванні і судовому провадженні.

Поліграф, як техніко-криміналістичний засіб, відіграє важливу роль для виявлення, збирання та фіксації криміналістично-значущої інформації. За його допомоги та знань і навичок поліграфолога здійснюють перевірку достовірності наданих особою інформаційних даних щодо обставин

вчиненої та розслідуваної події кримінального правопорушення. При цьому використання поліграфа, як засобу криміналістичної техніки, та, як психофізіологічного методу інструментальної діагностики, виявлення прихованої і недостовірної інформації із використанням поліграфа, має відповідати певним умовам: законності, етичності, безпеки, добровільності, науковості тощо [20, с. 481–511].

Найбільш поширеними напрямками застосування поліграфа є: 1) відбір кандидатів для заміщення вакантних посад (кадровий «скринінг»); 2) використання поліграфа як засобу оперативно-розшукової та слідчої діяльності; 3) використання поліграфа під час розкриття та розслідування кримінальних правопорушень; 4) спеціальні (внутрішні) перевірки та службові розслідування; 5) використання поліграфа як одного зі способів доведення невинуватості підозрюваної особи, як стороною захисту, так і обвинувачуванням; 6) проведення судової психологічної експертизи із застосуванням поліграфа; 7) психодіагностичний та психокорекційний напрям застосування поліграфа; 8) інші напрями використання поліграфа із захисту бізнесу, а також прав і свобод окремих громадян [21, с. 106–109].

Проблеми застосування поліграфа у досудовому розслідуванні, судовому розгляді, призначення і проведення судово-психологічної експертизи з використанням комп'ютерного поліграфа є окремими прикладними аспектами науки криміналістики, оскільки за його допомоги та знань спеціаліста поліграфа здійснюють перевірку наданої особою інформаційних даних щодо обставин вчиненої та розслідуваної події кримінального правопорушення [15, с. 226].

Застосування поліграфа дозволяє встановити важливі аспекти, які мають значення для організації та планування процесу доказування. Поліграф допомагає : а) оцінити достовірність свідчень підозрюваного; б) отримати криміналістично-значущу інформацію, що може бути корисною для організації і планування тактики слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів; в) зв'язати коло осіб, які можуть бути причетні до кримінального правопорушення; в) встановити причетність особи до скоєного злочину або кримінального правопорушення.

У межах оперативно-розшукової діяльності поліграф застосовується для виявлення прихованої або недостовірної інформації, перевірки показань очевидців або осіб, яким відомі важливі відомості про вчинену подію або ту, що готується. Тому опитування із використанням полігра-

фа сприяє: отриманню від опитуваної (досліджуваної) особи фактичних даних, що мають значення для своєчасного проведення ОРД і слідчих (розшукових) дій, а також для виявлення, попередження, припинення і розкриття злочинів (наприклад: щодо виявлення членів та визначення структури злочинної групи, встановлення учасників групового злочину, ролі кожного злочинця тощо); ефективному розшуку осіб, які переховуються від оперативних підрозділів, слідства і суду або ухиляються від кримінального покарання, або без вести зниклих осіб; оцінці достовірності інформації, що повідомляється опитуваною (досліджуваною) особою; перевірку опитуваної (досліджуваної) особи на причетність до підготування або вчинення протиправних дій; прийняття рішення щодо допуску до участі в ОРД або доступу до матеріалів, отриманих в результаті її здійснення; прийняття рішення щодо встановлення або підтримання з особою відносин співробітництва при підготовці чи проведенні ОРЗ; прийняття рішення щодо надання допуску до відомостей, що становлять державну таємницю [22, с. 22–23].

При розслідуванні кримінальних правопорушень нерідко виникає необхідність залучення спеціаліста поліграфолога. Традиційно спеціальні знання в кримінальному провадженні використовують у двох формах: процесуальній та непроцесуальній. Найбільш загальноприйнятою процесуальною формою використання спеціальних поліграфологічних знань є проведення судової психологічної експертизи із застосуванням поліграфа. До непроцесуальної форми належить опитування із застосуванням поліграфа. Головними відмінними особливостями опитування з використанням поліграфа від судової психологічної експертизи із застосуванням комп'ютерного поліграфа є те, що воно здійснюється в межах розшукової діяльності й результати його проведення не є доказом, а мають лише орієнтовне значення. Висновок судової психологічної експертизи із застосуванням комп'ютерного поліграфа судом може бути визнано як доказ. Водночас, варто зауважити, що це прерогатива суду.

Отримані результати судової експертизи із використанням комп'ютерного поліграфа не тільки можуть виступати основою для побудови версій під час розслідування, визначення основних тактичних завдань і відповідних першочергових слідчих (розшукових) дій, а й можуть входити у комплекс (систему) доказів, на яких ґрунтується обвинувачення. При цьому висновок судової експертизи із використанням комп'ютерного поліграфа не є самостійним доказом у кримінальному

провадженні і може бути використаний лише у сукупності з іншими доказами для підтвердження їх достовірності та належності.

У кримінальному провадженні у процесі доказування жоден доказ не має на перед встановленої пріоритетності або більшої ваги, а тому результати застосування поліграфа, як і інші докази, у кожному провадженні будуть піддаватися критичному аналізу й оцінці. Крім тактичного значення у процесі доказування, висновок експерта, як результат проведення судової експертизи із використанням комп'ютерного поліграфа, може стати підставою ухвалення слідчим суддею таких важливих рішень у провадженні, як проведення обшуків, тимчасового доступу до речей і документів, проведення комплексу негласних слідчих (розшукових) дій, призначення інших судових експертиз тощо [23, с. 268].

Використання поліграфа в діяльності органів сектору безпеки і оборони України під час воєнного стану сприяє отриманню даних для своєчасного проведення оперативно-розшукових дій і слідчих заходів, а також для виявлення, припинення, запобігання й розкриття кримінальних правопорушень. Так, наприклад, у військовій сфері з метою запобігання військовим злочинам у Збройних силах України поліграф може бути використано стосовно військовослужбовців, коли проводиться кримінальне провадження. Таке опитування на поліграфі проходять військові особи, коли вони є: суб'єктами несанкціонованого розкриття секретної інформації або матеріалів; якщо вони підозрюються у шпionажі, зраді, підривній діяльності або тероризмі тощо.

Варто зауважити, що воєнна агресія росії внесла свої корективи і в співпрацю органів кримінальної юстиції, правоохоронців та поліграфологів. Якщо в мирний час основні запити від спецпідрозділів України до поліграфологів надходили для встановлення причетності окремих осіб до вбивств, шахрайських схем та розбійних нападів, то починаючи із 2014 р. поліграфологів почали залучати для виявлення осіб, які причетні до злочинної діяльності проти національних інтересів нашої держави. Завдяки залучення до таких ситуацій поліграфологів було виявлено значну кількість підозрюваних у вчиненні злочинів проти безпеки і оборони України.

Відомо, що з лютого 2022 р. більшість тестувань на поліграфі проводиться для виявлення агентів спецслужб російської федерації та Білорусі й потенційних диверсійно-розвідувальних груп. Також поліграф пройшло багато службових осіб та чиновників на предмет вербування

і співпраці з країною-агресором. Українські військові, які знаходилися в полоні, та особи з центрального фільтраційного пункту проходять поліграф для перевірки інформації чи вони не завербовані окупантами. Більшість бізнесменів, які вели свою діяльність паралельно на окупованих територіях, перевіряються на предмет фінансування бойовиків та співпраці з країною-агресором [24, с. 193].

Поліграф є дієвим інструментом, який сприяє зміцненню сектору безпеки і оборони України. Застосування поліграфа допомагає запобігати внутрішнім загрозам, пов'язаним із корупцією, шпигунством чи іншими протиправними діями, що підвищує загальний рівень безпеки. Поліграф є невід'ємною частиною політики безпеки у державних структурах, включаючи розвідувальні служби, що допомагає забезпечувати їхню ефективність та надійність.

Застосування поліграфа допомагає підвищити рівень національної безпеки, забезпечити надійність та професіоналізм державних службовців, а також оперативно ухвалювати рішення щодо кадрових рішень. Поліграф є дієвим інструментом встановлення причетності осіб до колабораційної діяльності, державної зради та інших злочинів проти національної безпеки і оборони України. За його допомогою встановлюються факти несанкціонованого розкриття секретної інформації, вчинення шпіднажу, терористичних актів та вирішуються інші питання, що є ключовим фактором для захисту національних інтересів.

Таким чином, реалії сьогодення воєнного часу, перед наукою криміналістики і поліграфологією постають нові завдання, які пов'язані із особливостями формування і застосування системи новітніх знань, застосування яких спрямоване на забезпечення національної безпеки та обороноздатності України. За таких обставин сучасну парадигму криміналістики доцільно спрямувати на формування й подальший розвиток нових галузей криміналістики, зокрема, криміналістичної поліграфології, для ефективного розв'язання нових завдань в сучасних умовах війни задля ефективного досудового розслідування, судового розгляду та забезпечення національної безпеки та обороноздатності нашої держави.

Література:

1. Чуваков О. А. Кримінально-правова охорона основ національної безпеки України: навч. посібник; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса: Фенікс, 2025. 156 с.

2. Shevchuk, V., Zhuravel, V., Yevdokimenko, S., Yevdokimenko, S., Myshkov, Y. Forensic Examination and Criminalistics in Investigating War Crimes: European and Ukrainian Experiences. *Jurnal Media Hukum*, 2025, 32(1), 59–77. DOI: <https://doi.org/10.18196/jmh.v32i1.25056>

3. Градун С. А. Правова регламентація використання поліграфа в секторі безпеки і оборони України. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління*. 2024. № 3(2024). С. 67–80.

4. Степанюк Р. Л., Перлін С. І. Напрями розвитку структури і змісту криміналістичної техніки в Україні. *Вісник криміналістики*. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2019. № 2 (32). С. 6–14.

5. Криміналістика : підручник / [В. М. Шевчук, В. А. Журавель, В. Ю. Шепітько та ін.]; за ред. В. М. Шевчука. Харків: Право, 2024. 1008 с.

6. Widacki J., Szuba-Boron A. Polygraph. Examinations of Civil Servants in Poland. *European Polygraph*. 2017. Vol. 11. No 1 (39). P. 15–23. DOI: 10.1515/ep-2017-0002

7. Пілюков Ю. Суб'єкти застосування спеціальних поліграфологічних знань у кримінальних провадженнях. *Актуальні проблеми правознавства*, 2025, 1, 140–146.

8. Морозова Т. Р. Поліграфологія: підручник / за ред. О. М. Морозова. Харків: «Естет Принт», 2019. 476 с.

9. Мотлях О. І. Поліграфологія: підручник. Київ: Освіта України, 2022. 550 с.

10. Волобуєв А. Ф. Поліграф: техніко-криміналістичний засіб виявлення і фіксації доказів чи інструмент експертного дослідження. *Криміналістичний вісник*, 30 (2), 2018. С. 55–63.

11. Салтевський М. В. Проблеми інструментальної детекції вербальної інформації в судовій експертизі. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського*. 2009. Т. 22. Вып. 61. № 2. С. 307–312.

12. Мотлях О. І. Інструментальна діагностика достовірності вербальної інформації та використання її результатів у кримінальному провадженні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09; Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2014. 32 с.

13. Сергєєва Д. Б. Доказове значення результатів інструментальної діагностики достовірності вербальної інформації у кримінальному процесі України. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 2. С. 91–100.

14. Назимко Є. С., Коваленко А. В. Сучасні техніко-криміналістичні засоби доказування в кримінальному провадженні: навчально-методичний посібник. Київ : Алерта, 2024. 106 с.

15. Мотлях О. І. Поліграфологія як міждисциплінарна галузь знань та взаємозв'язок із науковою криміналістикою. *Криміналістика і судова експертиза*, 2018, (63 (2)), 224–234.

16. Степанюк Р. Л., Гусєва В. О. Сучасні криміналістичні засоби та методи протидії злочинності: навч. посіб. / Р. Л. Степанюк, В. О. Гусєва; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2024. 348 с.

17. Мотлях О. І. Поліграфологія в системі спеціальних знань. *Криміналістика* : підручник / [В. В. Пяковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.]; за заг. ред. В. В. Пяковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020. С. 555–566.

18. Макарова О. П., Матюшенко О. С. Поліграф у криміналістиці: теоретичні, правові та практичні аспекти. (2025). *Вісник Кримінологічної асоціації України*, 34 (1), 327–344. <https://doi.org/10.32631/vsa.2025.1.23>

19. Когутич І. І., Лешкович Т. А. Поліграф у кримінальному провадженні України: сучасний стан та перспективи. Монографія. Тернопіль, Підручники і посібники, 2016. 234 с.

20. Шевчук В. М., Капустіна М. В. Криміналістична поліграфологія / Криміналістика: підручник / [В. М. Шевчук, В. А. Журавель, В. Ю. Шепітько та ін.]; за ред. В. М. Шевчука; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2024. С. 488–511.

21. Шевчук В. М. Психофізіологічні дослідження із використанням поліграфа та їх доказове значення. *Розвиток правової системи України в умовах сьогодення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 4–5 трав. 2018 р.). Харків, 2018. С. 106–109.

22. Мотлях О. І., Костюк В. Л., Куценко Д. В. Психофізіологічні дослідження з використанням поліграфа в практиці розслідування злочинів: метод. рек. Київ: Освіта України, 2016. 73 с.

23. Орлова Т. А., Волобуєв І. Р. Сучасні можливості експертної технології використання поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень. *Київський часопис права*, 2024, (1), 266–272. <https://doi.org/10.32782/klj/2024.1.37>

24. Маріна Ю. Деякі особливості застосування поліграфа у кримінальному провадженні в Україні та світі. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*, 2024, (4), 191–194. С. 193. <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2023-4-191-194>

1.

2. ТРИБУНА МОЛОДОГО НАУКОВЦЯ

Данило Борухов

*аспірант кафедри криміналістики
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПРОПАГАНДИ ВІЙНИ

Сучасний розвиток криміналістики характеризується зростанням ролі техніко-криміналістичних засобів у забезпеченні ефективності досудового розслідування. У цьому контексті особливе значення набуває впровадження поліграфних технологій, які розглядаються як інструмент, здатний суттєво посилити доказову базу під час досудового розслідування. Перспективність використання поліграфа та його специфіку досліджували чимало науковців, серед яких варто відзначити Волобуєва А. Ф., Курмана О. В., Моїсєєву Т. Ф., Мотляха О. І., Сергєєву Д. Б., Шапова-ла К. А., Шевчука В. М. та інших. Їхні роботи заклали підґрунтя для подальшої розробки напрямів використання поліграфа під час розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень.

Одним із ключових завдань досудового розслідування згідно з чинним КПК є забезпечення своєчасного, повного й об'єктивного встановлення обставин кримінального правопорушення. Реалізація цього завдання безпосередньо залежить від чіткого визначення програми слідчих (розшукових) дій у межах кримінального провадження, а також від належного залучення спеціалістів та експертів, здатних надати техніко-наукову та іншу допомогу органам досудового розслідування. В умовах тривалої військової агресії та реформування кримінального процесуального законодавства особливої актуальності набуває створення дієвої системи протидії злочинності загалом [1, с.107–108].

Слід зазначити, що в Україні питання повноцінного законодавчого закріплення впровадження поліграфа у практику досудового розслідування й надалі залишається у площині науково-практичних дискусій.

Основною причиною цього є відсутність чіткого нормативного регулювання результатів використання інформації, отриманої внаслідок застосування поліграфа, та можливості її оформлення як доказу у кримінальному провадженні. Така неврегульованість створює значні труднощі для практичного застосування поліграфа під час кримінального провадження, що, як зазначається у науковій літературі, зумовлює необхідність внесення відповідних змін до законодавства, зокрема у частині визначення порядку та умов його використання, а також розроблення стандартизованих методик підготовки і використання поліграфа [2, с. 689].

Перспективи використання поліграфа під час розслідування пропаганди війни зумовлені специфікою цього кримінального правопорушення. У подібних справах найчастіше фіксуються так звані ідеальні сліди злочинної діяльності, які залишаються у свідомості свідка чи підозрюваного. За їх допомогою можливо встановити або окреслити напрям для з'ясування всіх необхідних обставин вчинення відповідного кримінального правопорушення.

На сьогодні використання поліграфа здійснюється переважно на підставі підзаконних нормативно-правових актів. Зокрема, *Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень* передбачає можливість проведення судово-психологічної експертизи для отримання орієнтовної інформації шляхом опитування із застосуванням комп'ютерного поліграфа [3]. Водночас його використання як засобу доказування у кримінальному провадженні має невизначений процесуальний характер і потребує чіткого законодавчого врегулювання. Більшість сучасних науковців-криміналістів підтримує позицію щодо необхідності ширшого застосування поліграфа у правоохоронній діяльності. Так, О. І. Мотлях зазначає, що використання комп'ютерного поліграфа створює додаткові можливості для пізнання досудовим слідством того, що перебуває поза межами звичайних людських можливостей і здібностей [4, с.206–207].

Водночас при визначенні корисності застосування «поліграфного опитування» під час експертизи чи допиту треба акцентувати що поліграф є лише елементом психофізіологічного дослідження людини. Фактично він використовується лише як інструмент для виявлення та реєстрації фізіологічних реакцій. Зокрема, вони потребують ретельної

підготовки, заздалегідь продуманої системи запитань із урахуванням особистісних характеристик конкретної людини, що передбачає попереднє вивчення її індивідуальних особливостей [5, с.40–41].

З огляду на зазначене, найбільш практичним напрямом застосування поліграфа у досудовому розслідуванні є його використання у межах слідчих (розшукових) дій. Передусім йдеться про таку слідчу (розшукову) дію, як допит, де застосування поліграфа може виконувати функцію допоміжного інструмента з метою отримання орієнтуючої інформації, яка може мати значення для кримінального провадження.

У разі залучення спеціаліста-поліграфолога, слід мати на увазі що він може надати допомогу тільки на основі та в межах тих знань та навичок, що відповідають його кваліфікації й повноваження, а також перевірки його наявності у реєстрі Всеукраїнської асоціації поліграфологів України. Варто підкреслити, що застосування поліграфа під час допиту є доцільним лише за умов безконфліктної ситуації.

«Поліграфне опитування» може здійснюватися на різних етапах проведення відповідної слідчої розшукової дії: до початку допиту, застосування його як тактичний прийом для отримання орієнтуючих відомостей; після завершення допиту, з метою оцінки достовірності отриманої інформації; безпосередньо під час допиту, як допоміжний інструмент отримання інформації. Водночас пояснення та висновки спеціаліста-поліграфолога не можуть замінити проведення повноцінної експертизи й мають лише допоміжне, орієнтуюче значення для слідчого та не володіють самостійною доказовою силою.

Наступною перспективою використання поліграфа під час розслідування пропаганди війни є проведення психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа. Така експертиза проводиться в межах судово-психологічної експертизи та у випадках, коли у пам'яті особи зберігаються ідеальні сліди відображення подій минулого. У процесі дослідження експерт-поліграфолог застосовує спеціальні стимули, спрямовані на виявлення інформаційних слідів та визначення їх походження [6, с.447–448].

У межах проведенні відповідної експертизи під час розслідування пропаганди війни відповідні результати поліграфологічних досліджень можуть використовуватися як допоміжний інструмент під час збирання та оцінки доказової інформації. У разі недостатності матеріальних слідів

та невизначеності обставин психофізіологічне дослідження здатне підвищити ефективність всього досудового розслідування. Під час такої експертизи можна з'ясувати обставини, що збереглися у пам'яті особи, зокрема: її причетність чи непричетність до правопорушення, наміри, рольову участь, наявність пом'якшувальних або обтяжуючих обставин [7, с.71–72]. Водночас відповідна експертиза надає змогу перевірити достовірність показань свідків, що справді вони були очевидцями події, що саме бачили та який взаємозв'язок має з іншими доказами.

Разом із тим, психофізіологічна експертиза з використанням комп'ютерного поліграфа має певні обмеження: її висновки мають імовірний характер і не можуть розглядатися як самостійний доказ. У кримінальному провадженні результати таких досліджень не мають переваги перед висновками інших видів судових експертиз, що дозволяє уникнути надмірних побоювань учасників процесу щодо їхнього можливого впливу на остаточне рішення у справі [8, с.159]. Водночас це актуалізує необхідність залучення спеціалістів, які володіють відповідними знаннями та навичками, для вирішення окремих питань, які виникають під час досудового розслідування.

На сучасному етапі держава перебуває у процесі переосмислення можливостей поліграфа. Його використання вже запроваджене як інструмент перевірки співробітників НАБУ, САП, ДБР та Національної поліції України з метою виявлення можливої причетності до кримінальних правопорушень на користь держави-агресора. Отже, перспективи застосування поліграфа у досудовому розслідуванні поступово розширюються, що з часом може призвести до більш чіткого процесуального закріплення цього інструмента у законодавстві України.

Таким чином, використання поліграфа під час розслідування пропаганди війни є перспективним напрямом. На сьогодні можна виокремити два основні напрями його застосування: під час підготовки та проведення допиту, після його завершення, а також у межах судової психологічної експертизи. Водночас національне законодавство та судова практика послідовно дотримуються підходу, згідно з яким інформація, отримана за допомогою поліграфа, має виключно допоміжний, орієнтуючий характер і може сприяти швидкому та ефективному досудовому розслідуванню, проте не може виступати самостійним доказом.

Література:

1. Шевчук В. М. Психофізіологічні дослідження із використанням поліграфа та їх доказове значення. *Розвиток правової системи України в умовах сьогодення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 4–5 трав. 2018 р. Харків: Східноукр. наук. юрид. орг., 2018. С. 106–109. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/17053/1/Shevchuk_106–109.pdf. (дата звернення 08.09.2025);
2. Курман О. В., Балибіна А. Р. Використання поліграфа у розслідуванні кримінальних правопорушень: проблеми тактики та правового регулювання. *Аналітична та порівняльна юриспруденція*. 2024. №2. С. 686–691. URL: <https://doi.org/10.24144/2788–6018.2024.02.114>. (дата звернення 08.09.2025);
3. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змінами та доповненнями): URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення 08.09.2025);
4. Мотлях О. І. Ефективність використання поліграфа у розслідуванні злочинів минулих років. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. №8. С. 208–211. URL: <http://spfi.com.ua/IMG/pdf/61.pdf>. (дата звернення 10.09.2025);
5. Волобуєв А. Ф. Щодо застосування поліграфа у досудовому розслідуванні. *Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики* : тези доповідей всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 21 листоп. 2018 р. Харків, 2018. С. 40–42. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/21_11_2018/pdf/17.pdf. (дата звернення 10.09.2025);
6. Чорний Г. О., Жигалов І. Г. Особливості використання поліграфа у судово-психологічній експертизі. *Юридичний науковий та електронний журнал*. 2023. №12. С. 446–449. URL: <https://doi.org/10.24144/2788–6018.2024.02.114>. (дата звернення 12.09.2025);
7. Шаповал К. А. Використання поліграфа під час розслідування вбивств, вчинених із застосуванням домашнього насильства. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків : Право, 2020. Вип. 21. С. 66–78. DOI: https://doi.org/10.32353/khrife.1.2020_04. (дата звернення 11.09.2025);
8. Калатур М. В. Участь поліграфолога в кримінальному провадженні. *Використання поліграфа в правоохоронній діяльності: проблеми та перспективи* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 7–8 листоп. 2015 р. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 160–162. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d2a3ed83-fb1d-425b-9994-99cd807fcb84/content>. (дата звернення 12.09.2025).

Сергій Котляр

аспірант

*Науково-дослідний інститут вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса,
м. Харків, Україна*

ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КІБЕРЗЛОЧИНІВ

Одним із головних викликів для правоохоронних органів, у сучасному світі інформаційних технологій, є активізація вчинення кримінальних правопорушень в кіберпросторі. Майже кожного дня проводиться фіксація випадків зламу комп'ютерних систем, викрадення персональних даних, шахрайства в мережі Інтернет та поширення шкідливого програмного забезпечення.

Розслідування таких кримінальних правопорушень ускладнюється, в зв'язку з тим, що більшість злочинів в кіберпросторі має латентний характер, а також злочинці часто використовують засоби анонімного використання мережевих технологій, шифрування та приховування злочинного діяння. Це вимагає від працівників оперативних підрозділів оновлення системи прийомів боротьби зі кіберзлочинністю, одним із шляхів цього оновлення є застосування спеціальних знань у галузі психологічної науки та психофізіологічної техніки. Таким приладом психофізіологічної техніки є поліграф.

Національний стандарт України ДСТУ 8692:2016 надав визначення терміну поліграф вказавши, що поліграф – це багатоканальна контрольно-вимірювальна система, призначена фіксувати динаміку зміни фізіологічних показників організму людини під час дослідження на визначення його психоемоційного стану у відповідь на пред'явлення за спеціальною методикою певних стимулів і подальше їх відтворення на екрані монітора та збереження й архівування за допомогою пристрою оброблення та відображення інформації, яким можуть бути персональний комп'ютер, планшетний комп'ютер, ноутбук тощо. Поліграф складається з апаратного комплексу та програмного забезпечення для комп'ютера [1].

Поліграф є різновидом психофізіологічної апаратури, та є комплексною багатоканальною апаратною методикою реєстрації змін психофізіологічних реакцій людини у відповідь на пред'явлення за спеціальною

схемою певних психологічних стимулів. Аналіз інформації, отриманої від людини в процесі опитування за допомогою поліграфа, як стверджується, дає змогу одержувати необхідну орієнтовну інформацію та виявляти ту, яку людина приховує. Поліграф – це багатоканальний осцилограф, який проводить одночасний запис показників кров'яного тиску, дихання, рухових реакцій, робить електрокардіограму тощо. Даний пристрій не читає думки, а лише реєструє фізіологічну активність та зміну її параметрів. Він виявляє не брехню, а лише збудження, яке з певною долею вірогідності може свідчити про неправду. По фізіологічним реакціям не можна точно встановити природу процесу, що їх викликав (позитивна чи негативна емоція, біль, якісь асоціації, брехня, переляк)». (ухвала Києво-Святошинського районного суду Київської області від 30.03.2021 (справа № 369/16145/18, провадження № 2/369/812/21) [2].

Треба зазначити, що на думку Сопілко І. Ю. поліграф може бути правомірно використаний під час проведення слідчих дій (розшукових дій) за умови неухильного дотримання законності та врахування людського чинника у кримінальному провадженні [3]. При цьому, на думку В. О. Снеткова, використання поліграфа для проведення наукового самостійного дослідження для отримання орієнтуючої інформації може бути досить корисним для органів досудового слідства. Спеціалісти можуть проводити будь-які діагностичні дослідження за дорученням слідчого у межах слідчої дії [4].

Питання впровадження поліграфа у практику розкриття кримінальних правопорушень досліджували такі науковці як Злобін Г. А., Яні С. А., Тертишник В. М., Андреев Г. Г., Любарський М. Г., Мотлях О. І., Волобуєв А. Ф., Курман О. В., Моїсєєв Т. Ф., Сергєєв Д. Б., Шаповал К. А., Шевчук В. М та інші. Науковці висловлюють думку про перспективність використання поліграфа під час розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень. Так, на думку Мотлях О. І., використання поліграфа створює додаткові можливості для пізнання досудовим слідством того, що перебуває поза межами звичайних людських можливостей і здібностей [5].

Як зазначають науковці проведення психофізіологічного дослідження із використанням поліграфа є одним із способів інформаційного й психологічного забезпечення оперативно-розшукових заходів або окремих слідчих дій, орієнтувальна інформація, яку отримує поліграфо-

лог, дозволяє в найкоротший термін визначитися в діях і поведінці осіб, які мають відношення до досліджуваної події; в злочинній діяльності підозрюваного; в діях інших осіб, спрямованих на приховування вчиненого злочину. А також отримати відомості про осіб, які мають відношення до досліджуваної події, та вірогідне місцезнаходження об'єктів (речей), що мають значення для кримінального провадження.

Тому поліграф, як інструмент психологічної діагностики, є важливим допоміжним засобом під час розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються в кіберпросторі. А саме, використання поліграфа під час розслідування окремих категорій кіберзлочинів буде ефективним для:

- перевірки осіб, які мали доступ до інформаційних систем або конфіденційних даних;
- встановлення причетності працівників компаній чи організацій до витоку інформації;
- уточнення показань свідків і підозрюваних;
- оцінки правдивості пояснень осіб, які заперечують участь у кіберзлочині;
- відбору персоналу у сфері кібербезпеки з метою попередження інсайдерських загроз.

Таким чином, поліграф допомагає звужити коло підозрюваних, уточнити напрям розслідування та оцінити ступінь довіри до показань учасників процесу.

Також потрібно зазначити, що до основних переваг використання поліграфа під час проведення розслідування кіберзлочинів належать:

- можливість швидко оцінити ступінь щирості свідчень;
- допомога у виявленні осіб, що приховують інформацію;
- психологічний ефект – підозрювані частіше визнають провину перед проходженням тесту;
- ефективність при внутрішніх розслідуваннях у державних установах чи ІТ-компаніях.

Слід зазначити, що використання поліграфа у досудовому розслідуванні кіберзлочинів дає найбільш вагомий результат у поєднанні з методами цифрової криміналістики. Наприклад:

- при розслідуванні витоку бази даних працівники, які мали до неї доступ, проходять поліграфне опитування;
- під час виявлення інсайдерської атаки тестуються співробітники з підозрою на активність у логах системи;

– при кібершахрайствах поліграф використовується для оцінки правдивості свідчень підозрюваних, які заперечують причетність до кримінального правопорушення.

Треба також зазначити, що поліграф як ефективний допоміжний інструмент, у розслідуванні кіберзлочинів, не може замінити технічні та цифрові докази, однак значно підвищує ефективність досудового розслідування, допомагає визначити напрям пошуку доказів та оцінити щирість учасників процесу. Використання поліграфа доцільне лише у поєднанні з іншими методами криміналістики та цифрової експертизи.

Отже, використання комп'ютерного поліграфа під час проведення проведення окремих слідчих (розшукових) дій та розслідувань кримінальних правопорушень, що вчиняються кіберпросторі, виконує завдання діагностики прихованої та недостовірної інформації, а також забезпечує реалізацію аналітичної, психологічної та профілактичної функцій, сприяє підвищенню рівня об'єктивності та якості роботи правоохоронних органів.

Література:

1. Довідка про проблеми в роботі національного стандарту в Україні – ДСТУ 8692:2016 «Поліграфи. Технічні умови». <https://kp-ua.com/dovidka-pro-problemy-v-roboti-natsionalnogo-standartu-v-ukrayini-dstu-8692-2016-poligrafy-tehnichni-umovy/>
2. Про використання комп'ютерного поліграфа у кримінальному та цивільному провадженнях через призму судової практики. <https://radako.com.ua/pro-vykorystannya-kompyuternogo-poligrafa-u-kryminalnomu-ta-cyvilnomu-provadžhennyah-cherez-pryzmu-sudovoyi-praktyky/>
3. Сопілко І. Ю. Використання методів психофізіологічної діагностики під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій. *Реформування системи кримінальної юстиції та криміналістичні проблеми* : збір. матер. міжн. наук.-прак. конф. – Ірпінь : Ірпінська фінансово-юридична академія, 2012. – С. 285–287.
4. Назаров О. А. Проблемні питання використання поліграфа в діяльності органів внутрішніх справ України щодо протидії злочинам. *Актуальні питання теорії та практики використання поліграфа* : збірка статей / за заг. ред. В. О. Шаповалова. К. : Освіта України, 2015. 220 с.
5. Мотлях О. І. Ефективність використання поліграфа у розслідуванні злочинів минулих років. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. №8. С. 208–211.

Даниїл ЛАЗАРЕНКО

студент

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ДЕРЖАВНУ ЗРАДУ ТА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ: МОЖЛИВОСТІ ТА ОБМЕЖЕННЯ

Сьогодні, коли Україна перебуває у стані війни, розслідування злочинів, пов'язаних із державною зрадою та колабораціонізмом, стало справжнім викликом. Окуповані території, знищені документи, брак свідків і небезпека для слідчих у прифронтових зонах роблять традиційні методи розслідування майже неможливими. У таких умовах поліграф, або, як його ще називають, детектор брехні, виглядає як потенційна допомога для перевірки, чи кажуть правду обвинувачені чи свідки. Хоча про його надійність і законність точаться суперечки, він може стати рятівним кругом, коли інших доказів просто немає. Мета моєї наукової роботи – розібратися, як можна використовувати поліграф у кримінальних провадженнях про державну зраду та колабораціонізм, які проблеми виникають, як він застосовується в Україні зараз і що потрібно, щоб він став частиною системи за підтримки закону. Я спираюся на наукові статті, судові рішення та офіційні документи, щоб показати, як це працює в реаліях війни.

Дослідники не раз наголошували, що без чітких законів поліграф не може повноцінно працювати в кримінальних справах. У статті О. В. Линника і А. В. Трубнікової пояснюється, що поліграф міг би допомогти перевірити правдивість свідчень, особливо коли документи знищені чи свідків важко знайти через окупацію. Але проблема в тому, що Кримінальний процесуальний кодекс України (КПК) не визнає результати поліграфа повноцінним доказом – лише як додаткову інформацію. До того ж, війна сильно впливає на людей: уявіть, як це – проходити тест, коли ти живеш під обстрілами чи втратив усе. Стрес може спотворити результати, і поліграф покаже щось не те. Автори пропонують прописати в законі правила використання поліграфа, щоб він був добровільним і щоб суди могли довіряти його результатам. Це особливо важ-

ливо в справах про державну зраду, де докази часто непрямі чи втрачені [1].

Технічна сторона поліграфа – це окрема розмова. У статті Орлової Т. А. та Волобуєва І. Р. розповідається, що для точних результатів потрібні кваліфіковані оператори й обладнання без збоїв. Поліграф фіксує пульс, дихання, пітливість – усе, що може видати брехню. Але якщо людина пережила травму чи має посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), що зараз дуже поширене, результати можуть бути неточними. У справах про колабораціонізм поліграф міг би викрити тих, хто приховує співпрацю з окупантами, але потрібні спеціальні методики, які враховують психологічний стан. Дослідники радять поєднувати поліграф із психологічними експертизами, щоб результати були надійнішими, і навчати операторів працювати в екстремальних умовах війни, коли люди налякані чи виснажені [2].

Судова практика в Україні показує, що поліграф поки що не дуже популярний у таких справах. У статті Курмана О. В. і Балибіної А. Р. пояснюється, що суди скептично ставляться до поліграфа, бо його результати залежать від багатьох речей – від настрою людини до вміння оператора. У провадженнях про державну зраду, де потрібні залізні докази, судді хочуть бачити документи чи свідчення, а не графіки з поліграфа. До того ж, коли суспільство вимагає швидко покарати колаборантів, є ризик, що поліграф використають неправильно – наприклад, щоб тиснути на людей. Автори вважають, що варто почати з простіших справ, щоб суди звикли до поліграфа і почали йому довіряти. Вони також пропонують створити чіткі правила, як його застосовувати, щоб уникнути зловживань і зробити процес прозорим [3].

Використання поліграфа під час війни – це ще й питання логістики. Потрібне дороге обладнання, підготовлені фахівці й безпечне місце, а в прифронтових містах чи селах це майже нереально. У стандарті ДСТУ 9266:2023, який діє з 2024 року, прописано, як правильно проводити тестування – від підготовки до звіту. Але в реальності, коли немає світла, коли обстріли, а фахівців бракує, це виглядає як щось із фантастики. Наприклад, у звільнених містах, де розслідують колабораціонізм, організувати тестування – величезний ризик. Дослідники пропонують створювати мобільні лабораторії, але для цього потрібні гроші, обладнання й підтримка, можливо, від міжнародних організацій. Без цього поліграф залишиться лише гарною ідеєю [4].

Етичні питання – це ще одна серйозна перепона. У статті Кабанця О. пояснюється, що змушувати когось проходити поліграф – це порушення прав, адже Конституція України (стаття 28) забороняє примус і катування. У справах про колабораціонізм, де люди й так під тиском суспільства, витік результатів тестування може поставити їх під удар – аж до загрози життю. Війна залишає слід на психіці: багато хто має травми, страх чи депресію, і це може збити поліграф із пантелику. Автор наголошує, що потрібні чіткі правила, щоб тестування було добровільним, а дані – надійно захищеними. Без цього поліграф може завдати більше шкоди, ніж користі. Він також зазначає, що в умовах війни потрібні спеціальні протоколи, які враховують психологічний стан людей, щоб результати були справедливими [5].

Судова оцінка поліграфа в Україні поки що слабка. У статті Юридичної Газети є аналіз постанови Касаційного кримінального суду від 26 січня 2023 року (справа № 183/3452/19), де сказано, що результати поліграфа – це лише частина експертного висновку, а не головний доказ. Судді часто сумніваються в його надійності, особливо в справах про державну зраду, де потрібні докази, що не викликають питань. У статті пропонують запозичити досвід США, де поліграф використовують у розслідуваннях шпигунства, але з чіткими стандартами. В Україні брак таких стандартів і прикладів із судів заважає довіряти поліграфу. Потрібно навчати суддів і адвокатів, як оцінювати ці результати, і проводити пілотні проєкти, щоб показати, що поліграф може бути корисним [6].

Отже, з усього сказаного видно, що поліграф у справах про державну зраду та колабораціонізм може бути корисним, але стикається з купою проблем – від законів до логістики й етики. Щоб він запрацював, треба перейняти досвід країн, як США, де поліграф уже давно використовують у розвідці. Потрібно прописати в законах, як його застосовувати, навчити фахівців і зробити так, щоб тестування було безпечним і добровільним. У воєнний час, коли доказів бракує, поліграф міг би стати помічником, але лише якщо все робити за правилами – щоб і розслідування були ефективними, і права людей не порушувалися. Для цього потрібні зміни в КПК, підготовка спеціалістів і, можливо, допомога від міжнародних партнерів, щоб усе це запрацювало в наших реаліях.

Література:

1. Линник О. В., Трубікова А. В. Доцільність використання поліграфа як засобу доказування у кримінальному процесі України. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. С. 15–20.

1. Орлова Т. А., Волобуєв І. Р. Сучасні можливості експертної технології використання поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень. *Київський часопис права*, 2024, № 1. С. 266–272.
2. Курман О. В., Балибіна А. Р. Використання поліграфа при розслідуванні кримінальних правопорушень: проблеми тактики та правового регулювання. *Аналітично-порівняльне правознавство*, 2024, № 2. С. 45–50.
3. ДСТУ 9266:2023. Судова психологічна експертиза. Використання поліграфа. Загальні вимоги. С. 1–10.
4. Кабанець О. Використання комп'ютерного поліграфа у кримінальному та цивільному провадженні через призму судової практики. *ADVOKAT POST*. 2024. С. 1–5.
5. Чи дозволяє КПК України використовувати комп'ютерний поліграф як доказ: судова практика. *Юридична Газета*, 2023. С. 7–9.

Віктор Лазорчик

здобувач вищої освіти

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРАВОВІ, ОРГАНІЗАЦІЙНО- МЕТОДИЧНІ ТА ЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України докорінно змінила підходи держави до питань національної безпеки й оборони. Нові виклики змусили переглянути стратегію захисту державних інтересів, особливо у сфері кадрової політики та протидії загрозам, які можуть виникати всередині системи. У сучасних умовах війни ризики витоку конфіденційної інформації, проникнення ворожих агентів, диверсійних операцій стали значно вищими.

У таких обставинах особливого значення набувають сучасні інструменти первинного кадрового добору, контролю ризиків корупційної поведінки та перевірки доброчесності співробітників сектору безпеки і оборони. Одним із найефективніших методів є застосування поліграфа, як психофізіологічного дослідження, яке дозволяє оцінити реакції людини під час опитування та допомагає виявити потенційні ризики. Водночас його використання вимагає суворого дотримання правових норм, етичних принципів та міжнародних стандартів захисту прав людини.

В Україні досі відсутня чітка законодавча регламентація застосування поліграфа. Натомість існує низка конституційних норм, процесуальних положень та відомчих актів, що формують правову основу. Конституція України гарантує право на повагу до гідності (ст. 28), недоторканність приватного життя (ст. 32) та право не свідчити проти себе чи своїх близьких (ст. 63) [1]. Кримінальний процесуальний кодекс у статтях 242 передбачає можливість проведення експертиз, що створює підґрунтя для використання поліграфа у кримінальному провадженні [2].

Дослідниця Г. В. Маляр наголошує на низці проблем, зокрема на невизначеності в підзаконних актах стосовно того, до якого виду експертних досліджень він може бути застосований. Окрім того, питання правової та морально-етичної допустимості цього методу викликають суперечки, а достовірність результатів перевірки на поліграфі залишається під сумнівом. На думку дослідниці, ці питання потребують належного нормативного врегулювання [3].

Натомість, застосування поліграфа в Україні здійснюється на підставі відомчих нормативно-правових актів, зокрема наказів, інструкцій та методичних рекомендацій, затверджених окремими державними органами та відомствами. Такі документи мають внутрішній характер і регламентують порядок проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа у межах відповідних структур. Зокрема, Наказом Міністерства оборони України № 164 від 14.04.2015 затверджено Інструкцію з організації та проведення психофізіологічного дослідження персоналу із застосуванням поліграфа у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України [4]. Постановою Кабінету Міністрів № 146 від 11.02.2025 затверджено порядок проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа під час проведення спеціальної перевірки іноземців та осіб без громадянства [5]. Власні інструкції (порядки) та внутрішні нормативні акти щодо застосування поліграфа діють у низці правоохоронних, розвідувальних, безпекових та контролюючих органах державної влади. Це свідчить про розширення практики застосування цього інструмента у секторі безпеки й оборони.

Після початку повномасштабної війни роль поліграфа у кадровій політиці та внутрішньому контролі значно зросла. У різних державних органах, зокрема в силових та безпекових структурах, поліграф активно використовується як інструмент у сфері кадрової політики. Застосуван-

ня цього методу здійснюється під час добору кандидатів на службу, періодичної перевірки співробітників, а також у процесі проведення внутрішніх службових розслідувань.

Використання поліграфа повинно відповідати міжнародним стандартам захисту прав людини. Європейська конвенція з прав людини (ст. 3, 6, 8) встановлює заборону катувань, гарантує право на справедливий суд та захист приватного життя. Конвенція ООН проти катувань передбачає недопустимість примусового отримання показань чи використання методів тиску [6].

Попри активну популяризацію застосування поліграфа, як у кримінальному процесі так і у кадрових питаннях, існує низка проблем. Відсутність єдиного законодавчого регулювання застосування поліграфа в Україні створює проблеми правової невизначеності, різного тлумачення результатів тестування у судовій практиці та ускладнює його використання як доказового інструмента. Це призводить до сумнівів щодо достовірності та юридичної ваги висновків поліграфа.

Крім того, відсутність стандартизованих процедур і державної системи контролю якості досліджень знижує довіру до цього методу, а також не гарантує належного захисту прав людини, зокрема права на приватне життя та справедливий судовий розгляд.

Для вирішення визначених проблем необхідно впровадити єдину правову базу для застосування поліграфа, який визначатиме загальні принципи використання, статус результатів, порядок підготовки та акредитації фахівців, а також стандарти захисту прав людини. Важливо також уніфікувати процедури проведення досліджень і створити державну систему контролю якості поліграфологічних експертиз. Вказані шляхи вирішення забезпечать застосування поліграфа більш ефективним у сфері національної безпеки й оборони України.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-вр> дата звернення: 20.09.2025.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> дата звернення: 20.09.2025
3. Маляр Г. В. Використання детектора брехні в Україні – про що мовчить закон. Українська правда. URL: <http://www.pravda.com.ua/columns/2013/09/23/6998462> дата звернення: 21.09.2025

4. Наказ Міністерства оборони України від 14 квітня 2015 р. № 164 «*Про затвердження Інструкції щодо застосування поліграфа у ЗСУ*». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0477-15> дата звернення: 21.09.2025.

5. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2025 р. № 146 «*Про використання поліграфа щодо іноземців та осіб без громадянства*». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/146-2025-p> дата звернення: 21.09.2025.

6. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. Рада Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 дата звернення: 21.09.2025.

Віталій Шевчук
аспірант НДІ вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України,
м. Харків, Україна

КРИТЕРІЙ ОЦІНКИ СУДОМ ДОСТОВІРНОСТІ ВИСНОВКУ СУДОВОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ КОМП'ЮТЕРНОГО ПОЛІГРАФА

Сучасні можливості використання результатів судової психологічної експертизи із застосуванням комп'ютерного поліграфа у процесі доказування під час кримінальних проваджень залежить від вирішення ряду питань процесуального, організаційного та методичного характеру через усунення в законах і підзаконних актах суперечностей правового регулювання. Отже, в реаліях сьогодення актуальними та значимими є проблеми дослідження критеріїв оцінки судом достовірності висновку судової психологічної експертизи з використанням поліграфа, вивчення та аналізу умов і вимог, коли результати застосування поліграфа визнаються судами як докази [1].

Вітцизнана судова практика демонструє прагнення до обережного підходу: поліграфічні результати визнаються доказами, що можуть бути враховані лише у сукупності з іншими доказами, за умови добровільності процедури й відсутності порушення прав людини. Необхідність законодавчого визначення процесуального статусу поліграфа залишається однією з ключових передумов удосконалення доказової системи. Вирішення цієї проблеми можливе шляхом законодавчого врегулювання

питання, яке має охоплювати як процесуальні аспекти – коло уповноважених осіб, форму фіксації, процедуру згоди, – так і науково-методичні вимоги щодо достовірності результатів застосування поліграфа та технічних параметрів цього приладу [2, с. 327].

Попри існуючі дискусії, судова психологічна експертиза із застосуванням комп'ютерного поліграфа розглядається судами, як один із доказових інструментів, за умови дотримання всіх нормативних вимог до об'єктивності дослідження й компетенції експерта. Тобто самі по собі «перевірки на поліграфі», проведені приватним чином без дотримання процедури судово-експертної діяльності, не є рівнозначними судовій експертизі. Водночас, висновок судового експерта-поліграфолога, підготовлений відповідно до Закону, може мати доказове значення [3].

Варто зауважити, що задля дотримання умови законності формування доказової бази інформація, що стала відомою завдяки використанню поліграфа, може бути отримана шляхом проведення судової експертизи [4, с. 325–334]. Застосування поліграфа під час проведення психологічної експертизи регулюється пунктами 6.8, 6.8.1. та 6.8.2. Розділу VI «Психологічна експертиза» Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [5]. При цьому, згідно зі ст. 8 Закону України «Про судову експертизу», методики проведення судових експертиз (крім судово-медичних та судово-психіатричних) підлягають атестації та державній реєстрації в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [6]. У п. 8 Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз зазначено, що за умови атестації методики підлягають внесенню Реєстру методик проведення судових експертиз (далі – Реєстр) [7]. Відповідно, психологічна експертиза проводиться згідно з методиками проведення психологічних експертиз, що внесені у Реєстр [8].

Проведення судової психологічної експертизи із застосуванням комп'ютерного поліграфа в Україні має здійснюватися атестованими Міністерством юстиції України судовими експертами психологами (поліграфологами) із застосуванням валідних і надійних поліграфологічних наукових методик, інших методів і видів експертного дослідження (ретроспективних, психодіагностичних) та відбувається, відповідно до вимог процесуальних кодексів, з урахуванням того, що висновок експерта є процесуальним джерелом доказів (засобом доказування) і не має наперед встановленої доказової сили, а розглядається судами лише як одне

із джерел доказів та підлягає перевірці й оцінці судами, нарівні з іншими зібраними доказами та експертизами у кримінальному провадженні згідно з ст. 94, 101 КПК України.

Відмітимо, що перевірка полягає у встановленні відповідності експертизи із застосуванням поліграфа критеріям оцінки доказів: належності, допустимості, достовірності експертизи, а також достатності та взаємному зв'язку в сукупності з іншими зібраними матеріалами, доказами у кримінальному провадженні. Варто враховувати, що у кримінальному провадженні в процесі доказування жоден доказ не має наперед встановленої пріоритетності або більшої ваги, а тому результати застосування поліграфа, як і інші докази, у кожному провадженні будуть піддаватися критичному аналізу й оцінці [9, с. 360].

Варто зауважити, що застосування комп'ютерного поліграфа можна розглядати як організаційно-правову форму використання спеціальних знань у галузі поліграфології, оскільки дослідження із застосуванням поліграфа, проведення судової психологічної експертизи із застосуванням поліграфа й інші напрями використання таких досліджень являють собою окремі форми застосування спеціальних знань (залучення спеціалістів під час окремих слідчих (розшукових) чи судових дій (ч. 8 ст. 228, ч. 3 ст. 237, ч. 1 ст. 238, ч. 3 ст. 359 КПК України), консультації та роз'яснення спеціалістів (ст. 71, 72, 360 КПК України) і в межах проведення судової експертизи (ст. 242, 332 КПК України) [10, с. 107].

З огляду на викладене, традиційно спеціальні знання у кримінальному провадженні використовують у двох формах: процесуальній та непроцесуальній. Найбільш загальноприйнятою процесуальною формою використання спеціальних поліграфологічних знань є проведення судової психологічної експертизи із застосуванням поліграфа. До непроцесуальної форми належить опитування із застосуванням поліграфа. Головними відмінними особливостями опитування з використанням комп'ютерного поліграфа від судової психологічної експертизи із застосуванням поліграфа є те, що воно здійснюється в межах розшукової діяльності й результати його проведення не є доказом, а мають лише орієнтовне значення [11, с. 497]. Висновок судової психологічної експертизи із застосуванням комп'ютерного поліграфа судом може бути визнано як доказ. Докази, отримані внаслідок експертизи з використанням поліграфу, є непрямими, та повинні бути оціненими у сукупності з усіма іншими матеріалами, які були зібрані під час кримінального провадження [12, с. 424].

Вбачається, що аналітична діяльність із оцінки висновку експерта складається з кількох блоків розумових операцій і дій: формальної (логіко-процесуальної) оцінки; змістовної (спеціальної) оцінки висновку експерта; допиту експерта [13, с. 364–411].

У процесуальному аспекті ключовими для суду є три критерії оцінки: достовірність результатів, допустимість отримання та зв'язок із іншими доказами. Достовірність означає, що тестування має бути проведене з дотриманням усіх науково-методичних умов: сертифікованим поліграфом, кваліфікованим спеціалістом, за валідною (науково обґрунтованою) методикою та з повною фіксацією процесу. Допустимість визначається відсутністю порушення прав людини, добровільністю участі та належною процесуальною формою фіксації результатів. Відповідно до ст. 87 КПК України будь-які дані, отримані з порушенням конституційних прав, підлягають виключенню з доказової бази [14]. Нарешті, взаємозв'язок означає, що поліграфічні дані можуть бути враховані судом лише у поєднанні з іншими доказами – показаннями, висновками експертиз, речовими доказами, цифровими даними тощо, що забезпечує їх системну оцінку у контексті всієї доказової сукупності [2, с. 327].

Вважаємо, що серед критеріїв достовірності висновку судової психологічної експертизи з використанням комп'ютерного поліграфа можна виокремити дві групи : 1) правові (процесуальні) та 2) гносеологічні (пізнавальні).

До процесуальних критеріїв можна віднести допустимість і належність висновку експерта як одного із джерел доказів. Невипадково докази відповідно до ст. 94 КПК України [14] оцінюють, починаючи зі встановлення належності й допустимості і лише потім й достовірності. Належність результатів експертного дослідження полягає в тому, що встановлені експертом факти мають складати предмет доказування чи з'ясовувати інші суттєві для кримінального провадження обставини. Із використанням сформульованих експертом висновків ці факти можна встановити та довести. Допустимість висновку експерта в загальному вигляді означає дотримання законності, кримінально-процесуальних норм під час призначення, проведення експертизи, оформлення й подання замовникові її результатів у вигляді висновку експерта [17, с. 92].

Гносеологічні критерії достовірності висновку експерта містять доброякісність об'єктів експертизи, правильність вихідних даних, наявність затвердженої методики експертного дослідження. Придатність і достат-

ність об'єктів дослідження, вихідних даних визначають з урахуванням вимог використовуваних методик експертного дослідження. Правильно відібрані, збережені й надані експертові в необхідному обсязі об'єкти є основою отримання достовірного висновку експерта про наявність або відсутність досліджуваних фактів. Ще однією передумовою достовірності результатів призначеної експертизи є затверджені науково розроблені методики проведення експертних досліджень, інформацію про які розміщено в Реєстрі на відповідному сайті Міністерства юстиції України [11].

За умов стрімкої технологізації кримінального процесу й водночас відсутності чіткого правового регулювання поліграфа в Україні постає потреба у виробленні науково обґрунтованої та процесуально безпечної моделі його використання, здатної поєднати ефективність доказування з дотриманням конституційних гарантій прав людини та стандартів ЄСПЛ [2, с. 319].

Вбачається, що однією із ключових передумов удосконалення доказової системи застосування комп'ютерного поліграфа у кримінальному провадженні України є необхідність законодавчого визначення процесуального статусу поліграфа. Вбачається, що це можливо двома шляхами : 1) прийняттям окремого Закону, який дасть можливість у практичній площині повноцінно використовувати його результати спільно з іншими верифікованими інформаційними даним, особливо у сфері кримінального судочинства; 2) внесенням змін до кодифікованих нормативних актів України, зокрема до КПК України на підставі підготовки окремої норми, яка б відбивала правові основи застосування поліграфа й отриманих завдяки йому результатів проведених досліджень [20, с. 40].

Таким чином, висновок судової психологічної експертизи із застосуванням комп'ютерного поліграфа судом може бути визнано як доказ у кримінальному провадженні за умов дотримання належності, допустимості та достовірності. Кримінальне процесуальне законодавство України швидко розвивається та змінюється відповідно до реалії сьогодення, при цьому враховується європейський та міжнародний досвід. Для вирішення питання щодо допустимості і доказової сутності результатів психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа варто закріпити на законодавчому рівні доказове значення отриманих результатів. Проведення подальших наукових досліджень створює науково-методо-

логічний фундамент та правові засади застосування поліграфу у кримінальному провадженні у системі засобів доказування.

Література:

1. Гончаренко В. Г. Критерії вірогідності висновків експерта: гносеологічний, психологічний і процесуальний аспекти. *Часопис Академії адвокатури України*. 2009. № 3. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe (дата звернення; 22.09.2025 р.)
2. Погорецький М. А. Використання поліграфу у доказуванні у кримінальних провадженнях: практика США, країн ЄС, ЄСПЛ та України. *Правові новели. Науковий юридичний журнал*. № 26. 2025. С. 318–335. С.331. DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2025.26.37> С.327.
3. Судова психологічна експертиза з поліграфом – достовірність і науковий підхід. URL: <https://morozova.center/services/2>
4. Войцехівський С. В., Гачкевич А. О. Передумови та виклики використання поліграфа для цілей кримінального судочинства: інформація як доказ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*, 2025, 3 (89), 325–334.
5. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 03.11.1998 № 705/3145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>
6. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/403812?find=1&text=%D0%A0%D0%B5%D1%94%D1%81%D1%82%D1%80#w1_1.
7. Про затвердження Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз: Постанова Кабінету Міністрів України від 2 липня 2008 р. № 595. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2008-%D0%BF#Text>.
8. Реєстр методик проведення судових експертиз. URL: <https://rmpe.minjust.gov.ua/page/28>
9. Сасенко Г. Ю. Оцінка судом висновку експерта як джерела доказів. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19 листоп. 2020 р.). Редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 359–362.
10. Шевчук В. М. Психофізіологічні дослідження із використанням поліграфа та їх доказове значення. *Розвиток правової системи України в умовах сьогодення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 4–5 трав. 2018 р.). Харків, 2018. С. 106–109.
11. Шевчук В. М., Капустіна М. В. Криміналістична поліграфологія / Криміналістика: підручник / [В. М. Шевчук, В. А. Журавель, В. Ю. Шепітько та ін.];

за ред. В. М. Шевчука; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2024. С. 488–511. С. 497.

12. Завгородній І. В., Завгородній В. Є., Чіпко Н. В. Деякі аспекти використання поліграфічних досліджень в ході розкриття та розслідування особливо тяжких кримінальних правопорушень. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 423–425.

13. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. 560 с.

14. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2013. № 9–10, № 11–12, № 13, ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

15. Погорецький М. А. Використання поліграфу у доказуванні у кримінальних провадженнях: практика США, країн ЄС, ЄСПЛ та України. *Правові новели. Науковий юридичний журнал*. № 26. 2025. С. 318–335. DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2025.26.37> С.327.

16. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

17. Сергєєва Д. Б. Доказове значення результатів інструментальної діагностики достовірності вербальної інформації у кримінальному процесі України. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 2. С. 91–100.

18. Реєстр методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України. URL: <http://rmpse.minjust.gov.ua/search>

19. Погорецький М. А. Використання поліграфу у доказуванні у кримінальних провадженнях: практика США, країн ЄС, ЄСПЛ та України. *Правові новели. Науковий юридичний журнал*. № 26. 2025. С. 318–335. С.331. DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2025.26.37> С.327.

20. Мотлях О. Правові основи застосування поліграфа в Україні – реалії сьогодення. *Філософські та методологічні проблеми права*, 2024, 1 (27), 40.

С94 **Сучасний** досвід використання поліграфа у сфері національної безпеки і оборони України в умовах воєнних загроз : зб. матеріалів панел. дискусії : IX Харків. міжнар. юрид. форум, м. Харків, 26 верес. 2025 р. / [редкол.: А. Гетьман, В. Журавель, В. Шевчук та ін.] ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. криміналістики ; Нац. акад. прав. наук України ; Всеукр. асоц. поліграфологів [та ін.]. – Харків : Право, 2025. – 170 с.

ISBN 978-617-8617-62-2

Для працівників органів правопорядку, науковців, викладачів, аспірантів та студентів юридичних закладів освіти й широкого кола осіб, яких цікавлять проблеми сучасного досвіду використання поліграфа у сфері національної безпеки і оборони України.

УДК [343.98+340.6](082)

Наукове видання

СУЧАСНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННИХ ЗАГРОЗ

Збірник матеріалів панельної дискусії

IX Харківський міжнародний юридичний форум

м. Харків, 26 вересня 2025 року

Видається в авторській редакції

Підписано до друку 29.10.2025. Формат 60×84/16.

Ум. друк. арк. 9,9. Обл.-вид. арк. 8. Тираж 100 пр. Зам. № 483

ТОВ «Видавничий дім «Право»,

вул. Харківських Дивізій, 11/2, м. Харків, Україна

Для кореспонденції: а/с 822, м. Харків, 61023, Україна

Тел.: (050) 409-08-69, (067) 574-81-20, (063) 254-50-84

Вебсайт: <https://pravo-izdat.com.ua>

E-mail для замовників послуг: verstka@pravo-izdat.com.ua

E-mail для покупців: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8024 від 05.12.2023

Виготовлено ТОВ «Промарт»,

вул. Весніна, 12, Харків, 61023, Україна

Тел. (057) 717-25-44

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5748 від 06.11.2017